

Malars

De molí fariner a colònia industrial

Irene Llop i Jordana
Núria Sadurní i Puigbò

Malars

De molí fariner a colònia industrial

La turbina 6

Malars

De molí fariner a colònia industrial

Irene Llop i Jordana
Núria Sadurní i Puigbò

L'edició d'aquesta obra ha comptat amb el suport de l'Ajuntament de Manlleu,
del Consorci del Ter i del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Primera edició: març de 2015

© 2015, dels textos: Irene Llop i Jordana i Núria Sadurní i Puigbò

© 2015, de les fotografies: els autors respectius

© 2015 d'aquesta edició:

Eumo Editorial - Ajuntament de Gurb - Museu del Ter

Disseny de la coberta: Eumo Editorial

Fotocomposició: Alfa

Impressió: Comgrafic

ISBN: 978-84-9766-540-7

Dipòsit legal: B-6.041-2015

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol
forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta
obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Si necessiteu foto-
copiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, podeu adreçar-vos a Cedro
(Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org), (www.conlicencia.com: 91 702 19 70 / 93 272 04 47)

Tots els drets reservats

ÍNDEX

Salutació	/	11
Presentació	/	15
Osona, terra de fàbriques i colònies	/	19
1. El molí de Malars	/	23
2. Els Molas, del molí a la fàbrica	/	35
3. Malars, fàbrica de la família Rifà	/	67
4. Malars, records de la colònia	/	105
Annex. Genealogia de la família Molas	/	139
Epíleg	/	141
Bibliografia	/	143
Fonts orals	/	147

Sigles

ABEV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACOS	Arxiu Comarcal d'Osona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AMG	Arxiu Municipal de Gurb
AMM	Arxiu Municipal de Manlleu
AMV	Arxiu Municipal de Vic
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APGR	Arxiu Parroquial de Granollers
AR	Arxiu del Rossell
BC	Biblioteca de Catalunya

Abreviatures

f.	foli
HP	horse power
n.	nascut
m.	mort
p.	pàgina, pàgines
r.	<i>recto</i>
v.	<i>verso</i>
vol.	volum

A la gent de Malars.

/ Salutació

Malars. De molí fariner a colònia industrial és un llibre que aprofundeix en la història de la colònia Malars de Gurb i, per tant, en una part de la nostra identitat com a poble. La colònia Malars, en plena revolució industrial, fou una fàbrica fonamental i pionera en el sector tèxtil.

Al llarg de les seves pàgines descobrim un món passat que continuem tenint ben a prop. És l'exemple de vida de moltes i moltes persones d'arreu de Catalunya, que van viure i treballar a la vora del riu i que podríem identificar perfectament en els nostres pares i els nostres avis. Una història tan pròxima però sovint tan desconeguda. L'obra ens permet descobrir que aquí, a casa nostra, hi havia una colònia en ple rendiment, que disposava d'una fàbrica i de serveis com la taverna, la botiga de queviures, l'església i l'escola, entre altres.

El llibre plasma la història des de la perspectiva de la gent que hi va viure i recull fotografies inèdites, ben representatives de l'època. Inclou entrevistes a persones que van treballar a la colònia i, per tant, transmeten de primera mà com era la gent, com vivia, quins costums tenia, quines tradicions i festes celebrava,

com era la feina de les dones i els nens, quin paper tenia la burgesia industrial, i també com eren els paisatges, els edificis, etc.

Sóc conscient que fer un llibre com aquest significa un treball de recerca llarg en el temps. Per tant, voldria donar les gràcies a les historiadores Irene Llop i Jordana i Núria Sadurní i Puigbò per la tasca tan significativa que han dut a terme, així com també a tot l'equip tècnic, als impulsors del projecte, a les institucions que hi han donat suport i, de forma especial, a totes aquelles persones que de manera totalment altruista i voluntària han aportat el seu granet de sorra per fer-lo possible.

Aquesta obra permet completar el treball realitzat a diferents municipis que també han recollit la nostra història a través de l'estudi de les colònies industrials al llarg del riu Ter. La nostra colònia, la de Malars, hi havia de ser.

JOAN ROCA I TIÓ
Alcalde de Gurb

/ Presentació

En el límit territorial entre els municipis de les Masies de Roda i Gurb, molt a prop dels nuclis industrials de Roda de Ter i Manlleu, resta encara dempeus la colònia i la fàbrica de Malars. Ubicada prop de la confluència dels rius Ter i Gurri, és un testimoni de primera mà de la importància que l'aprofitament de les aigües fluvials ha tingut en aquesta zona, no només com a forma de supervivència, sinó també com a precursor d'un procés que transformà de soca-rel el nostre país: la industrialització.

Malars és una de les nombroses colònies industrials dedicades al tèxtil que des del segle XIX han donat vida al paisatge econòmic, cultural i social d'Osona. De fet, és una de les més singulars i probablement la primera experiència colonial en aquest territori: estem davant d'un poblament precoç vinculat a un conjunt fabril, molt anterior a la resta de colònies industrials del tram mitjà del riu Ter.

En l'origen de molts d'aquests establiments industrials hi ha molins, especialment fariners, però també d'altres tipologies, que acaben convertint-se, amb el temps, en fàbriques tèxtils. Aquest és també el cas de Malars, un assentament que exemplifica l'evolució i la constant readaptació que han sofert algunes d'aquestes antigues infraestructures hidràuliques per adaptar-se a les noves circumstàncies econòmiques.

Malgrat la seva antiguitat i peculiaritat, però, Malars no ha estat mai estudiada en profunditat. Si bé l'importantíssim fons documental conservat que hi fa referència, i que es conserva dispers en arxius i biblioteques, i el privilegi de poder comptar amb el testimoni

directe d'un significatiu nombre d'antics treballadors i veïns de la colònia, permetien esmenar aquest greuge i reivindicar el paper protagonista que tingué en tot aquest procés el molí, la fàbrica i la colònia de Gurb.

S'han pogut recuperar un gran nombre de dades que han permès explicar l'evolució i el funcionament de Malars, alhora que han facilitat la correcció d'algunes inexactituds —com les que potser en el futur es trobaran en aquest llibre— que, com acostuma a passar, s'havien anat transmetent equivocadament.

La recerca ha permès, així mateix, recuperar un important nombre de fotografies, moltes d'elles cedides per les mateixes famílies o treballadors, que reflecteixen un ampli ventall d'aspectes de la vida a Malars, des de la feina, al lleure, la família, les festes... la majoria d'elles, fins ara inèdites. Un important fons que s'integrarà, en la seva versió digital, al fons d'imatges de l'Arxiu Municipal de Gurb per a la seva conservació i difusió.

Aquestes no han estat, però, ni de bon tros, les úniques sorpreses que ha donat aquesta investigació. De fet, el volum de les notícies que s'han localitzat de la llarga història, de gairebé cinc-cents anys, de Malars ha resultat sorprenent i, sobretot, difícil d'encabir en un volum d'aquestes característiques. En molts casos no ens n'hem pogut estar d'incloure-la, tot i ser conscients que la seva lectura pot resultar en ocasions un pèl feixuga, i, en d'altres, hem optat per apuntar-la breument conscients de la importància del seu contingut però sense poder acabar d'aprofundir-hi, per raons de temps i d'espai. Tota aquesta informació recuperada podrà,

però, en un futur, alimentar nous estudis sobre un ampli ventall d'aspectes relacionats, no només amb la història de Gurb, sinó també del conjunt de la conca mitjana del Ter. Considereu el llibre que teniu a les vostres mans, doncs, per damunt de tot, com una primera aproximació necessària a la complexitat econòmica i social que representa aquesta experiència colonial pionera a la comarca.

Aquest llibre és, a més a més, el fruit de la voluntat de recuperar la veu i la història d'un espai condemnat. Les aigües del Ter i del Gurri que durant generacions van fer d'aquest lloc una ubicació privilegiada, són ara els agents destructors que, de forma silenciosa i obstinada, amenacen amb esborrar-ne el rastre.

Quan finalment això passi... Quan l'aigua i la humitat acabin de devorar les naus i les estances desertes, desapareixerà per sempre un patrimoni que va més enllà d'unest restes arquitectòniques, desapareixerà per sempre un llegat immaterial que per si sol sintetitza la història recent del nostre país i la seva gent. Hi ha lluites que no poden guanyar-se, la qualificació de zona inundable del conjunt de la devesa n'impossibilita la recuperació, però sempre s'ha de presentar batalla. Potser ja no hi ha temps ni forma de salvar Malars, però s'haurà fet tot el que calia per salvar-ne la memòria.

Aquest llibre no hauria estat possible sense la col·laboració i el suport d'una bona colla de gent. Gràcies a l'Ajuntament de Gurb i, en especial, a l'alcalde, Joan Roca, i al regidor de cultura, Pere Molist, per haver-nos confiat la responsabilitat de salvar una part fonamental del patrimoni i la història del poble que representen. A la Maria Àngels Blasco, Directora dels serveis territorials de Cultura a la Catalunya Central, de la Generalitat de Catalunya, i a la Mercè Puntí, Consellera d'Educació del Consell Comarcal, per haver cregut des del primer moment en aquesta investigació i haver con-

tribuït de forma decisiva a fer-la possible. També a en Carles García i a en Pere Casas, director i tècnic del Museu del Ter, respectivament, però sobretot amics i col·legues, pel seu entusiasme i dedicació a l'hora de salvaguardar i donar a conèixer el patrimoni industrial de casa nostra i per treballar incansablement per recuperar el Ter com a eix vertebrador de la nostra història. No podem deixar d'esmentar a tots els arxivers que ens han ajudat a desenterrar el passat de la colònia i la fàbrica de Malars: en Francesc de Rocafiguera (Arxiu Municipal de Vic), l'Angelina Verdaguer (Arxiu Comarcal d'Osona), en Pau Espona (Arxiu Rossell), Mossèn Pere Soler (Arxiu Parroquial de Sant Esteve de Granollers de la Plana) i, especialment a en Rafel Ginebra (Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic) i a en Jordi Vilamala (Arxiu Municipal de Gurb), col·legues i amics que com sempre han atès les nostres contínues consultes, dins i fora del seu horari laboral, amb la major diligència i professionalitat. El nostre agraïment a tota la gent de l'Arxiu de fotografia històrica de Roda de Ter, per posar a la nostra disposició tot el material que al llarg d'aquests anys de bona feina, han aconseguit reunir. Gràcies també a en David Serrat i a la Teresa Grané, per obrir-nos les portes de casa seva i explicar-nos la llegenda de la «noia dels ulls verds» de Vilagelans que amagava l'origen del nostre «mal-arç» i a la família Areñas per deixar-nos posar cara a tot el que havíem llegit en els documents.

En aquest treball, hem comptat també amb el millor dels equips a l'hora de salvar el passat d'aquest establiment fabril. Un equip format per gent que, malgrat els anys que porta lluny de la fàbrica i la colònia, segueix guardant un viu record del seu pas per Malars. Parlant amb ells vam pensar que ens acostaríem a la història d'un lloc, però ha estat coneixent-los que hem descobert que són ells —i molts com ells— els qui han fet

possible que existís aquesta història. No hem pogut parlar amb tota la gent que va viure o treballar en un moment donat a Malars, però hem intentat en la mesura del possible, entre tots, que en aquest llibre no hi faltés ningú. El nostre més sincer agraïment a Maria Dolors Arumí Ribas, Carme Balmes Caralt, Teresa Barnera, les germanes Mercè i Fina Blanch, Josep Casas i Pepeta Arderiu, Maria Àngels Martí, família Oliva-Rifà, Irene Prat Puig, Maria Carme Prats, Maria Puigcorbé, Maria Dolors Pujol, Josep Maria Quert, Carme Guillén Elgueta, Maria Dolors Ribas, Josep Roca, les germanes Carolina i Paquita Rosanas, Teresa Salés, Aquilina Serrat, Albert Toneu i Dolors Remolà, Elisa Toneu Remolà, Josep Torra, Jordi Trias i Conxita Bonet,

Consol Trias i a la família Verdaguer Casacuberta per no deixar-nos perdre la memòria.

I sobretot i especialment, volem fer constar el nostre agraïment a totes les dones de Malars. Les que hem tingut la sort de poder conèixer, han donat veu a totes aquelles dones, «*fabricantas*», que l'havien perdut. Dones que amb la seva feina i el seu esforç, sovint poc reconegut, no tan sols van contribuir a la supervivència de les seves famílies, sinó que van fer possible el desenvolupament econòmic de la indústria tèxtil a casa nostra.

Finalment voldríem dedicar aquest llibre a les nostres famílies, a en Josep, en David, la Queralt, l'Oleguer i en Guiu, sense el seu suport i la seva paciència infinita, un treball com aquest no hauria arribat mai a bon port.

/ Osona, terra de fàbriques i colònies

L'interès per a la industrialització a Catalunya estava tradicionalment molt centrat a l'àrea de Barcelona i a la conca del Llobregat, fins que van començar a aparèixer estudis fora d'aquesta òrbita que posaven l'accent en altres sectors com la conca del Ter. En aquest sentit, l'obra de Joaquim Albareda de l'any 1981 sobre la industrialització a la Plana de Vic va permetre conèixer la importància i la transcendència que aquest procés va tenir a la nostra comarca, alhora que la ubicava en el context de profundes transformacions que experimentà Catalunya en aquell moment. En aquest treball, Albareda, ja feia una breu història dels orígens de la fàbrica de Malars i apuntava la singularitat d'aquest establiment fabril, com un dels primers de la comarca que comptà amb l'energia hidràulica com a única força motriu de les seves màquines i un dels pioners en adoptar el model de colònia per als seus treballadors.

Els seus estudis han estat fonamentals per a entendre aquest període a la Plana de Vic, i per impulsar treballs d'altres investigadors que permeten conèixer millor aquest fenomen tan essencial per entendre el nostre present: així, mentre algunes monografies i articles es centren en la industrialització a nivell general, també han aparegut estudis més concrets, especialment els dedicats a les colònies.¹ La creació del Museu Industrial del Ter, avui Museu del Ter, ha estimulat també un major coneixement de la industrialització i

del riu, gràcies a les seves exposicions, activitats, publicacions i estudis.²

La industrialització és un procés que tot i situar-lo tradicionalment a partir del primer terç del segle XIX, és en realitat una sinergia de processos i situacions molt anteriors. A Osona ja hi havia, des d'antic, una important tradició artesana en la fabricació de llana, encara que aquesta es feia en el marc de petits tallers i del treball domèstic. Entre els principals nuclis llaners hi havia Centelles, Taradell i Sant Hipòlit, mentre que Vic exercia un paper fonamental des del punt de vista productor i comercial però també com a eix vertebrador d'aquesta important indústria. Des de finals del segle XVIII, però, es documenta un canvi de tendència; l'aparició d'una nova aposta fabril que escapa del rigorós control del sistema gremial i que troba a les conques dels rius, en el cas osonenc, del Ter, la força necessària per consolidar el canvi.

La nova maquinària que arribava de Gran Bretanya i que permetia automatitzar i rendibilitzar molt més la fabricació requeria d'energia per a funcionar. A Anglaterra el carbó havia alimentat la mecanització, però a Catalunya aquest era un mineral escàs i portar-lo resultava molt car i difícil, atesa la pèssima situació de les comunicacions. En aquest context l'aigua constituïa una font d'energia alternativa econòmica i molt més a l'abast,

1. Vegeu l'apartat «Bibliografia», p. 143-145

2. Museu del Ter. <<http://www.museudelter.cat/>> [Consulta: 1 desembre 2014]

per això les indústries es van començar a acostar al riu. Aquesta font d'energia ja s'havia utilitzat des d'antic per moure molins fariners, drapers i fargues. Les seves instal·lacions i les concessions de les que gaudien, en molts casos, per aprofitar l'aigua, van ser utilitzades com a fonament de les noves fàbriques que començaven a instal·lar-se a les vores del riu.

En conseqüència, l'embranchida de la industrialització a Osona no es va localitzar tant a Vic o Taradell, llocs on, com ja s'ha dit, la manufactura tenia un pes important, sinó a les vores del Ter. Roda, Manlleu, Torelló o Sant Hipòlit van experimentar en aquest moment un creixement espectacular, tan econòmic com demogràfic. La llana també va quedar arraonada com a matèria primera davant del cotó, la fibra amb la que millor funcionaven les primeres màquines tèxtils.

El desenvolupament de la industrialització té com a nucli principal els centres urbans del Ter, però té també importants efectes sobre les àrees rurals, ja que bona part d'aquestes fàbriques es construïren en zones despoblades, a la vora del riu, com és el cas de Gurb, Orís o Sant Vicenç de Torelló. Més que el dinamisme de la pròpia ruralia, són nuclis que es beneficien dels efectes d'aquest procés en el seu territori. El preu del sòl i els sous més baixos van atraure nous inversors que optaren per construir aquí les seves fàbriques. La mà d'obra la trobaven entre la gent de pagès que veia en el treball industrial la promesa d'una estabilitat que no podien aconseguir en l'àmbit rural.

La millora progressiva dels eixos de comunicació que vinculaven la comarca amb Barcelona i la seva àrea d'influència, acabaren de garantir la consolidació de la indústria.

La dualitat entre una societat rural, més conservadora i religiosa, amb canvis profunds també en l'agricultura i una societat industrialitzada, més laica i rei-

vindicativa, és una característica d'aquest entorn que no ha abandonat.

El Ter, eix vertebrador d'aquesta industrialització, s'acabà convertint, tot i la seva escassa capacitat, en un riu gairebé al límit de la sobreexplotació.

Una part important de les indústries que s'instal·laren al llarg del seu curs optaren per crear al seu entorn una colònia, un nucli aïllat en el que els treballadors poguessin viure, tenint totes les seves necessitats bàsiques —i fins i tot, a vegades, no bàsiques— cobertes (habitatge, escola, església, botiga, taverna...). D'aquesta manera podien centrar tots els seus esforços a produir més i millor, per al benefici de la seva empresa. Aquest sistema aïllat afavoria, així mateix, un major control ideològic dels treballadors i les seves famílies, evitant el contacte amb moviments més reivindicatius que podien resultar contraproductius als interessos del propietari.

Van ser nombrosos els establiments fabrils d'Osona que aconseguiren l'estatus de colònia que, d'acord amb la llei de colònies de 1868, suposava importants beneficis fiscals pels fabricants, com va ser el cas de: el Pelut-Ymborn (Orís, 1879), Vila-seca (Sant Vicenç de Torelló, 1880), Salou i Còdol Dret (les Masies de Roda, 1882), La Mambla (Orís, 1882) i Matabosch (Camprodon, 1883). Hi havia, però, una sèrie de requisits per poder-se acollir a la llei, per això hi va haver d'altres establiments, com és el cas de Malars, que no arribaren a obtenir aquest privilegi, en aquest cas a causa de la seva excessiva antiguitat.

L'arribada del segle xx va comportar la popularització d'una nova font d'energia, l'electricitat, que s'adoptà tant als municipis com a les fàbriques. Aquest fet comportà que alguns fabricants optessin per traslladar la producció a àrees més urbanes, on la comunicació era millor, aprofitant que podien comptar amb una alternativa al sistema hidràulic.

La convulsa situació política que va viure Catalunya, sobretot des dels anys trenta del segle xx, va significar un repte per a la supervivència de moltes de les fàbriques. Revoltes populars, guerra civil, col·lectivitzacions, franquisme... van comportar molts canvis en molts pocs anys. La segona meitat del segle va ser, a més a més, especialment dura. Les ferides de la cruenta guerra civil, i la posterior victòria del bàndol franquista marcaren l'inici d'un període de penúries i d'estancament econòmic que posà el fre al desenvolupament industrial. La manca de matèries primeres, les contínues restriccions energètiques (que deuriem portar a més d'un fabricant a penedir-se d'haver prescindit de les infraestructures hidràuliques) i les dificultats dels primers anys de la postguerra, van començar a canviar a la dècada dels 50, moment en què l'economia espanyola comença a prosperar. Les crisis econòmiques cícliques, pròpies del sistema capitalista, acabarien castigant

durament el sector durant el darrer terç del segle xx. Si bé la crisi del petroli de l'any 1973 s'aconseguí superar —malgrat que comportà el tancament d'algunes fàbriques a la comarca—, la crisi dels anys 90, però, va donar el cop de gràcia definitiu al tèxtil osonenc, la indústria que havia aconseguit, més d'un segle enrere, que la comarca pugés al tren del progrés.

En aquest ampli context, la història de la fàbrica i colònia de Malars resulta especialment insòlita, atesa la durada i continuïtat d'aquest projecte, des dels primers anys de la industrialització fins a la pràctica desaparició de la indústria tèxtil a casa nostra. Les famílies Molas, primer, i Rifà, després, aconseguiren adaptar-se durant prop de 175 anys, sortejant les dificultats i impulsant les reformes necessàries en cada moment fins a convertir Malars en un autèntic símbol de la industrialització a Osona fins al seu tancament, a finals del segle xx.

Imatge aèria de la fàbrica vella i de la colònia de Malars (fi segle xx). Arxiu Josep Maria Quert.

Índex

/ 1. El molí de Malars

1.1 Els orígens de Malars

La fàbrica i colònia de Malars deu el seu nom al cognom d'un dels seus primers propietaris coneguts, Gispert de Malars. Indubtablement la devesa on es troba ubicada, envoltada pels rius Gurri i Ter, era utilitzada des d'antic com a terra de conreu i potser fins i tot ja hi havia hagut algun tipus de molí destinat a aprofitar la força de l'aigua, encara que fins al segle XVI —moment en que passà a mans del dit Gispert— no s'hi documenta cap establiment ni infraestructura remarcable.

Les terres de Malars es trobaven sota la jurisdicció del castell o torre de Vilagelans, documentada des de principis del segle XI. El terme d'aquest castell era força reduït,³ tot i això tenia una gran importància estratègica, era la segona fortalesa que protegia l'antic terme de Roda —amb uns límits molt superiors als que té actualment el terme municipal de Roda de Ter. El topònim de Vilagelans, *Vila Agelane*, apareix documentat per primera vegada l'any 948 tot i que la primera notícia que es té d'una torre en aquest punt correspon al 1012, quan l'arxilevita Seniofred llega *ipsa mea torre quod est in villa Igilanus*.⁴ Els senyors d'aquesta fortalesa eren els Vilagelans, ja esmentats el 999, però el seu domini va anar canviant de propietaris al llarg de tota l'edat mitjana. A finals del segle XV va acabar en mans de la família *Malart* o *Malards*, de Girona, arran del casament, l'any 1487, de Joana Elvira d'Altarriba, propietària de Vilagelans, amb Roger II de Malart, senyor del castell de Sales, a Sales de Llierca (la Garrotxa).⁵ El fill únic i hereu d'aquest matrimoni, Gispert de Malart o Malards seria el responsable de la

construcció d'un casal moliner a la devesa que, des d'aleshores prendria el nom de Malars, i que acabaria donant origen, segles més tard, no només a una de les fàbriques de riu més antigues de la conca mitjana del Ter, sinó també a una de les primeres colònies industrials que es documenten en aquest territori.

Una de les primeres notícies que s'han trobat de Gispert de Malars, actuant en aquest cas en nom propi i com a procurador de la seva mare Elvira, vídua de Roger de Malars, és l'arrendament que estableix el 29 de maig de l'any 1520, del castell de Vilagelans, amb tots els seus rèdits i censos, per un termini de 4 anys a raó de 50 lliures anuals.⁶

El 3 de juliol de l'any 1521, Gispert obtindria del Batlle General de Catalunya, Francesc Maymó, la llicència per establir un molí fariner i bataner a la devesa que acabaria prenent el seu nom, a canvi d'un cens anual de 6 sous.

La jurisdicció sobre els molins requeria en el Batlle General de Catalunya, oficial reial que ja apareix documentat al segle XIII, i en la seva administració, la Batllia General. L'ús de l'aigua dels rius i rieres per a moure molins era un dret reial que s'establia, mitjançant un contracte, a canvi del pagament d'una quota o cens. El Batlle general actuava com el gestor administratiu de tot el patrimoni reial. Ell tenia la potestat d'establir en emfiteusi els béns del patrimoni reial i percebia a canvi les corresponents entrades i per donar llicències per a l'ús de béns de caràcter públic, com era, en aquest cas, l'aigua dels rius. Aquesta és, precisament, la llicència que rep el senyor de Vilagelans en aquest moment.

3. L'any 1370 comptava amb 5 focs i el 1553 amb 7. PLADEVALL, «El Castell o torre de Vilagelans».

4. ORDEIG, «Villae, viae i stratae...», p. 389.

5. GUDIOL, *Sant Pau de Narbona*, p. 580.

6. ABEV, ACF-993 (notari Joan Francesc Franch), f. 149r. 29 maig 1520.

Els Malart, l'ennobliment d'una família burgesa

El cas de la família Malart de Girona exemplifica a la perfecció el procés d'ascensió social i econòmica que va viure la burgesia catalana a partir del segle XIII i la creixent assimilació per part d'aquestes noves elits urbanes dels valors tradicionalment associats a l'estament nobiliari. Van ser moltes les famílies, enriquides gràcies al comerç i als préstecs a la noblesa, que invertiren la seva riquesa en l'adquisició de títols i propietats que fins aleshores havien estat reservades a la noblesa, com una forma de validar el seu propi ascens social.

Aquest fou el cas de la família Malart. L'any 1360 Ramon Malart, ciutadà de Girona, va comprar a Jaume de Cornellà el castell de Sales (Garrotxa) i les seves pertinences per un preu de 80.000 sous, convertint-se d'aquesta manera, i per dret de compra, en el senyor d'aquell territori. Només un any més tard, el 1361, ja rebia del bisbe de Girona l'aprovació de la venda i el seu compromís de no exigir cap altre benefici en concepte de lluïisme.⁷ Malart no trigà a adquirir, per compra o permuta, noves possessions a l'entorn de Sales reforçant el seu domini. Després de la seva mort fou succeït per Roger de Malart, casat amb Jacmeta. El domini d'en Roger I es caracteritzà pel mal tracte que dispensava als seus súbdits (el mateix rei Martí l'Humà li acabaria escrivint una missiva, l'any 1399, demanant-li que els tractés millor).⁸ Roger va morir l'any 1427 i el domini de Sales passà primer a la seva vídua, i més endavant al

seu fill, Gispert, encara que la germana d'aquest, Margarida, també exercí alguns drets sobre l'heretat. L'hereu de Gispert, Roger II uniria el domini de Sales amb el de Vilagelans gràcies al seu matrimoni amb Joana Elvira d'Altarriba que posseïa el castell osonenc com a herència de la seva germana gran, Elionor.⁹

El seu hereu, Gispert de Malars representaria el triomf definitiu de la política d'adquisicions i matrimonis iniciada pels seus antecessors, en aplegar el domini del castell de Sales, el del castell o torre de Vilagelans, i el títol de veguer de Besalú.

Malauradament, la gran dispersió del fons corresponent a aquesta administració i la inexistència d'un catàleg o inventari de la major part dels fons que l'integren, fa que sigui pràcticament impossible seguir la pista del molí de Malars, més enllà de les mencions posteriors que apareixen en documents dispersos.¹⁰

L'any 1526 en Gispert va rebre la confirmació definitiva del seu domini sobre Vilagelans un cop se li hagués reconegut per via judicial el seu dret sobre l'herència del seu pare i sobre els béns de la seva tieta Elionor de Muntpalau. Durant aquests anys acaba la construcció del molí i la resclosa.

En els anys posteriors, Gispert de Malars i els seus successors al castell de Vilagelans anirien establint el casal moliner a diferents famílies a canvi del pagament d'un cens anual. Aquesta potestat d'establir el molí

9. GUDIOL, *Sant Pau de Narbona*, p. 580-581.

10. És esmentat a ACA, Patrimoni Reial, BGRP, Processos, 1780, 5Bd; exposa que l'establiment és *con escritura Pasada ante Rafael Puig escribano de dicha Bailia General a los tres días de Julio de mi quinientos veinte y uno*.

7. GRAU, «Los judíos y la nobleza...», p. 81-82.

8. PLADEVALL, «El Castell o torre de Vilagelans», p. 98-100.

El castell de Vilagelans (2014).
Arxiu família Serrat- Grané.

depenia directament dels senyors de Vilagelans, però aquest títol aniria canviant de titular en els anys posteriors. A Gispert i a la seva dona Magdalena els succeí el seu fill Joan —o Joanot— que en morir, el 1578, llegà tots els seus drets i propietats al seu germà Jeroni Joan. L'any 1597 fou la filla d'aquest, Jerònima de Malart (o Malars), casada amb Carles d'Alemaný de Bellpuig, senyor del castell de Bellpuig, des del 1593, la que es convertiria en la nova senyora de Sales i de Vilagelans. A partir d'aquell moment tot i que la propietat de Malars es mantindria a la mateixa família, el cognom ja desapareixeria del tot.

L'herència va passar al seu fill, Carles d'Alemaný i Bellpuig i a la seva muller Mariàngela d'Alemaný i Fontanella, tal i com constava en un registre de la pròpia

Batllia General, recollit pel notari Antoni Pejoan el 22 de febrer de 1661. Posteriorment els drets sobre Vilagelans passaren al seu nét Josep d'Alemaný i de Ros qui, al seu torn, ho llegà al seu fill Carles d'Alemaný Ros i d'Ortafà qui ho deixà en herència a la seva filla Hipòlita d'Alemaný i Ros i d'Ortafà, hereva universal dels béns de la casa d'Alemaný, Juan i de Malars. D'Hipòlita va passar al seu fill Antoni d'Ortafà d'Alemaný i de Ros i d'aquest al seu, Pau d'Ortafà d'Alemaný i de Ros, coronel d'Infanteria i Inspector General de la Marina del comtat del Rosselló que fou el darrer descendent de la família Malars a ostentar la propietat. Aquest serà el responsable de l'establiment del molí a Josep Molas a final segle XVIII que faria créixer i consolidar l'establiment.

L'origen llegendari de Malars

El topònim de Malars, com molts altres, té un origen llegendari, que vincula aquesta península situada entre els rius Ter i Gurri amb el castell de Vilagelans, del qual depèn, des de l'edat mitjana.

Hi ha moltes versions de la llegenda de la «noia dels ulls verds» que habitava en aquest antic castell,¹¹ però només en una d'elles es relaciona amb l'origen del nom Malars.

Sembla que el comte Ermengol¹² es va enamorar de la bella Flora, l'única filla del senyor de Massané, amo i senyor del castell de Vilagelans, a qui decidí convertir en la seva esposa. D'acord amb els costums cavallerescos de l'època, el comte va passar moltes nits cantant el seu amor, al peu del castell sense aconseguir, però, convèncer a la dama. Lluny de rendir-se, però, el comte decidí canviar d'estratègia i presentar-se directament, i en plena llum de dia, al baró de Massané per demanar-li, com corresponia, la mà de la seva filla, que tots anomenaven la «noia dels ulls verds». El canvi d'estratègia va donar els seus fruits i de seguida es pactà l'enllaç, que poc després tingué lloc al mateix castell.

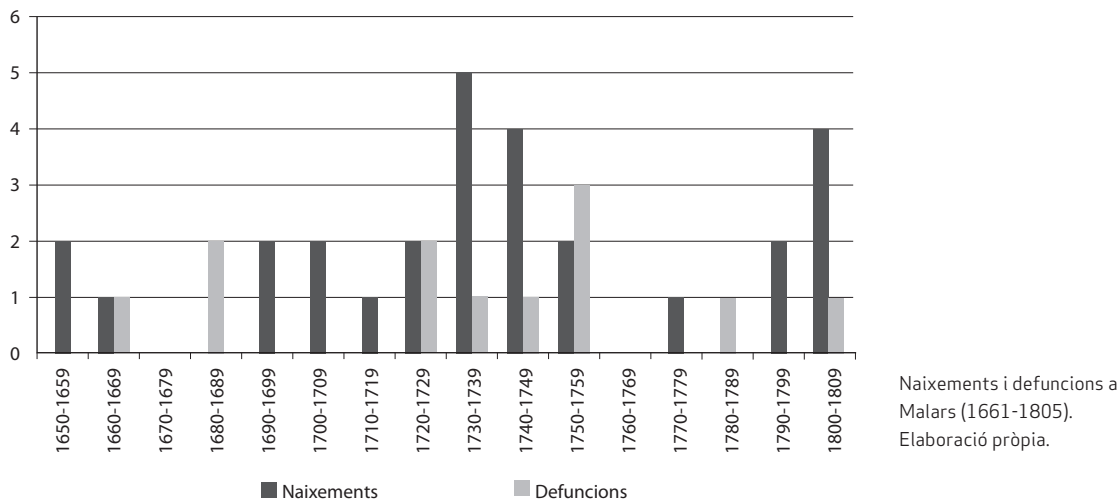
Un any després del casament però, quan la jove Flora tornava al castell cavalcant amb el seu seguici tornant de la veïna capella de Santa Fe (ermita romànica que, molt restaurada, encara es conserva en l'actualitat), de sobte, el seu cavall es va desbocar

i s'arrencà a córrer embogit cap al riu. La providència va voler que per allà es trobés un arrogant senyor de paratge anomenat Vilagelans, que estava caçant en una devesa plena d'arços que hi ha a la dreta del riu. Sentint la noia cridar, el jove va córrer i sortint ràpid de l'esbarzer on s'amagava, d'un salt, va poder agafar la noia abans que el seu cavall es llencés al riu. El Baró i el comte per agrair al jove el seu valor, el van nomenar senescal dels seus feus respectius, alhora que manaren que s'arrenquessin tots els arços de la devesa, tret del que havia afavorit el salvament de la jove Flora. En Vilagelans va rebre també, en donació, aquell tros de terra situat entre els rius Gurri i Ter, on ell aprofità per construir un magnífic molí hidràulic.

Poc temps més tard, el rei va reclamar el comte Ermengol perquè l'ajudés a plantar cara als moriscos que amenaçaven els seus territoris. La jove baronessa va restar a casa amb son pare, esperant el retorn del seu espòs. Però quan finalment aquest va tornar a casa es va trobar, amb sorpresa, les portes de casa seva tancades i barrades i totes les seves terres captives d'una tristesa i una quietud estranya. Mai va esbrinar què hi feia el cap del seu senescal, en Vilagelans, clavat en una pica de roure al castell, ni tampoc la causa de la mort de la seva jove esposa i del seu sogre. Només pogué esbrinar que el baró, tot just enterrada la filla, maleí l'arc que s'havia mantingut dempeus a la devesa, amb el nom de Malars, que encara avui conserva.

11. SERRAT, «Festa Major de Gurb...».

12. Tot i que la llegenda no dona més informació sobre aquest comte, podria tractar-se d'Ermengol d'Osona, fill primogènit del comte de Barcelona, Sunyer i Riquilda de Tolosa, i nét per línia paterna de Guifré el Pilós i Guinidilda d'Empúries.

1.2 La vida al Mas dit vulgarment molí de Malars

Des de la primera notícia coneguda, però, del segle XVI, l'assentament de Malars no va deixar de funcionar. Sens dubte era un establiment modest, amb un molí i una casa de pagès no massa gran, però amb terres per conrear i un gran abastiment d'aigua per la molta i el rec.

Els llibres de baptismes, matrimonis i defuncions del segle XVII i XVIII confirmen que tant el molí com el mas que vulgarment s'anomenaven Malars (escrit Mal Ars, Malarts o Malars) estaven habitats de forma continuada, tot i la constant mobilitat dels moliners, pagesos i colons que hi vivien. En total s'hi registren vint-i-set naixements entre 1656 i 1805, i tretze defuncions entre 1661 i 1804, tres de les quals corresponen a albatos.¹³

13. APGR, Baptismes 1655-1716, 1717-1796, 1797-1856 i Defuncions 1656-1806.

Els amos de Malars eren nobles i el molí només els interessava com a inversió ja que anualment rebien un cens a canvi del lloguer de la propietat. Tots els establiments que es documenten en aquest període són pagesos i moliners i en cap cas es detecta una continuïtat al lloc per part d'una família concreta.

La primera família que es documenta que vivia al molí és la de Josep Fàbrega, moliner, i la seva dona Elena. Altres famílies que hi van viure i treballar van ser la Vinyals, Ausió, Franc, Balmes, Vilar, Vilardell, Vila, Fraticle, Font, Fortres, Font, Aguilar, Burgès i Giró.

Justament aquesta família, la Giró, ja tenir un protagonisme destacat a mitjan segle XVIII, ja que alguns membres de la família havien estat proposats com a regidors del batlle de Vilagelans.¹⁴

14. Josep Giró, *mediero del molino de Malars*, va ser proposat com a regidor del quadre i castell de Vilagelans el 25 setembre 1766, i deu anys després, el 30 setembre 1776, va ser proposat Joan Giró, *mediero de la casilla llamada molino de Malars*. ABEV, Vilagelans/2.

La situació canvià dràsticament a partir de les darreries del segle XVIII. Després d'anys sense cap notícia sobre poblament a Malars, apareix a la documentació el primer membre de la família que serà la protagonista del creixement i evolució de Malars: els Molas.

1.3 El molí de Josep Molas

A final del segle XVIII, Josep Molas, pagès i moliner de Vic, adquirí Malars i li donà un nou impuls.

El 13 d'octubre de 1779, el procurador de Pau i d'Antoni Ortafà, pare i fill, propietaris dels drets sobre Malars, en tant que descendents de Gispert de Malars, establí a Molas una casa o casal amb una porció de terra *campa* que tenia una quartera i mitja per sembrar anomenada molí de Malars, a canvi del cens anual d'un parell de capons.¹⁵ El preu de l'entrada va ser de 600 lliures. En aquell moment tant el molí com la masia estaven totalment destruïts, probablement a causa dels habituals cops del riu. La descripció que fa el document del casal no deixa cap mena de dubte sobre el seu pèssim estat de conservació: *no s'hi pot habitar per ser les parets a punt de derribarse, antigues de tàpia, la teulada per sas bigas consumidas, a punt de caure, i la dita quartera i mitja de terra a motiu de las vingudas del riu Gurri, ser de poc profit, pues puja sobre ella, sen aporta el terra i los fruyts de ella y queda totalment dita terra convertida en arena y sens profit.*¹⁶

De fet, gràcies al seu estat ruïnós, en Josep Molas

15. Pau d'Ortafà és el coronel d'infanteria i inspector general de la marina del comtat del Roselló que consta com a darrer propietari de Malars, encara que el primer establiment el féu juntament amb el seu pare, Antoni d'Ortafà.

16. ABEV, ANV- 1739/3 (notari Francesc Camps), f. 82-85. 13 desembre 1779.

aconseguí un bon tracte. Els propietaris normalment el llogaven a canvi d'un cens anual de 12 lliures però ateses les circumstàncies i no veient altra forma de treure'n profit, van optar per establir-lo a canvi d'un cens més reduït i d'una entrada.¹⁷

L'any següent, el 18 d'agost, en Molas sol·licitava la facultat de reconstruir el molí fariner i fer-hi un *batan*, alimentats per les aigües del Ter, refent, també totes les canalitzacions i la resclosa que permetia desviar l'aigua del riu, una idea que ja havia insinuat en el moment de rebre el casal i la terra en establiment:¹⁸

«Josef Molas, labrador y Molinero de Vich, tiene y posee una casa con una porcion de tierras nombradas Molins de Malars situadas en el Quadro de Vilagelans y Parroquia de San Estevan de Granollers del partido de Vich y a la orilla del río de Ter y Gurri, mediante una pequeña porción de deesa que existe dende dicho molino de Malars hasta al albeo del citado rio Ter, en la qual casa ya ha existido Molino, como lo demuestran los vestigios que allí son, y por las avenidas de los Ríos se ha siempre demolido; y habiendo la tal casa y tierras entrado modernamente en dominio de mi Principal en las que desea fabricar un nuevo molino arinero con sus batanes y todo lo demás que combenga al molino arinero y batanero, y a poca diferencia en el lugar en que era el antiguo, con todos sus aderentas y aparatos, pudiendo hacerse

17. És important distingir entre l'establiment del casal moliner, que era del senyor de Vilagelans, i la llicència dels drets sobre l'aigua, que depenia de Batllia Reial. En realitat, l'establiment era pràcticament una venda, amb la diferència que fent un establiment es conservaven els drets i es rebia un cens anual.

18. En el document abans esmentat el mateix Molas exposava als amos la possibilitat de posar els diners necessaris a la propietat per tal de construir novament un molí en el dit terreny a canvi d'un entrada i d'un cens. ABEV, ANV- 1739/3 (notari Francesc Camps), f. 82-85. 13 desembre 1779.

volantes y muelas ya para moler trigo como para blanquearlos y toda otra especie de granos y para su curso usar y valerse de las agua de dicho Rio Ter, haciendo para ello represas, palisadas y assequias combenientes; cuya repressa ha de empezar en una margen hierma de la orilla de dicho Rio, que es de Juan Vicens, labrador de la Guardia, y tendrá de largo como de treinta y seis a quarenta canas, y acabara en la parte de desea que se tiene por el manso Masferrer de la Guardia, en la que se ha de formar una pared, y esta irá a encontrar un peñasco o territorio del manso Fugurull de San Juian de Vilamirosa, en cuya pared se ha de obrar la entrada de dicha acequia, que ha de tener de ancho treinta palmos poco más o menos, y esta trabesara la desea de dicho manso Fogurull, como cosa de setenta y cinco pasos; después ha de trabessar la misma assequia un pedazo de desea en cosa de cien y treinta passos de largo, que se esta indiferente si es de dicho molino de Malars u del manso Duran de la Guardia, con privative a qualesquier otro en dichos parages; pagando a sus dueños qualesquiera perjuicios que se les ocasionen, siendo así que no se crehe por haver existido en el mismo parage repressa y Molino, y ser terreno hiermo y en este caso ya pagado a los dueños el perjuicio de dicho transito de assequia pero con todo ogrece pagar el perjuicio se lo hay de dicho transito como de lo restante.»¹⁹

Tot i que, aparentment es tractava d'un tràmit menor, en Molas va trigar gairebé tres anys a que li concedissin la llicència, no tant perquè les autoritats consideressin que no tenia base per reclamar-la sinó per problemes burocràtics a l'hora de demostrar la validesa de la seva petició. El mateix Fiscal de la Intendència General reconeixia l'antiga concessió del

dret i exposava que el molí de Malars, en aquells moments de jurisdicció reial, anteriorment era *de la Casa de Alemany y Malars de dicho quadro de Vilagelans, y que esta casa de Alemany y Malars ha tenido ya establecidas las aguas del rio Ter y las mismas que insta el nominado Joseph Molas, de las que ha usado para el curso de un molino arinero, batanero y demás que consta en la escritura de establecimiento echo de Gisperto de Malars por el Baile General de Cataluña a tres de julio de mil quinientos veinte y uno*. Aquest seria el primer establiment del molí de Malars, el qual, s'hauria hagut de reedificar sovint a causa de les crescudes del riu.

Si el casal de Malars, com ja s'ha vist, presentava un aspecte lamentable, el molí, el canal i la resclosa no es quedaven pas enrere:

«Se ven los vestigios del molino y de la represa que conducía las aguas del Rio Ter a aquel, que en el dia ahun se ven los palos que la formavan pero como han mediado tantos años parece que seria del caso que VS estimando conceder el pretendido establecimiento le diese facultad de poder empezar una y otra parte de la represa a la orilla del rio aunque sea en territorio ageno, como la asequia que conducirá las aguas al molino atrevasando la deesa que se halla dende la represa hasta al molino, pagando a sus dueños el daño que para ello se les ocasione que si bien en aquellos tiempos se les habrá ya pagado pero para evitar toda dificultad sea a conocimiento de expertos de la voluntad de VS u de otro de su satisfacción como y el transito de un pedazo de tierra hiermo y rocal del manso Fugurull que se ha de atrevesar en poca distancia para ir con carro o cavalleria al nuevo molino, en el qual ya existe un camino publico, pero estrecho.» (22 octubre 1780).

19. ACA, Patrimoni Reial, BGRP, Processos, 1780, 5 Bd.

Llinda amb la inscripció Josep Molas 1780 i el dibuix de diferents tipus de moles que es conserva en un dels edificis de la colònia de Malars (2014). Arxiu David Marot.

Un dels imprevistos que alentí la resolució del cas fou el fet que els amos, els Ortafà, no estiguessin al corrent del pagament dels censos i lluïsmes al Reial Patrimoni. Per tal d'obviar aquests problemes, en Molas fins i tot s'oferí a confessar i capbrevar assumint ell el pagament dels censos deguts i el lluïsmes per raó de l'establiment (21 d'agost de 1782), però el fiscal s'hi oposava en considerar que el molí es trobava sota domini directe del rei, no tenia sentit firmar per raó de domini l'establiment perquè l'Ortafà no podia *restablecer lo que a favor de sus antecessores fue establecido por su magestad*. D'altra banda el lluïsmes només era exigible en cas de venda, i aquesta no s'havia portat a terme. L'única alternativa que li quedava al moliner vigatà era doncs que Pau i Antoni Ortafà fossin citats i condemnats a confessar i reconèixer al Reial Patrimoni el molí de Malars i l'ús de les aigües que tenien establert, pagant els censos i lluïsmes que devien (4 de setembre de 1782).

El recurs per part de Molas no es va fer esperar. Exposant la situació i dient que sempre havia actuat de bona fe, declarà que va anar a veure a Ortafà per tal de signar la venda perpètua per poder reedificar el molí, per 300 lliures. La mala salut d'aquell, malauradament, havia impedit la signatura, de manera que en Molas suplicava que es donés llicència o facultat interina fins que l'Ortafà pogués signar l'escriptura de venda per poder prendre aigua del riu i dur-la al molí. Fins i tot oferia la possibilitat que la llicència tingués només una durada de tres mesos, alhora que s'oferia per dipositar el lluïsmes corresponent a les 300 lliures, que era el preu de la venda.

El 15 de juliol de 1783, el dictamen posà fi al conflicte amb la conclusió que: *No hallo inconveniente en que verificado este ofrecimiento se conceda al suplicante la licencia que solicita aunque no sea otorgada la licencia de dicha transportación o venta respecto que los motivos que han retardado esta diligencia parecen atendibles y que limitada dicha licencia al preciso termino [...] sin perjudicar los intereses del Real Partrimonio*. L'endemà mateix, Josep Molas va lliurar al dipòsit la quantitat de 66 lliures, 13 sous i 4 diners corresponents al lluïsmes de la venda.

Finalment, el 17 d'agost de 1784, el procurador don Pau d'Ortafà d'Alemanya i de Ros, domiciliat a Perpinyà, fa una escriptura pública per reconèixer la venda del molí a Josep Molas per 600 lliures barcelonenses.²⁰ El document reconeix que va establir a Josep Molas *una casilla con una pequeña porción de tierra en las que era edificado el tal Molino, quien le ha suplicado la venta de la tal facultad para los efectos que le puedan importar*. I en conseqüència li donava *en venta real para siempre*, la facultat de reedificar i fabricar un

20. ABEV, ANV-1679 (notari Pere Català), f. 168-170. 17 (agost 1784).

casal o casa de molí fariner amb cases, moles, rodes i altres aparells de molí, al lloc dit molí de Malars, a la parròquia de Sant Esteve de Granollers i terme de la quadra de Vilagelans. Aquesta facultat incloïa fer servir i prendre l'aigua del riu Ter, fer repeses i sèquies i altres coses necessàries. Sempre que tot estigués conforme amb el que el Batlle General havia establert a Gispert Malars, a canvi d'un cens de 6 sous barcelonesos que s'havien de pagar cada dia de sant Joan del mes de juny.

Josep Molas, el pioner d'una nissaga d'emprenedors

Nascut pels volts de l'any 1717, Josep Molas va ser el moliner que va comprar el molí de Malars i va iniciar la nissaga de la família que transformà el molí en fàbrica. No es tractava, per tant, d'un gran potentat sinó d'un moliner que, com altres van fer en aquell moment de canvi, va saber veure les oportunitats que oferia l'aigua.

Josep Molas estava casat amb Teresa Font, filla de Gaspar Font, pagès de Sant Martí de Riudeperes, i d'Esperança Posa. El matrimoni vivia al molí d'en Domènec, a la ciutat de Vic, l'any 1784.

A part del molí, en Molas tenia dues cases al carrer de Gurb de Vic, peces de terra a la mateixa ciutat, una casa i algunes peces de terra a Santa Eugènia de Berga, propietats a les quals afegí el molí de Malars a Sant Esteve de Granollers.

Només uns mesos després de comprar el molí, la seva dona va emmalaltir i va fer testament.²¹ Teresa Font va escollir ser enterrada a la catedral de Vic.

Segons la seva última voluntat, llegava tots els seus béns i drets, tant de legítima com d'escreix, als seus fills. Josep Molas, el primogènit, rebria 50 lliures, i els altres fills Gaspar, Joan, Pere i Ramon, 25 lliures barceloneses. En Josep i en Joan rebrien els diners quan volguessin, però en Gaspar, en Pere i en Ramon els rebrien en el moment de casar-se. La resta de béns i drets els llegà al seu marit, a qui instituï com a hereu universal.

Josep Molas Font, el primogènit, residí al molí d'en Domènec, que deuria ser la possessió més important de la família. No sabem a partir de quin moment de final del segle XVIII els Molas passaren a viure al molí de Malars, però s'ha documentat que l'any 1794 Josep Molas vivia al molí amb en Jaume, mosso, i la Rosa, criada. L'any següent ja hi trobem el senyor Molas amb el seu fill Gaspar, la dona d'aquest, Maria Rosa Vila, i la mateixa criada. Els anys següents també consta la seva filla Josepa, que no va néixer a Malars; la criada de l'any 1800 es deia Margarida.²²

Vidu de Teresa Font, morí l'any 1804. Va rebre penitència i extremaunció, però no l'eucaristia *per haver quedat impedit d'un llarch accident*. Havia fet testament, i va ser enterrat a la seva tomba a l'església de Nostra Senyora de la Pietat de Vic.

21. ABEV, ANV-1679 (notari Pere Català), f. 222-223. (30 octubre 1784).

22. APGR, Llibreta de confessions, 1794-1800.

D'aquesta manera en Josep Molas aconseguia, definitivament, l'establiment de Malars amb la capacitat de gestionar lliurement el molí. Li havia costat una batalla legal i burocràtica de prop de 5 anys i unes quantioses despeses econòmiques que se sumaven a les que reportava la reconstrucció del molí, la resclosa,

el canal i el casal. En Josep Molas va haver de vendre diversos censals per valor de més de 800 lliures per tal de fer front a la seva inversió. Només el 1784 se'n documenten quatre.²³ Va ser una aposta forta però que a la llarga reportaria grans beneficis per a tots els seus descendents.

---

23. El 8 de maig va vendre i crear un censal de 300 lliures barceloneses a raó del 3% al prevere de Vic Domingo Puig i Fontcuberta. El mes de juny necessitava urgentment diners per renovar la resclosa del molí, ja que les vingudes del riu havien destruït la paret, crea un censal a favor de Francesc Coll, prevere de Sant Hilari de Vidrà, pel preu de 195 lliures barceloneses a raó del 3%; l'endemà, crea un censal pel mateix motiu a Llorenç Coll, prevere de Sant Pere de Torelló, de 6 lliures, 14 sous i 3 diners de pensió pel preu de 223 lliures, 12 sous i 6 diners; i encara el dia següent, crea un altre censal pel mateix motiu a Pere Coll, prevere, de 120 lliures barceloneses de preu a un 3%. ABEV, ANV- 1679 (notari Pere Català), f. 109-112, f. 147-149, f. 149-151, f. 151-153. 1784.

Índex

/ 2. Els Molas, del molí a la fàbrica

2.1 Dels inicis a la primera destrucció de la fàbrica

Josep Molas va reedificar el molí de Malars i el va posar en funcionament. Durant uns anys, aquest establiment va funcionar només com a molí fariner i draper i no seria fins a principis del segle XIX que es faria el pas del molí a la fàbrica de la mà del seu fill, Gaspar Molas Font.²⁴

A Gurb, població eminentment rural, durant el segle XVIII els paraires portaven la llana a alguns pagesos, que la filaven, complementant les feines agrícoles amb la tèxtil. L'any 1787 només es van declarar dos telers al municipi de Gurb.²⁵ De fet, l'any 1782 el secretari del bisbe de Vic, va enviar un informe sobre l'estat de la diòcesi al bisbe on explicava que a Sant Andreu de Gurb només hi havia un teixidor amb dos telers de cànem, i comentava que els contrabandistes passaven sense aturar-se.²⁶

Malgrat aquest aparent endarreriment, Malars va ser una de les fàbriques capdavanteres de la industrialització a la zona mitjana del Ter, utilitzant de forma innovadora, ja durant el primer terç del segle XIX, la força de l'aigua per fer moure les seves màquines.²⁷

Per utilitzar l'energia hidràulica calia construir una resclosa, un canal de derivació, un salt artificial i un abocador de les aigües, que es deixaven anar de nou cap al riu, un cop havien estat aprofitades per la turbina.²⁸

En un context de pobresa energètica com el català, l'aigua esdevenia una solució econòmica i a l'abast encara que la seva relativa escassetat va portar, en aquest període, a una autèntica batalla pel seu control.²⁹

L'any 1827, Gaspar Molas va obtenir autorització per a usar l'aigua del Ter per cardar el cotó amb les set màquines que ja tenia instal·lades. Atès que els molins drapers o batans no li donaven massa beneficis, havia demanat al Tribunal Reial del Patrimoni llicència per invertir part de l'aigua que tenia assignada per a donar impuls a màquines de cardar, augmentant així els beneficis; això sí, sense variar el curs del riu ni perjudicar a ningú. En la seva petició Molas ja reconeixia que l'any 1823 havia suprimit un dels batans que tenia i havia subrogat tres màquines de cardar cotó, augmentant el nombre en quatre màquines més; i que havia construït un casal a la part inferior de l'antic, per tal de posar les màquines de cardar cotó. S'evidenciava doncs, l'existència d'una primera fàbrica ja a principis de la dècada dels vint.

El 29 de gener de l'any 1828, Gaspar Molas obtingué l'autorització a canvi del pagament de 250 rals de billó i d'un cens anual.³⁰ Aquesta llicència, però, va portar un conflicte amb un altre fabricant, en Pere Moret, de Roda, que volia aixecar, un tros avall del riu, un molí fariner i una fàbrica de filats.³¹

El pare de Pere Moret, en Josep,³² ja havia demanat l'establiment de les aigües del riu Ter per al curs d'un

24. Encara que en Gaspar no era l'hereu de Josep Molas, la mort prematura del seu germà Josep Molas Font, el convertí en l'hereu de Malars i en el màxim artífex de la transformació del molí en fàbrica tèxtil.

25. Gurb, *un poble arrelat a la terra*, p. 212.

26. JUNYENT, «La comarca de Vich», p. 53.

27. ALBAREDA, *La industrialització...*, p. 87.

28. ALBAREDA, «La batalla per l'aigua...», p. 154.

29. ALBAREDA, «La batalla per l'aigua...»; SOLÀ, «Una família burgesa...», p. 204.

30. ALBAREDA, *La industrialització...*, p. 84-86. Consulta de documentació del fons Rifa que actualment no està localitzat.

31. ABEV, ANV- 958 (notari Ramon Clarà), f. 15 novembre 1830.

32. Pere Moret va crear un grup d'oposició al projecte de prendre aigües en el maset d'Espadamala i desguassar-les en el punt de Rocacorba. Entre aquest grup hi havia fabricants i moliners, de Sant Hipòlit a Sau, i hi havia des del noble Miquel de Descatllar, noble, a Gaspar Molas, Josep camps, Joaquim de Torallas... vegeu ALBAREDA, «La batalla per l'aigua...», p. 156.

molí batan i màquines de filats i cardats que volia construir a la Torrentera d'en Maneja, l'any 1807. La seva intenció era agafar l'aigua una mica més avall de la presa d'en Molas, i retornar-la al seu curs just abans d'arribar a la fàbrica d'en Sanglas, que es trobava un tros més avall que la seva. L'establiment li fou concedit el 7 de febrer de 1825 i es formalitzà el 24 de març, encara que el mateix Moret ja havia fet constar en un escrit posterior que en el moment de copiar la seva petició hi havia hagut una equivocació en el punt en el que deia: *prenent les aigües del riu Ter una mica més avall de la presa d'en Molas*, en comptes de dir: *prenent les aigües del riu Ter una mica més avall de la presa i el molí d'en Molas*.

Pere Moret, que succeí al seu pare en els seus béns i herència, inicià el 2 d'abril del 1827 una batalla legal amb en Molas per tal d'assegurar-se un mínim cabal d'aigua per la seva fàbrica, considerant que aquest feia un ús abusiu de la que tenia establerta. Gaspar Molas tenia facultats de fabricar i tenir en un casal de molins, els molins de blat i els batans que volgués. A més a més, tenia en aquest casal una fàbrica de filats, segons Moret construïda sense títol, utilitzant les aigües que li havien estat establertes i també una part de les que no li ho havien estat. Per tant, demanava que se li assegurés l'aigua sobrerera, i que un arquitecte, el que el Tribunal considerés oportú, amb l'assistència d'en Molas, posés a l'entrada de la sèquia per la qual es conduïen les aigües del riu Ter als seus molins, el portell o portells que fossin necessaris per fer-hi passar tota l'aigua que pràcticament es necessités pel curs d'aquells molins, batans i fàbriques que aleshores tenia construïdes. Després caldria fer la relació perquè constessin tant els molins, com els batans i les fàbriques que tenia construïts en Molas, i l'aigua que necessitava per a cadascun d'ells.

El 4 de juliol de 1827, el Batlle General va manar que el que demanava en Moret es fes saber a en Molas perquè en el termini de deu dies, digués el seu parer.

Emplaçat en Gaspar Molas es va oposar a les previsions d'en Pere Moret, i després de les al·legacions, finalment van decidir transigir amistosament la causa i les respectives pretensions de cadascú, mitjançant l'atorgament de sentència pública. Malauradament, abans de portar-se a efecte va sobrevenir la mort de Gaspar Molas, i els seus béns, drets i accions, van passar al seu fill i hereu Josep Molas Vila, veí de la ciutat de Vic que seria qui, finalment, posaria punt i final a l'enfrontament.

Finalment, Pere Moret i Josep Molas Vila, van arribar a un acord. La resolució reconeixia els drets dels dos fabricants, però deixava clar que Moret prendria l'aigua més avall i s'havia de comprometre a no impedir que en Molas pogués ampliar l'ús d'aigües ni la construcció de noves fàbriques. Es van establir uns nivells en les parets de la resclosa, del molí i als conductes que es dirigien a les màquines de Molas, i els límits del cabal d'aigua aprofitat es van marcar amb làpides. Moret va haver de pagar 2.000 lliures catalanes al comptat, en or o plata bona i corrent a canvi de l'acord.

Malauradament la puixança de la fàbrica dels Molas va durar poc temps. La primera guerra carlina va suposar una sotragada molt important a l'incipient establiment fabril.³³

Durant la primera carlinada (1833-1839), com que a Catalunya l'exèrcit regular no tenia prou força, es va

33. La successió del rei Ferran VII (m. 1833) per la seva filla Isabel va provocar l'enfrontament entre els partidaris de la reina —isabelins— i els del pretendent al tro, l'infant Carles Maria —carlins— i que era, en el fons, l'enfrontament entre liberals i absolutistes. La primera guerra carlina va durar 7 anys, i encara van seguir una segona i una tercera onada d'atacs, que van tenir molt ressò a Catalunya.

organitzar la Milícia Nacional, institució civil formada per ciutadans.³⁴ El corregiment de Vic era un territori reialista (l'any 1833 el poder local va passar de mans absolutistes a liberals), però al costat de poblacions clarament liberals (Manlleu, Roda) la població rural era majoritàriament partidària del bàndol conservador.³⁵

Durant els darrers anys de la guerra, en el moment en què Vic es fortificava per por d'un setge carlí, Gurb va ser escenari d'una emboscada. El 20 de setembre de 1837, quatre carlins a cavall van cridar l'atenció dels liberals de Vic per tal que els perseguissin i conduir-los així al mas Baranera, on els esperaven 60 homes a cavall i 200 soldats de peu. Els liberals que anaven a cavall van fugir a la ciutat, però els que anaven a peu es van acabar refugiant a la casa Ausoneta, que va ser cremada. Els carlins no van deixar d'assetjar-los fins que van arribar els reforços. Aquesta victòria dels liberals va tenir reaccions per part dels carlins. Una de les més funestes fou l'incendi, el 2 de novembre de 1837, del molí i la fàbrica de Malars.³⁶

Josep Molas va reclamar l'exempció del pagament de contribucions fins que no s'hagués restaurat el molí i la fàbrica que els carlins, dirigits pel rebel Tristany, havien destruït, ja que *quedó aquel edificio convertido en un montón de ruinas, como es publico y notorio en este país*.³⁷ Val a dir que els carlins havien cremat màquines de les noves fàbriques en nombroses ocasions, com a reacció i l'atac de l'opció econòmica dels fabricants liberals. Per aquest motiu van cremar, apart de Malars, la fàbrica de Magí Corominas a Roda o nom-

brosos tallers i explotacions hidràuliques de Manlleu quan la van assaltar.³⁸

Gurb estava entre els dos bàndols, que reclamaven contribucions, i també requisaven propietats. Aquesta constant inestabilitat política va acabar per afectar greument l'activitat de les fàbriques i del comerç a tota la Plana de Vic, tal i com constata l'ajuntament de la ciutat osonenca en aquest informe:

«La paralización del comercio e industria fabril no ha sido tan absoluta como en este partido en ningún otro. Manresa conserva sus grandes y principales fábricas, Tarrassa, Sabadell, Igualada y demás puntos puramente fabriles las conservan del mismo modo y aunque el tráfico no sea el que en los tiempos anteriores, no dejan de producirles ganancias a sus dueños y del mismo tiempo ocupación a los jornaleros cuya clase en este partido es numerosissima y el número de telares parados infinito a causa de no haver en él grandes fábricas como en las otras, capaz una sola de proporcionar trabajo y subsistencia a media población, y no hallarse los fabricantes con capitales ni relaciones para sostener la fabricación, no sólo la de algodón que en este partido estaba en su cuna, sino la de curtidores y lana en que de antiguo se ocupaba, y con respecto a los partidos de Barcelona y Mataró no solo han estado y estan eccentos de los padecimientos producidos por estas causas sino que la banalización de la industria fabril en este y en los demás partidos ha redundado en beneficio de aquellos lo primero porque el trabajo que hacían las fábricas paralizadas se ha aumentado a las suyas y lo segundo porque los negocios que los fabricantes que han quedado de ellos hacian por si vendiendo sus manufacturas al pie de sus fábricas sin daño alguno hoy los que hacen algun negocio tienen que valerse para

34. PORTET, *La Milícia Nacional...*

35. Gurb, *un poble arrelat a la terra...*

36. PORTET, *La Milícia Nacional*, p. 270-286; Gurb, *un poble arrelat a la terra*, p. 265.

37. ALBAREDA, *La industrialització...*, p. 86.

38. BAYÓN, «Els orígens de la industrialització...», p. 32-33.

su despacho de venderse las a comerciantes de aquellos partidos, a valerse de ellos para dar salida de donarles resultan los daños del menor precio en la venda (...) La permanencia de las facciones en los partidos no puede decirse permanente sino en éste, el que ni por un solo día se ha visto libre de ellas ...».³⁹

2.2. Les societats d'en Molas

2.2.1 La primera societat de Malars: Molas, Graell y Cía.

La destrucció total de la fàbrica d'en Molas, el 1837 fou un cop molt dur per al seu propietari. Les pèrdues van ser molt importants però molt pitjor van ser les despeses generades per les reparacions i els intents de tornar a posar en funcionament la fàbrica. Per això, en Josep Molas optà per buscar socis que l'ajudessin a assumir la inversió. Ell hi posava l'edifici i entre tots hi posaven el capital necessari per tirar endavant la indústria. Naixia d'aquesta manera la *Sociedad Molas, Graell y Cía.* que en els anys posteriors donaria un important impuls al conjunt fabril de Malars.

Els primers tractes per crear aquesta societat van tenir lloc el 19 de març de l'any 1841, i es feren de forma privada. D'acord amb aquesta primera escriptura —que es renovaria posteriorment el 15 de juny de 1842, també de forma privada— la societat la integraven en Pere Clerch, en Joan Capdevila Graell, en Pere Antoni Compte, en Joan Claret, en Pere Vila i el mateix Josep Molas, si bé a partir del 12 de febrer del 1843 s'afegí a la societat en Josep Espona i Rossell que fins aleshores només havia participat com a soci comendatari. El fet

que fossin documents privats i que no en quedés constància notarial ha impossibilitat la seva consulta directa i per tant és difícil aportar dades concretes sobre les pautes de funcionament que s'establiren o el capital amb què participava cadascun dels socis, encara que una anotació posterior conservada a l'arxiu municipal de Sant Esteve de Granollers de la Plana permet afirmar que, pel que fa al capital, fou, d'entrada, insuficient, ja que es veieren amb l'obligació d'ampliar-lo només dos anys després de la creació de la societat.

El 15 de febrer de 1843 es reuniren els socis a la mateixa fàbrica de Malars i pactaren un augment del capital de 20.000 lliures catalanes per a l'adquisició de maquinària i utensilis diversos. Pere Clerch augmentà 10.000 lliures; Joan Capdevila Graells, 2.050 lliures; Pere Antoni Compte, 2.050 lliures; Pere Vila, 200 lliures; Joan Claret, 50 lliures; Josep Molas, 50 lliures i Josep Espona, 5.600 lliures.⁴⁰

Sota la direcció de *Molas, Graell y Cía.* Malars va ampliar i va fer créixer la seva producció. Per aquesta raó Josep Molas demanà permís per aprofitar pel seu establiment també l'aigua del Gurri.⁴¹ Tota aquesta remodelació deuria ser prou difícil i lenta. El 1845 Malars encara es defineix com una fàbrica de filats de cotó en decadència, amb només quaranta operaris i dotze màquines mogudes per l'aigua del riu.⁴² Tot i que, aviat, aniria guanyant força.

En el seu viatge per les terres d'Osona en aquest període, Pascual Madoz, descriu Malars com un conjunt integrat per dos edificis espaiosos amb algunes cases al seu entorn. D'acord amb la seva crònica en aquell moment la fàbrica comptava amb dos jocs de batans, sis

39. AMV, Correspondència 1833-1835, Informe.

40. AR, Liquidació de la societat Molas, Graells y Cía.

41. ALBAREDA, *La industrialització...*, p. 86.

42. AMV. Fàbriques. 30 gener 1845.

Anagrama de la societat Molars, Graells y Cía. AHC13387.

màquines de cardar cotó i d'altres de complementàries, vint màquines de filar cotó amb 240 pues cadascuna, modernes, amb els seus corresponents rellotges reguladors que modificaven el moviment de les màquines, cosa que donava als seus productes un alt grau de perfecció i feia que poguessin competir amb els estrangers.⁴³

Segons Cabana, el 1850 ja hi treballaven 186 persones: 75 al tissatge⁴⁴ i 111 a la filatura. 5.312 pues proporcionaven fil a 60 telers que es movien gràcies únicament a l'impuls de l'aigua.⁴⁵ Es pot afirmar, doncs, que Malars viu en aquest moment un període d'espec-

taclular creixement, tant pel que fa al nombre de treballadors —que, d'acord amb les fonts, passa de 40 a 186 en molt poc temps—⁴⁶ com pel que fa a la maquinària. D'altra banda s'evidencia, també, que la producció, ja en aquest moment, era tant de filatura com de tissatge. Una doble aposta que mantindrien els seus propietaris fins ben entrat el segle xx.

Mostra clara del bon funcionament de l'empresa i de la seva progressió ascendent fou la decisió presa el 1851 pels socis constituents de la firma *Molars, Graell y Cía.* de prorrogar durant deu anys més la societat.⁴⁷

43. MADDOZ, *Diccionario...*, comentat a ALBAREDA, «La batalla per l'aigua...», p. 157.

44. Acció de convertir el fil en teixit.

45. CABANA, «Fàbriques i empresaris», vol. II. Cottoners, p. 397.

46. No s'han pogut consultar registres de personal de la fàbrica que permetrien contrastar i completar les dades procedents de fonts escadusse-res i parcials.

47. AHPB, 1.324/4 (notari Josep M. Marzola), f. 578-586. 10 desembre 1851.

Al llarg del primer contracte de la societat, els socis havien anat canviant, tal i com es veu en l'instrument del 1851 en el que ja no apareix Joan Claret, de Vic —que s'havia escindit de la societat i havia venut la seva part a Josep Espona i Pere Clerch el 8 de maig de 1845—⁴⁸ i en el que sí que apareixen, en canvi, Llorenç Pons i Llorenç Clerch, juntament amb Jacint Mata, tots tres de Barcelona. La resta de socis que signen la pròrroga el 10 de desembre de 1851 a Barcelona davant del notari Josep Maria Marzola, amb l'objectiu de renovar els pactes establerts deu anys abans, són els mateixos que van iniciar el projecte: Pere Clerch, veí del comerç de la mateixa ciutat; Joan Capdevila Graell, del comerç i veí de Vic; Pere Antoni Compte, del comerç i veí de Vic; Josep Molas, hisendat de la mateixa ciutat; Josep Espona, hisendat de Gurb; i Pere Vila, fabricant i veí del terme de les Masies de Roda.

Els nou socis estableixen que la societat tindrà una durada de 19 anys comptadors des de l'1 de gener de l'any 1851 fins al darrer dia de desembre de 1869, deixant clar que cap soci se'n podrà separar sense el consentiment dels altres i que, en cas de defunció, els hereus del finat o els seus administradors assumiran el paper de socis automàticament. El capital de la societat, que es dedicarà a la fabricació de filats i teixits de cotó, serà de 60.000 lliures que s'invertiran en maquinària, gèneres, mobles... i es dividiran entre els socis d'acord amb aquest repartiment: Pere Clerch 9.285 lliures, 14 sous i 2 diners; Llorenç Pons 9.285 lliures, 14 sous i 4 diners; Llorenç Clerch 8.285 lliures, 14 sous i 4 diners; Jacint Mata 4.142 lliures, 17 sous i

2 diners; Joan Capdevila Graell 6.250 lliures; Pere Antoni Compte 6.250 lliures; Josep Molas 4.000 lliures; Josep Espona, 11.100 lliures i Pere Vila 1.400 lliures. Aquesta proporció de capital serà també la que regirà el repartiment de guanys i pèrdues entre els diferents socis.

El domicili de la societat seguirà sent Malars, al terme de Gurb, propietat del soci Josep Molas, i es mantindrà el nom de *Molas, Graell y Cía*. El document, molt extens, pacta des de les reunions i balanços que es faran obligatòriament cada any —als mesos de juny i desembre—, fins als sistemes que utilitzaran per a votar i valorar les propostes dels diferents socis i les incidències que afectin al correcte funcionament de la societat, intentant que participin tots de forma activa, independentment de si viuen a l'entorn de la fàbrica, a la zona de Vic, o a Barcelona.

El contracte de societat inclou també la descripció dels diferents càrrecs de confiança dels socis que vetllaran pel correcte funcionament de l'empresa com són els d'administrador, comissionat i director.

L'administrador, càrrec que recau en Joan Capdevila Graells, era l'únic que podia utilitzar el nom i la signatura de la raó social. Era condició indispensable que aquest càrrec l'exercís algun soci dels que vivia habitualment a Vic. Ell era el responsable de governar la companyia, portar la correspondència i els llibres i tenir-los actualitzats i al dia, era el que disposava dels fons de la companyia per gestionar-los, fer els balanços i altres mesures que garantissin la correcta administració de l'empresa.

El director es nomenava per garantir el correcte funcionament de la fàbrica, tant pel que feia a maquinària, com a treballadors, així com per garantir la qualitat dels productes que s'hi fabricaven. Aquest càrrec havia de recaure en algun dels socis que vivien habitu-

48. Joan Claret va rebre la quantitat de 2.250 lliures barceloneses per la seva part, de les quals 2.000 corresponien al capital reconegut en les escriptures socials dels anys 1841 i 1842 i les 250 restants eren en concepte de les utilitats que havia generat fins al dia de la seva renúncia. AR, Liquidació de la societat Molas, Graells y Cía.

alment a Vic o a la seva àrea, com a forma de garantir un major control. Entre les seves tasques hi havia la de passar comptes amb el soci administrador dels gèneres fabricats per tal que s'encarregués de la seva distribució i la de reclamar-li els materials i elements necessaris pel correcte funcionament de la fàbrica de Gurb, així com els fons necessaris per pagar al majordom o majordoms de la fàbrica i a tots els operaris. També tenia l'obligació d'informar puntualment al socis de les novetats i incidències que hi hagués a Malars. Podria vendre manufactures i gènere directament des de la fàbrica però caldria que n'informés minuciosament a l'administrador per tal que en pogués portar el control. El director custodiava, a més a més, un llibre en el que es copiaven tots els acords i providències de la societat que tinguessin a veure amb el funcionament de l'establiment i s'encarregava de que s'acomplissin correctament. Un dels socis que ocupà durant més temps aquest càrrec fou Josep Espona, de Gurb, el màxim accionista de la societat.

A part de l'administrador i el director hi havia també un majordom, que actuava directament a la fàbrica, i un comissionat que tenia Barcelona com a base d'operacions. Aquest càrrec el solien tenir els socis de la capital, com fou el cas de Llorenç Pons que seria nomenat pel càrrec l'endemà mateix d'haver prorrogat la societat.⁴⁹ Entre les seves obligacions hi havia les de vendre al preu corrent els gèneres elaborats per la fàbrica i de rebre els diners, enviant puntualment els informes de la seva gestió al soci administrador. També s'encarregava de comprar el cotó i altres elements necessaris per proveir la fàbrica d'acord amb el que li demanava el soci administrador. Era l'home de la companyia a la

capital, el que portava a terme els encàrrecs i disposicions que li feia arribar l'administrador i el que assessorava la societat sobre els productes que tenien major sortida al mercat. Atesa la importància de la seva tasca cobrava un 3% sobre els valors de tots els gèneres que venia en nom de la societat. El director i l'administrador, en canvi, tenien un sou establert de comú acord per tots els socis.

La bona gestió de la societat va convertir ben aviat Malars en una fàbrica de referència a nivell comarcal. El 1852, el pintor barceloní Josep Arrau i Barba (1802-1872), professor de l'Escola de la Llotja de Barcelona, va recollir en un article titulat *De un viatge por la alta montaña de Cataluña durante el verano de 1852* i publicat per parts a *La Gazeta*, la descripció de la fàbrica i colònia de Malars del temps en què la va visitar de la mà de dos dels seus propietaris, en Pere Clerch i el seu nét, Llorenç Pons.⁵⁰ Aquesta crònica certifica, no només el bon moment que vivia la fàbrica —amb cent telers moderns i sis mil pues— sinó també el del molí —amb quatre moles— i parla de l'existència d'uns batans destinats a treballar la pell per fer-ne guants, dels que no s'ha trobat cap altra referència. El més important, però, és que corrobora l'existència ja aleshores de la colònia de Malars, que qualifica com a *petita població*, tal i com ja s'entreveia en els documents de l'arxiu parroquial de Sant Esteve de Granollers de la Plana, parròquia a la que pertany, encara, Malars.

Només deu anys després de la visita del pintor barceloní, el 1862, i d'acord amb Cabana,⁵¹ el nombre de telers mecànics ja era de 140, el nombre de pues de filar de 5.792 i els treballadors de la fàbrica arribaven

49. AHPB, 1321/4 (notari Josep M. Marzola), f. 586-590. 11 desembre 1851.

50. La primera part d'aquest viatge es publicà en el número 2823 però la part referent a la fàbrica de Gurb apareix publicada en el número 2825. El text no especifica si es tracta de Llorenç Clerch o de Pere Clerch.

51. CABANA, «Fàbriques i empresaris», vol. II, p. 397.

als 260. I els seus productes es venien i distribuïen arreu: en el catàleg de l'exposició industrial i artística de Barcelona de l'any 1860, la *Sociedad Molas, Graell y Cía.* ja apareixia a la secció d'empreses fines anunciant els seus filats i teixits de cotó blancs i crus.⁵²

La modernització de tota la maquinària, que ja havia sorprès a Arrau el 1852, segueix sent, en aquest moment, un element distintiu de la societat. El 2 de març de 1862 s'anuncia a la premsa comarcal la venda de la maquinària de Malars, fet que sembla indicar una renovació de, com a mínim una part, de les màquines que hi havia a la fàbrica.⁵³

Gurb esdevé a l'entorn del 1870, gràcies al conjunt fabril de Malars, el tercer municipi de la comarca pel que fa a nombre de fusos per darrere de Manlleu (41.876) i de les Masies de Roda i Roda (9.502), gràcies a la fàbrica de Malars.⁵⁴

La bona marxa comercial de la Societat, però, no l'eximia de patir els efectes de la inestabilitat política —sovint tensionada pels continus enfrontaments entre carlins i lliberals— i social que va sacsejar el país durant la major part del segle XIX. Es documenten diversos incidents a la fàbrica durant tota la dècada dels cinquanta. El 1853 hi ha notícia d'un enfrontament entre diversos obrers de Malars que van patir algunes ferides i contusions.⁵⁵ Aquesta mena d'esclats de violència eren habituals a l'època. Els obrers s'organitzaven davant el que consideraven atacs contra els seus interessos davant l'oposició dels fabricants, que sovint comptaven amb el suport de les autoritats. Un clar exemple d'aquestes situacions fou l'anomenat conflic-

te de les selfactines que colpejà Barcelona el juliol del 1854. La introducció d'aquestes noves màquines de filar —que ja s'havien anat instal·lant a Catalunya des dels anys quaranta del segle XIX— era vista com una amenaça que deixaria a l'atur forçós a molts treballadors alhora que faria perdre influència als filadors encarregats de les mulajennies —una de les primeres màquines de filar que s'utilitzà a Catalunya—, que aleshores havien assolit un estatus de relatiu privilegi entre els obrers. El nivell de violència i agitació que sacsejà la ciutat durant el conflicte fou de tal magnitud que fins i tot el Capità General de Catalunya, Ramon de la Rocha, arribà a decretar la prohibició d'utilitzar selfactines a les fàbriques. Posteriorment aquesta ordre seria revocada pel govern de Madrid el 9 d'agost d'aquell mateix any, encara que, per por de les reaccions obreres no es féu públic fins al mes de maig de l'any 1855. Aquesta tensió en el món laboral sembla intuir-se a la fàbrica de Malars el mateix any 1855 quan les autoritats han d'intervenir a la fàbrica per posar ordre després que alguns treballadors denunciessin la presència de persones alienes a l'empresa en els telers.⁵⁶ Potser aquests individus tenien algun paper actiu en els tensions existents en aquell moment entre els amos i els operaris que van portar a l'alcalde de Gurb a nomenar dos jutges conciliadors, en Josep Barceló i l'Antoni Arbat el 27 de març de 1855.⁵⁷ Aquell mateix any la fàbrica i la colònia patirien també els efectes de la que s'ha considerat primera vaga general de la història espanyola, convocada a Barcelona el 2 de juliol i que paralitzà durant 9 dies les fàbriques, tallers, botigues i establiments comercials i d'esbarjo tant de la ciutat comtal com d'una bona part del territori català (se'n

52. *Catálogo de la Exposición...* p. 214.

53. *El Ausonense. Periódico de intereses locales, de literatura e industria, de avisos y noticias.* 2 març 1862.

54. ALBAREDA, *La industrialització...*, p. 68.

55. *El Àncora.* 29 juliol 1853.

56. AMG Jutge de Pau. 9 febrer 1855.

57. AMG. Jutge de Pau. 27 març 1855.

tenen notícies a Sabadell, Igualada, Reus, Vilanova i la Geltrú, Sitges i, també, a Vic i a la conca del Ter). A finals d'aquell mes van ser detinguts alguns dels representants dels obrers de Roda i de Malars.⁵⁸

Al malestar dels obrers s'hi sumaren noves accions de grups de carlins que seguien actuant al territori osonenc. Les faccions d'en Costa i de l'Huguet, que tothom creia fora de Catalunya, van aparèixer el mes de novembre d'aquell mateix any per la zona de Torelló i Manlleu, i es van encaminar cap a les Guillerries, passant pel camí de Malars.⁵⁹ Tot i que no es documenta, en aquest cas, cap atac directe a l'àrea de Gurb, sens dubte qualsevol acció dels carlins afectava al funcionament i a la vida quotidiana de tothom, també de la fàbrica i colònia de Malars, pel que comportava d'enfrontaments, mobilitzacions de soldats i de sometents...

2.2.2 El riu, força i perill

El bon funcionament de les fàbriques de riu, com la de Malars, no depenia, però, únicament de la situació política, econòmica i social. Hi havia encara un altre element que condicionava indubtablement la producció: el factor mediambiental.

L'excés d'aigua, la seva escassetat o fins i tot les glaçades, comportaven l'aturada de la producció i que tots els seus treballadors es quedessin sense feina durant un període variable de temps, amb els conseqüents problemes que això comportava per a la supervivència de les famílies obreres.

Hi ha diversos estudis sobre els efectes de la climatologia en les indústries de la conca mitjana del Ter que permeten intuir els diferents inconvenients amb què es

trobaren els amos de Malars per culpa del temps. El 1847 un parell de cops de riu, el mes de gener i a l'octubre, provocaren el tancament temporal de les indústries. Una circumstància que es repetí periòdicament en els anys posteriors (el 1848, el 1850...). El 1855 la producció es reduí sensiblement a causa, en canvi, d'una persistent sequera que impossibilitava el funcionament dels embarrats. El 1871, mentrestant, la causa del tancament de moltes fàbriques fou la gelada del cabal del Ter.⁶⁰

Cap d'aquests daltabaixos meteorològics, però, tingué uns efectes tan devastadors a Malars com el de la nit del 8 d'octubre de l'any 1863.

Encara que aquesta data ha passat als anals de la història osonenca lligada a l'aiguat més catastròfic que mai ha sofert la ciutat de Vic, no fou únicament la capital osonenca la que en patí els efectes.

A Vic, la crescuda sobtada del Mèder, que va sobreixir més de 7 metres del seu cabal, va provocar la inundació del barri de la Calla i de les zones adjacents al riu. La força de l'aigua es va emportar cases, arbres, animals i nombroses persones que es van veure sorpreses per l'aigua mentre dormien. El nombre de víctimes es va xifrar a l'entorn de les 33 persones (encara que dades posteriors conviden a incrementar el nombre fins a un centenar). Es van enderrocar 33 cases i 58 van ser declarades en estat ruïnós, mentre que 84 van patir alguna mena de desperfecte en els ravals del Remei, la Soledat, les Adoberies i, especialment, el carrer de Sant Francesc.⁶¹

El Mèder, però, un cop deixa enrere la ciutat de Vic, desemboca al Gurri, el riu que va a morir al Ter, just al costat de Malars. Així, mentre la resta de fàbriques de

58. *La Época*. 26 juliol 1855; *La España*, 27 juliol 1855.

59. *El Clamor público*. 17 novembre 1855; *La Época*. 17 novembre 1855.

60. ROMA, «Règim meteorològic...», p. 735-751.

61. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 321-322.

la zona de Roda veien amb alleujament com les aigües del Ter no posaven en perill els seus mitjans de subsistència, la fàbrica de Malars, tal i com recollia la premsa de l'època, va desaparèixer amb els seus habitants.⁶² El to catastrofista que s'entreveia en les cròniques dels diaris generals de Madrid i Barcelona, era matisat, però, per les informacions que es publicaven al diari de Vic, *El Eco de la Montaña*. Encara que el focus d'atenció del rotatiu vigatà estava a la mateixa capital on encara eren ben vius els efectes del desastre, s'hi publicava també una crònica des de Roda que permet entreveure la magnitud de la tragèdia també en el cas de Malars.

L'aiguat va sorprendre als habitants de la colònia en plena nit, entre dos quarts de tres i les cinc de la matinada, cosa que impedí la fugida de la gent. L'endemà el corrent arrossegà tota mena d'objectes que passaven surant per Roda, també es recolliren al riu quatre cadàvers: dues dones, un home i una nena d'uns catorze anys. Tot i que el cronista pensava que probablement n'apareixerien de nous en els dies posteriors, no s'ha localitzat cap notícia que ho confirmi. Sí que s'ha trobat, en canvi, una referència a l'enterrament d'aquests quatre cadàvers a l'església de Sant Pere de Roda, l'endemà mateix de l'aiguat.⁶³

De fet, en els dies posteriors a la tragèdia, aparegueren algunes notícies en les que es demanava col·laboració a la població per tal d'identificar alguns cosos que s'havien recuperat al llarg del curs del riu. Una d'aquestes notes emeses pel jutge de primera instància de Vic dona més pistes sobre els punts del riu on es recuperaren les primeres quatre víctimes i n'afegeix dues més que, possiblement, procedien també de

Malars. En la seva crida el jutge demana ajuda per identificar una nena d'uns quinze anys que es va trobar al Ter, al lloc anomenat Hortalà de Roda, i dues dones i un home que es localitzaren a la banda dels Molins. A més a més afegeix una altra víctima, una dona en aquest cas, apareguda al punt anomenat Baga del Colom, al terme de Sant Martí Sescorts.⁶⁴ Dies més tard, aparegué un nou cos al riu, en el terme, en aquest cas, de Tavèrnoles. Es tractava d'un home d'uns seixanta anys que també calia identificar.⁶⁵

Tot i que pel lloc on foren localitzats podria tractar-se, en tots sis casos, de persones que vivien a la colònia de Malars, resulta molt difícil afirmar-ho de forma categòrica ja que no s'ha pogut localitzar cap relació dels danys materials i personals que el cop de riu va provocar a aquest establiment fabril.

62. *La Correspondencia de España*. 13 octubre 1863.

63. AGUILAR, SALARICH, *Desgracias de Vich...*, p. 130. Malauradament a l'Arxiu Parroquial no es conserva el Llibre d'Òbits d'aquest any que permetria certificar la identitat dels negats amb l'aiguat.

64. *El Eco de la Montaña*. 25 octubre 1863.

65. *El Eco de la Montaña*. 15 novembre 1863.

Crònica des de Roda

«Roda. Si bien es verdad que esta a consecuencia del terrible aguacero que acabamos de sufrir no tenemos que lamentar desgracia alguna personal, no obstante durante el mismo no ha dejado de infundir bastantes zozobras a estos industriosos habitantes, temiendo que las aguas de momento en momento iban creciendo no arrebalsasen las fabricas donde ellos libran su subsistencia, pero gracias al Todo Poderoso, no ha sucedido así, no obstante de que tengo entendido, ha habido algunas que han sufrido averías de consideración y que será causa de paralización de sus trabajos por alguna semanas. La que más entre todas ellas ha sufrido es la de Malars. Aparte de los muchos objetos que por espacio de una hora han estado pasando conducidos por la corriente, se han recogido hasta cuatro cadáveres, dos de mujeres, uno de hombre y otro de una niña de unos catorce años, ignorándose hasta el presente todas las demás circunstancias. Como la crecida más fuerte fue de las 3 y media a las cinco de la madrugada, es de suponer que en dicha ocasión sería la que pasarían mas objetos y quizás mas víctimas, pero como en aquella en esta estaba materialmente diluviando y sumamente oscuro es el motivo que nada se pudo arrebatar a la corriente sinó algunos objetos de escaso valor, los que se han mandado depositar en la Casa Capitular para ser entregados a su tiempo a sus respectivos dueños.»⁶⁶

Tot i el previsible grau de destrucció que deuria patir la fàbrica, sembla que, només un any més tard, ja tornava a estar en funcionament, tal i com confirma una notícia publicada el 4 de juny del 1864 on es documenta l'accident laboral de dues persones que es van enganxar la mà amb una màquina.⁶⁷ És difícil determinar, però, fins a quin punt va afectar la maquinària, el nombre d'obriers, la producció... D'altra banda aquest desastre natural tingué lloc en un període d'especial dificultat per a les indústries tèxtils catalanes. La Guerra de Secessió nord-americana va dificultar l'arribada del cotó americà, la principal matèria prima que es treballava a casa nostra, fet que ocasionà que la majoria de fàbriques haguessin d'aturar —puntualment o fins i tot de forma definitiva— la producció. Molts treballadors van quedar a l'atur i passaren greus dificultats per a cobrir les seves necessitats més fonamentals. Aquesta «fam del cotó» (1862-1867), tal i com se l'anomenà, deuria afectar també directament Malars —tal i com ho va fer amb nombroses fàbriques osonenques— però tampoc es coneixen dades que permetin calibrar fins a quin punt.

El 19 de març del 1870, d'acord amb el pacte establert prèviament i un cop fets i aprovats els balanços econòmics pertinents, la societat comercial *Molas, Graell y Cia* es va dissoldre. Dels 9 socis de l'any 1851, cinc ja havien mort (Llorenç Clerch, Pere Clerch, Joan Capdevila Graell, Pere Antoni Compte i Pere Vila) i estaven representats en l'acte pels seus hereus i successors que rebien, juntament amb els quatre socis restants —Josep Molas, Llorenç Pons, Jacint Mata i Josep Espona— la part que els corresponia del capital repartible de la societat: 28.480 duros.

66. *El Eco de la Montaña*. 11 octubre 1863.

67. *El Lloyd español*. 4 juny 1864.

Imatge de Malars (mitjan segle xx).
ANC, fons Brangulí (fotògrafs), 26390.

Josep Molas va rebre 1.898 duros 665 mil·lèsimes; les hereves de Joan Capdevila Graell, 2.966 duros 665 mil·lèsimes; els hereus de Pere Antoni Compte, 2.966 duros 665 mil·lèsimes; Josep Espona, 5268 duros 800 mil·lèsimes; l'hereva de Pere Vila, 664 duros 530 mil·lèsimes; els hereus de Llorenç Clerch, 3932 duros 354 mil·lèsimes; Llorenç Pons, 4.407 duros 621 mil·lèsimes i Jacint Mata, la quantitat de 1.966 duros 479 mil·lèsimes.⁶⁸

2.2.3 La societat *Molas y Cía.*

El dia abans de la signatura d'aquest instrument, però, la major part dels socis ja havien creat una nova societat que prendria per nom *Molas y Cía.*, amb l'ob-

jectiu de reactivar la fàbrica de Malars.⁶⁹ Els socis en aquest nou projecte eren pràcticament els mateixos que els que donen fi a Molas, Graell y Cía., amb algunes excepcions comptades. En aquesta ocasió hi participaven en Josep Espona, en Josep Molas i Vila, l'Antoni Compte —hereu de dues terceres parts de l'heretat del seu pare, Pere Antoni Compte—, en Ramon Constans —com a apoderat de la seva sogra Jacinta Bach, vídua de Joan Capdevila Graell, i de la seva muller Dolors Capdevila—, Llorenç Pons i Clerch en nom propi o com a apoderat de la seva àvia Francisca Gasch i Ravellat, vídua de Pere Clerch, i en Jacint Mata i Ambert. Els únics que no seguien, doncs, en el negoci, eren els hereu d'en Pere Vila, de les Masies de Roda, els d'en Llorenç Clerch i el segon fill del difunt Pere Antoni

68. AHPB, 1.307/32 (notari Francesc Jordana), f. 217-220. 19 març 1870.

69. AHPB, 1.307/32 (notari Francesc Jordana), f. 209-215. 18 març 1870.

Compte, que havia rebut la tercera part restant dels seus béns.

El capital social de la nova empresa era de 100.000 escuts, 40.000 dels quals eren aportats pels socis amb motors hidràulics, transmissions, maquinària de filats i teixits i altres utensilis i 60.000 en metàl·lic. En Josep Espona aportava 22.000 escuts —seguia sent un dels socis majoritaris—; en Josep Molins, 8.000 escuts; l'Antoni Compte, 12.500 escuts; en Ramon Constans 12.500 escuts; la Francisca Gasch, 11.250 escuts; en Jacint Mata 11.250 escuts i en Llorenç Pons, 22.500. Com en el cas anterior, en Josep Molins era qui menys capital aportava encara que en el seu cas, compensava aquesta més modesta aportació econòmica posant el centre de producció, que seguiria sent la fàbrica de Malars, amb domicili social a Vic.

L'objecte seguia sent la fabricació de filats i teixits i altres negocis anàlegs i el pacte s'establí amb una durada de cinc anys, prorrogables cinc anys més, amb al compromís de Josep Molins de continuar llogant la fàbrica a la societat. Com a administrador es nomenava a Ramon Constans i a Antoni Compte com al seu suplent. Aquest havia de portar els llibres per a la comptabilitat, la correspondència, comprar el cotó, entendre's amb el soci comissionat de Barcelona per a la remissió de fons, les primeres matèries i demés efectes que la fàbrica necessités de la ciutat. Formaria els balanços i portaria a terme els encàrrecs que li fes el soci director relatiu a la marxa de l'establiment. Tindria firma social i representaria judicialment la societat, rebent a canvi dels seus serveis un sou anual de 400 escuts.

Com a soci director actuava en Josep Espona que podia ser substituït, en cas de necessitat pel seu fill Pau. Ell dirigiria les operacions de la fàbrica, procurant que tot estigués en ordre, que la maquinària funcionés

i estigués ben cuidada i que els majordoms i altres treballadors complissin fidelment la seva tasca. Hauria de demanar al soci administrador les matèries primeres que necessités i, quan fos necessari per a la bona marxa de la fàbrica, hauria de posar en coneixement de la societat amb la urgència necessària les novetats que passessin a la fàbrica quan ho considerés i en les reunions de la societat. En aquestes s'havia d'acordar qual-sevol innovació que convingués introduir en l'organització de la fàbrica i un cop sentit el dictamen del director es nomenarien en la societat els majordoms i principals dependents de la fàbrica: s'entendria amb el propietari de la fàbrica per a l'execució de totes les obres i reparacions que convingués fer en els edificis, la presa i els canals. El soci director en remuneració pels seus serveis percebria anualment la quantitat de 50.000 escuts.

El càrrec de socis comissionats a Barcelona el desenvoluparien en Llorenç Pons Clerch i en Jacint Mata a través de la seva societat Llorenç Pons, Mata i Cia. Com a part de les seves obligacions haurien de vendre, per compte de la societat, tots els gèneres que es produïssin a la fàbrica, donant mensualment a l'administrador nota detallada de les operacions efectuades i posant en coneixement del mateix la classe de gèneres que, a parer seu, s'haurien de produir a la fàbrica per obtenir una venda més fàcil i avantatjosa. Els comissionats haurien de facilitar a la societat els fons necessaris per a la marxa de la fàbrica i també s'encarregarien amb la promptitud deguda de tots els encàrrecs que els fes l'administrador relatiu a la companyia. El sou d'aquests socis aniria a comissió del gènere que venguessin. Establien també la data dels dos balanços que es farien anualment, així com les reunions i assemblees que tindrien lloc periòdicament, juntament amb altres disposicions generals.

Crida l'atenció que ni en aquest document ni en l'anterior de l'any 1851 es faci cap esment de la colònia ni de la seva gestió, potser perquè se sobreentenia que aquesta estava implícita en l'obligació que tenia el director de garantir el correcte funcionament de la fàbrica i la seva producció. Això sembla indicar, potser també, que en aquell moment tan primerenc, a Malars només hi havia els habitatges i cap altre element que mereixés una atenció especial per part dels seus propietaris.

Dos mesos més tard, Josep Molas i Vila, de 72 anys, signà davant de Miquel Font, notari de Vic, el reconeixement de que la meitat dels 8.000 escuts que havia aportat a la societat *Molas y Cía.* pertanyien al seu fill, Josep Molas i Pla, de 38 anys, que participaria així, de forma proporcional dels beneficis i pèrdues que resultessin de l'esmentada empresa.⁷⁰

Poc menys d'un any després, el 13 d'abril del 1871 moria a la ciutat de Vic, en Josep Molas i Vila. El difunt havia lliurat el seu testament l'any 1856 al notari Miquel Fàbregas, de Vic. La mort del notari, però, va fer que el document passés a l'arxiu del districte notarial, sota la custòdia de Josep Ignasi Miravet, notari i arxiver, cosa que endarrerí la publicació definitiva de les darreres voluntats del propietari de Malars.⁷¹

El document es deuria redactar arran de la mort prematura del seu fill i hereu, Gaspar Molas, desaparegut aquell mateix any i que ja no consta com a beneficiari de cap deïxa. Figuren com a marmessors de Josep Molas, la seva jove, Clara Molas i Castells —vídua d'en Gaspar—, els seus fills Francisco i Josep, el seu gendre, Vicenç Serra i el seu germà Pere Molas. A part de nombrosos llegats a les seves filles Teresa, Miquela i Raimunda, mentre que als seus fills, Francisco (del que

es diu que fa anys que s'encarrega del molí de Malars) i Josep, entre altres donacions, els concedeix la meitat dels interessos que li correspondrien de la societat Molas, Graell y Cía. Aquest llegat, lògicament, deuria patir modificacions ja que en el moment de la lectura del testament la societat ja no existia i en Francisco ja era mort. Finalment institueix la seva néta, Teresa Molas i Castells, filla d'en Gaspar i de la Clara, com a hereva universal de tots els seus béns. Atès que la nena era encara menor d'edat es disposa que actuïn com a tutors seus, la seva mare —sempre que es mantingui vídua— i els marmessors escollits per Josep Molas per executar el seu testament, per tal que es cuidin de la seva educació i de l'administració dels seus béns.⁷²

En l'inventari *postmortem* que es fa de tots els drets, béns i propietats del difunt hi consta una exhaustiva descripció de la fàbrica de Malars:

«Una posesión denominada Malars situada en el distrito municipal de Gurb; se compone de una extensión de terreno de treinta y cuatro áreas, setenta y cinco centiáreas, noventa y un decímetros, siete centímetros cuadrados o sean once cuartanes dos picotines de tierra cultivada, de un edificio fabrica señalado de numero ochenta y seis con un pequeño huerto de cabida setenta y cinco centiáreas cincuenta y seis decímetros veinte y dos centímetros cuadrados, o sea un picotín, medida del país; de un molino harinero denominado de Malars con todos sus aparatos, señalado del numero ochenta y cinco; de una casa denominada Cal Alegre señalada de numero ochenta y siete, cuyos tres edificios están contiguos, y de otra casa llamada Casanova que tiene el numero ochenta y ocho aunque separada es muy inmediata a la dicha Cal Alegre. [...] Linda el conjunto por oriente y norte con honores del

70. ABEV, ANV-2133 (notari Miquel Font), f. 433-434. 22 maig 1870.

71. ABEV, ANV-2063- (notari Pius Mas, vol. 2, f. 687-700. 14 juliol 1871.

72. ABEV, ANV- 2063 (notari Pius Mas), vol. 2, f. 687-700. 14 juliol 1871.

Ilustre Barón de Cañellas, por mediodía con el río Gurri, y por poniente parte con honores del expresado Señor Barón y parte con el manso Fugurull. Va anexo a esta finca el derecho de valerse de las aguas del río Ter para el riego de las tierras y movimiento del molino y fabricación, así como la represa conducto y entradas y salidas de las aguas con todo lo demás inherente a las mismas. Se tiene en dominio del real patrimonio al censo de seis sueldos o sean ochenta céntimos de peseta que al tres por ciento es de capital veinte y seis pesetas sesenta y seis céntimos esta sujeta a otro censo por razón del molino que se presta a D. Fernando Miró y de Ortafá como dueño y poseedor del Castillo de Vilagelans de tres pares de capones anuales de valor por término medio cinco escudos setecientos milésimas o sean catorce pesetas veinte y cinco céntimos que representa un capital de cuatrocientas [...]».⁷³

La descripció és tan acurada que permet refer l'aspecte de Malars en aquell moment, a part, el fet que no hi hagi hagut reformes importants en el conjunt i la possibilitat de parlar encara amb persones que van treballar i viure a la colònia durant la segona meitat del segle xx facilita la identificació d'alguns dels elements que apareixen esmentats al document. Aquest és, per exemple, el cas dels edificis que han mantingut ben vius els noms que ja rebien a finals del segle xix. Ca l'Alegre, així, sembla correspondre al grup de tres edificis que formen la placeta, davant per davant de la fàbrica.⁷⁴ L'altra casa que apareix esmentada, Casanova, correspondria amb el primer edifici de cinc pisos que es troba només entrar a Malars, i que s'ha passat a anomenar,

més modernament, les Galeries, perquè aquestes constitueixen un dels seus elements més identificatius.⁷⁵

A part d'aquests dos edificis s'esmenta una àrea destinada al conreu i la fàbrica amb un hort al costat. L'heretat inclou també el dret d'aprofitar l'aigua —que com ja s'ha vist havia estat establert pel Reial Patrimoni el segle xvi a Gispert de Malars— i totes les conduccions necessàries per al seu ús, també la resclosa. I es fa constar que la propietat està sotmesa a un cens amb el real patrimoni.

Hi hauria, a més a més, el molí, encara que possiblement es tractava del més petit que s'havia fet, fruit de les ampliacions que havia portat a terme a Malars, en Gaspar Molas, durant la dècada dels vint. L'edifici antic del primer molí es deuria reconvertir en fàbrica per aprofitar les conduccions d'aigua, tal i com sembla indicar el fet que a una de les entrades de la fàbrica encara hi hagi una llinda amb el cognom Molas, el relleu de diferents tipus de molí i la data 1780, moment en què en Josep Molas, portà a terme la reconstrucció de l'edifici. Amb el temps el nom de molí el prendria la taverna i botiga de la colònia, i el mantindria fins al moment del seu tancament, a finals del segle xx.

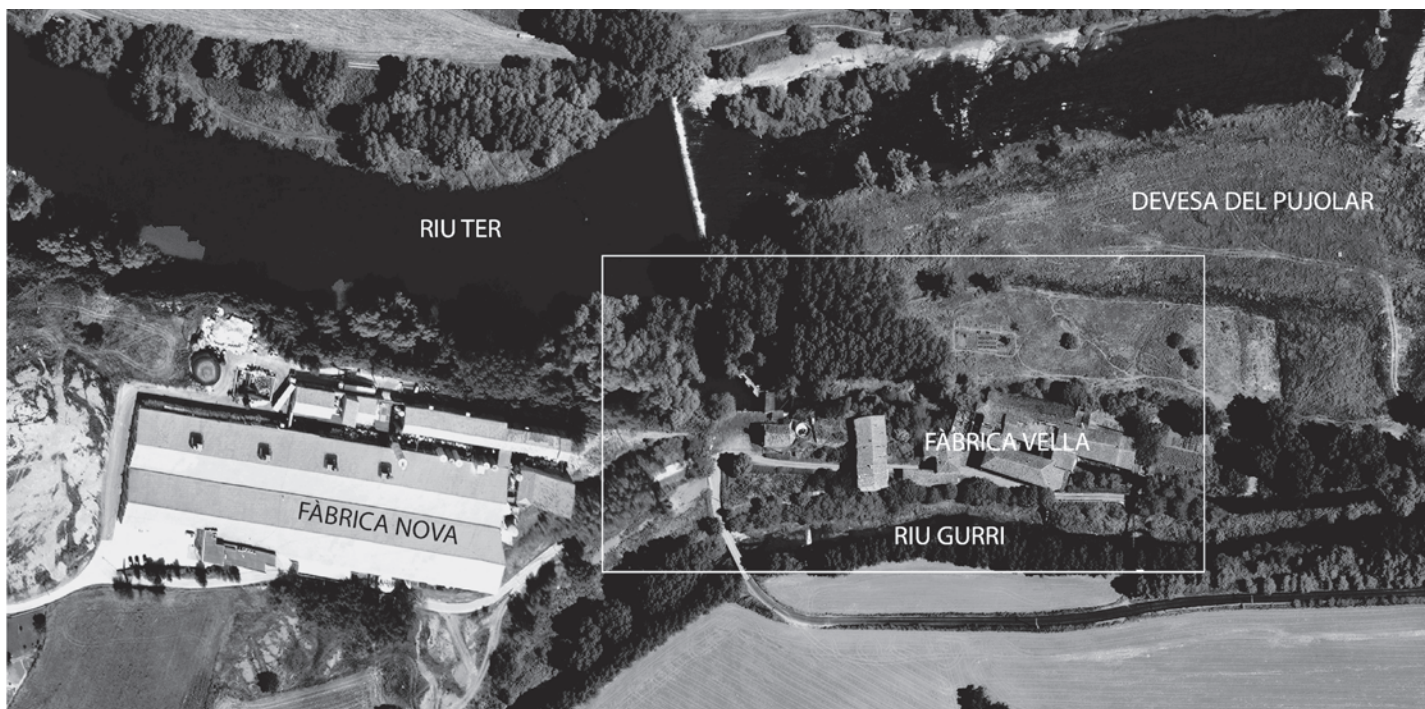
En aquest molí que apareix al document esmentat és on va viure durant molts anys el germà del propietari, Francisco Molas i Vila. Fou el responsable del molí de farina que hi havia a Malars fins al moment de la seva mort, el 1859. Fins i tot el seu testament el dictà a casa seva, a la fàbrica de Malars, el 29 d'abril i hi consta com a marmessors en Joan Farriols, viceadministrador de la fàbrica.⁷⁶ Per aquest molí es pagava encara, el 1871, un

73. ABEV, ANV-2063 (notari Pius Mas), vol. 2, f. 659-686. 13 juliol 1871.

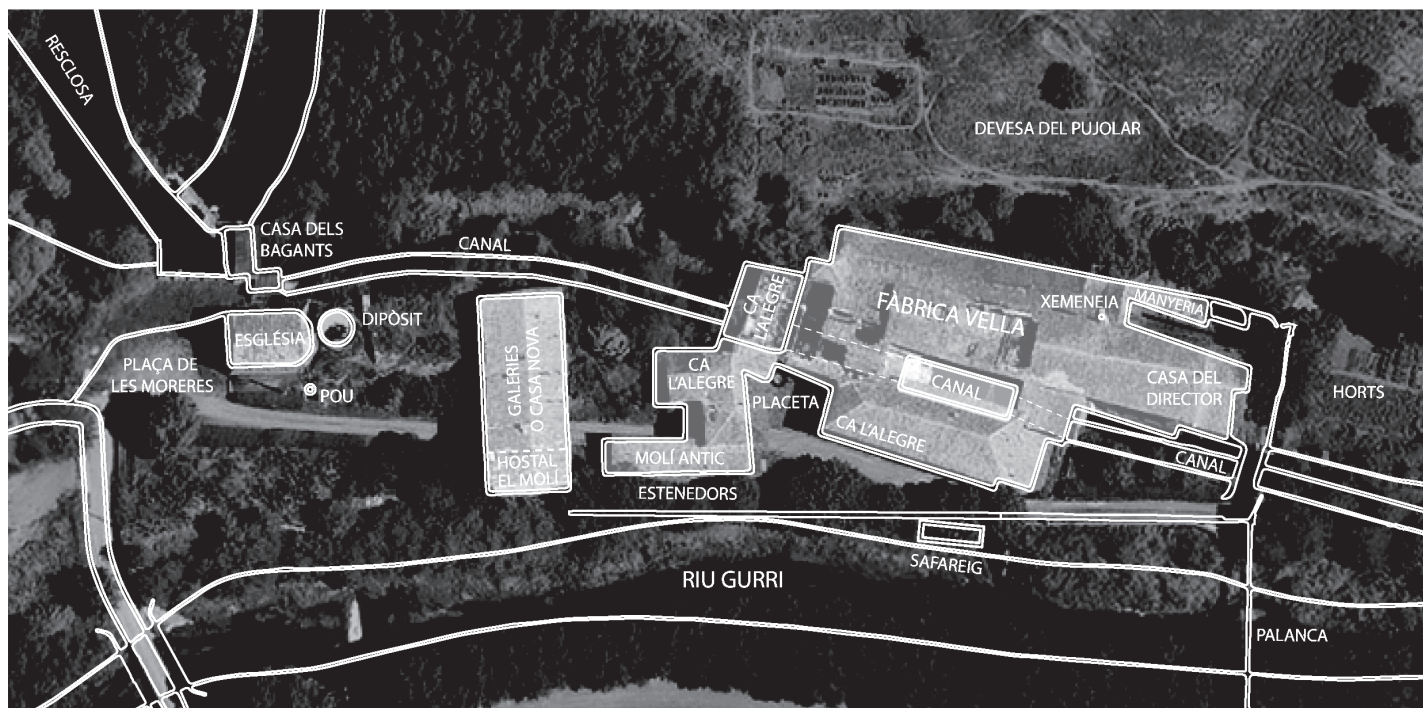
74. Tal i com ja indica l'inventari de l'any 1871, ca l'Alegre estava format per tres edificis raó per la qual en molts casos els entrevistats no es posaven del tot d'acord sobre la seva ubicació. Encara que, en cap cas, s'ha suggerit que el nom correspongués a un altre edifici diferent d'aquest.

75. La immensa majoria dels entrevistats no havien sentit anomenar mai el nom de Casanova a Malars, tret d'una persona que recordava haver sentit aquest nom abans de la guerra civil en relació a l'edifici de les galeries.

76. ABEV, ANV-2254 (notari Josep Torrent i Carulla), f. 184-186. 29 abril 1859.

Plànol general de l'àrea de Malars que permet veure la situació de la fàbrica vella i la colònia, enmig dels rius Ter -en el que es veu la resclosa que desviava part del cabal cap a la fàbrica- i Gurri. A l'esquerra es veu el tossal en el que s'edificà, a la dècada dels seixanta, la fàbrica nova. S'escollí, precisament, aquesta ubicació més elevada, per evitar els problemes constants produïts per les revingudes dels dos rius. (Elaboració del plànol: David Marot).

Detall del conjunt antic de Malars. A l'esquerra hi ha el camí d'entrada que passa pel costat de l'església de la Sagrada Família i, paral·lel al canal, porta a la colònia. El pas a través de les Galeries o Casanova i del primer edifici del conjunt de ca l'Alegre es fa mitjançant un petit túnel amb arcada. (Elaboració del plànol: David Marot).

cens anual de 3 parells de capons als hereus dels Ortafà, senyors que l'any 1784 van vendre finalment a Josep Molas la propietat de Malars, que aleshores era només un molí.

La nova turbina de Malars

La indústria tèxtil va experimentar una evolució frenètica pel que fa a la tecnologia i a la maquinària. Les fàbriques que no volien quedar enrere havien d'invertir contínuament en noves màquines i canviar-les quan quedaven obsoletes.

L'any 1871, els responsables de Malars es van posar en contacte amb Joan Moreno Villaret, inventor d'un nou sistema de turbina hidràulica que permetia un major aprofitament de la força de l'aigua, per tal de canviar la turbina que movia els batans de la fàbrica.

Moreno era ebenista i fuster, establert a Amer (Girona) però originari d'un poble de Cuenca. L'any 1864 va obtenir la patent número 2.894 per un *Motor hidráulico de los conocidos como turbinas cuyo sistema difiere de los de su clase*, i tenia privilegi d'invenió per 10 anys. Tres anys després va demanar una patent de perfeccionament de les turbines hidràuliques concèntriques del sistema Moreno que havia patentat, per tal de rebre l'aigua abocant-la pel disc inferior, aconseguint d'aquesta manera perdre menys força.⁷⁷

El pressupost pujava a 1.228,05 duros, una quantitat prou important per l'època. Prèviament a la instal·lació, el constructor va fer una sèrie d'experiments per calcular quina era la despesa d'aigua de la

roda hidràulica. El mes d'octubre va fer tres proves, i va enviar un informe a la fàbrica amb dades molt interessants per conèixer la força del riu i de la fàbrica.⁷⁸

- La primera va ser per calcular el funcionament d'un batan. L'amplada de la comporta era d'1m 48 cm, l'amplada de la vena de l'aigua era de 75 cm, l'altura de la pressió, 78 cm, i el coeficient utilitzat, 70. En aquest experiment, la quantitat d'aigua gastada va ser de 295 litres per segon, mentre la força teòrica era de 619 kg, la força pràctica (al 80% d'efecte útil) era de 6,60 cavalls.
- La segona prova va servir per mesurar el funcionament dels dos batans. L'amplada de la comporta era la mateixa, d'1m 48 cm, però l'amplada de la vena de l'aigua era inferior, 18 cm, i l'altura de la pressió era molt semblant, 76 cm, i el coeficient utilitzat, 70. L'aigua que es va gastar va ser de 673 litres per segon, i la força teòrica també era molt superior, 1.413 kg, i la força pràctica (al 80% d'efecte útil) gairebé era més del doble, 15,07 cavalls.
- El tercer experiment era per *apreciar el gasto de agua de la rueda llamada vulgarmente dels Molins*. La comporta tenia una amplada de 54 cm, l'amplada de la vena de l'aigua era molt inferior, tan sols 6 cm, i l'altura de la pressió era de 35,5 cm, i el coeficient de contracció, 80 cm. Només es van gastar 43 litres d'aigua per segon, i mentre la força teòrica era de 90,03 kg, la força pràctica va ser de 0,96 cavalls.

La mort de Josep Molas Vilà, i la minoria d'edat de la seva hereva, deuria afectar en major o menor mesura la societat. Se'n troben poques dades pel que fa a aquest

77. SÁIZ, *Las patentes...*, p. 203-204, nota 260.

78. AR. Liquidació de la societat Molas, Graells y Cía.

període, més enllà de la contribució que satisfan l'exercici 1874-1875 en la que consta que Molas y Cía. és una indústria que treballa el cotó i que compta amb 7 cardes, 4.200 fusos i 140 telers mecànics moguts per l'aigua. També hi consta, a tall de curiositat, un *mesón* encara que no dóna cap informació que permeti concretar en quin punt de la colònia es trobava.⁷⁹

Aquesta aparent disminució de l'activitat coincideix amb un període de decadència en el món de la indústria tèxtil catalana. Moltes indústries no aconsegueixen superar els problemes generats anys abans per la fam del cotó i tanquen les seves portes. A part d'aquest problema econòmic hi havia també la fragilitat de les condicions de treball que tenien aquestes fàbriques en molts casos. L'any 1878, en una carta, el president de l'Institut Industrial atribuïa les causes de la crisi a un problema ambiental, una problemàtica que ja s'ha vist fins a quin punt podia trasbalsar el dia a dia de les fàbriques de riu. Per ell, el fet de dependre tant del temps i de ser vulnerable a tota mena de plagues o accidents atmosfèrics feia que la indústria es paralitzés massa i contribuïa a generar més malestar en el món fabril.⁸⁰

En el cas de Malars es desconeix si la causa real fou la dificultat per superar els problemes d'abastament de cotó,⁸¹ problemes interns a la societat derivats de la mort del propietari de Malars o els continus desastres ambientals (gelades, inundacions, sequeres...) el que anà frenant l'impuls de la fàbrica de Gurb. En qualsevol cas, el seu rastre pràcticament desapareix fins que l'industrial manlleuenc Jacint Rifà i Munt decideix donar-li un nou impuls, ja a l'entorn del 1889.

2.3 La primera colònia de Malars

2.3.1 Els habitants i treballadors de Malars entre 1833-1857

Si fins a aquest moment els naixements i defuncions dels moliners i masovers de Malars estaven relacionats amb el molí i mas que hi havia en aquesta devesa, a partir de la dècada de 1830, ja fan referència a la fàbrica o a la casa de Malars.⁸² Poc temps després de la creació de la fàbrica, doncs, ja eren diversos els obrers que, a part de treballar-hi, s'hi havia establert amb les seves famílies. Malgrat que les dades que es tenen d'aquest període, com a mínim fins a l'any 1847, són escasses, es pot establir que a mitjans de segle XIX, l'establiment gurbetà comptava, aproximadament, amb una vuitantena de persones que vivien a la incipient colònia. Aquest nombre no és, però, el nombre dels treballadors, ja que apart dels treballadors que hi vivien, també hi hauria persones de poblacions veïnes que cada dia es desplaçaven fins a la fàbrica per anar-hi a treballar.

La documentació parroquial, a part del nom de la persona que es bateja o s'enterra a Granollers de la Plana, parròquia a la qual pertany Malars, aporta en alguns casos, dades interessants com la població d'origen, l'edat, o la causa de la mort. En canvi, les dades del Registre Municipal aporten més informació sobre les persones, la seva família (noms, origen, oficis dels pares) i les causes i incidències que justifiquen el seu registre.

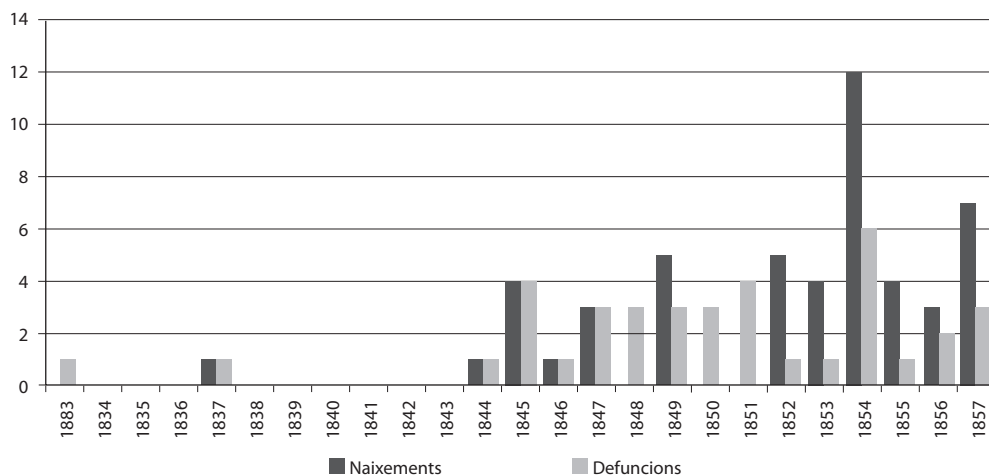
Durant el període de creació i consolidació de la fàbrica, es pot detectar un ampli contingent de pobla-

79. AMG, Matricula industrial, 1874-1875.

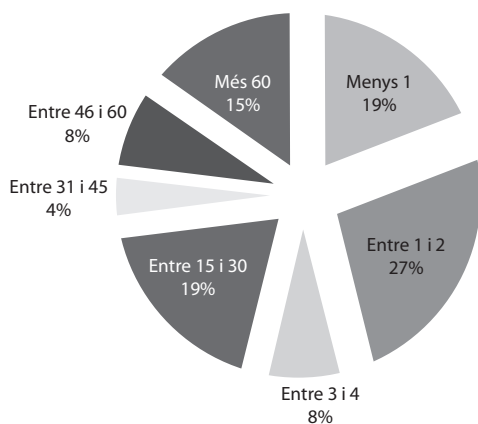
80. ROMA, «Règim metereològic...», p. 743.

81. CABANA, «Fàbriques i empresaris», vol. II, p. 397.

82. Dades obtingudes de l'APG Baptismes, APG Defuncions, AMG Registre Civil de Naixements, AMG Registre Civil de Matrimonis 1854-1861 i AMG Registre civil de Defuncions.

Naixements i defuncions a Malars (1833-1857).
Elaboració pròpia.

Edat de la defunció dels habitants de Malars (1833-1857).
Elaboració pròpia.

ció força jove, procedent d'altres poblacions, que s'estableix a Malars per treballar-hi i per viure-hi.

La gent que s'instal·la a Malars procedeix de pobles veïns, principalment de la Plana de Vic: la majoria són de Roda i Folgueroles, però també hi ha força gent de

Granollers, Vic, Manlleu i, en menor mesura, de Riudeperes, Sant Hipòlit, Vilatorrada i Rupit. Una família del Ripollès (Ripoll) i del Berguedà (Avià) completen la radiografia dels orígens dels primers treballadors.

Tenint en compte la crisi que es vivia al camp, no seria difícil trobar mà d'obra entre la població rural que marxava a la fàbrica on trobaven, aparentment, majors garanties de supervivència.

Els nombre de naixements és força elevat, encara que la taxa de mortalitat infantil és molt alta. En el període comprès entre el 1833 i el 1857 es registren en total 60 naixements i 28 defuncions. Cal recordar que un dels màxims interessos dels fabricants i impulsors de les colònies era que les famílies tinguessin un nombre elevat de fills, ja que d'aquesta manera s'asseguraven el recanvi de la mà d'obra. Es pressuposava, a part, que es tractaria d'obrers menys conflictius i més fidels, atès que el seu mal comportament podia acabar afectant a l'interès i al benestar del conjunt de la família, que vivia a la colònia.

Treballadors de la fàbrica de Malars (1889).
Arxiu família Oliva-Rifà.

El primer habitant de Malars que hi morí va ser Josep Ballart Duran, un serraller solter de 33 anys, l'any 1833. Caldrà esperar un temps per trobar el primer naixement. Correspon al mateix any que es destrueix la fàbrica, el 1837. No serà fins al 1844 quan es comencen a trobar naixements de forma ininterrompuda; curiosament, l'any que es registren més naixements (12) és el 1854, any de l'epidèmia del còlera, i amb la meitat de defuncions.

Al costat de la seixantena de naixements, el nombre de defuncions és força més baix, 28. D'aquests, però, la meitat corresponen a albats o a nens molt petits: n'hi ha cinc de menys d'un any, set d'una edat compresa entre un i dos anys i dos que tenen entre tres i quatre anys.

Tot i que no coneixem la causa d'aquesta mortalitat infantil, hi ha el cas de la nena Rosa Mosoll Conill, de 17 mesos, que té dues entrades al Registre Municipal de

defuncions, amb dates diferents (dos dies consecutius), amb dues causes diferents de defunció: va morir cremada o a causa d'un còlic.

De la resta de defuncions, coneixem les edats i només en dos casos ens diu que la mort va ser sobtada. En un altre cas la mort va ser per sufocació i també registrem la hidropesia, la inflamació i el còlic. El còlera es va emportar només una víctima: Caterina Juvanteny, de 48/50 anys, dona del moliner i resident als *molins de Malars*.

El compliment pasqual a Malars

Les dades dels baptismes i defuncions es poden completar amb la llibreta del compliment pasqual, que són llistes amb els noms de les persones que complien amb la obligació de combregar durant la Pasqua. No es tracta, doncs, d'una relació completa perquè no inclou els que no combreguen (infants que no han rebut la primera comunió, malalts...), però complementa les dades i donen una informació molt útil sobre els noms, les edats i els graus de parentiu.

De la llista de l'any 1847 es desprèn que en aquell moment a Malars hi vivien, com a mínim, 17 famílies. Van combregar un total de 48 persones:

- Francisco Molas; Joan Casanovas, mosso; Teresa Padrós, criada
- Marianna Palou; Pau Palou; dona Margarida
- Bartomeu Roma; dona Anastàsia
- Jaume Santaló; Antònia Vilardell; Josep Santaló; dona Antònia Santaló
- Esteve Molins; dona Teresa; fill Francisco
- Josep Pujol, vidu; filla Maria; filla Teresa; fill Francisco
- Maria Pous, vídua; filla Clara; filla Mariàngela
- Valentí Manubens; dona Marianna
- Pau Riera; dona Nàsia
- Joan Ponsa; dona Maria; filla Dominga; filla Maria
- Josep Prunell; Narcisa
- Caterina Riurona
- Caterina Planas; Josep Planas; Justa Planas
- Francisco Rosanas; dona Maria
- Joan Camprubí; dona Margarida; filla Antònia 10; filla Teresa 9

- Salvador Garriga; dona Magdalena; fill Antoni; la seva dona Maria; filla Rosa
- Josep Garembau

L'any 1858, la llista arribava ja a les 84 persones, de 21 famílies diferents:

- *Moliner*: Francisco Molas; Francisca Ayats, criada; Ramon Casals, mosso
- *Fuster*: Salvador Garriga; dona Magdalena; filla Rosa; fill Anton; dona Maria; fill Salvador; Teresa; Dolores 12; Maria 10; Joaquina 8
- *Manyà*: Francisca Roca, vídua, fill Anton i dona Caterina

Treballadors: Santaló 3; Santaló 4; Puntí 6; Canudas 6; Safont 5; Planas 2; Pujol 2; Vidal 6; Vidal 2; Vilalta 3; Torras 3; Cunill 3; Castañer 5; Canaleta 3; Serra 2; Fabregas 5; Palou 5; Mas 3.

Els oficis que apareixen esmentats en aquestes dates primerenques són: moliner/mosso de moliner, manyà, fuster, hortolà, serraller, carreter, pastor, pagès i els més freqüents són filador, teixidor, cotoner, fabricant de cotó o simplement fabricant. Destaca el cas d'un mestre, feina que suposa un grau important d'especialització.⁸³ L'ofici de les dones, però, no s'explica, amb les excepcions de la filadora Antònia (dona del filador Josep Santaló), Francesca Sadurní (ella i el seu

83. Serraller: Josep Ballart. Moliner, mosso del moliner: Joan Camprubí. Fuster i hortolà: Francesc Rosanas. Carreter: Valentí Manubens. Manyà: Francesc Rosanas. Mestre: Martí Safont. Filadors: Tomàs Masgrau, Bartomeu Roma, Fèlix Anglada, Josep Santaló i Antònia. Teixidor: Esteve Molins, Jeroni Puigdollers, Josep Canudas, Llorenç Canudas, Josep Font. Cotoner, fabricant de cotó: Pau Riera, Josep Tió, Josep Prunell. Fabricants: Pere Puntí i Francesca Sadurní, Jaume Santaló.

marit són anomenats *fabricants*) i la criada del moliner Francesc Molas.⁸⁴ El fet que hi hagi pastor, pagès, hortolà i moliner significa que, tot i la importància creixent de la fàbrica, el molí segueix funcionant i una part de la població continua ocupada fent produir la terra i menant els ramats.

El primer llibre de matrimonis del registre municipal de Gurb⁸⁵ registra 6 matrimonis de persones que residien a Malars o a la fàbrica de Malars. A mitjan segle XIX encara no trobem unions de persones nascudes a la fàbrica, sinó que es tracta de parelles de diferents poblacions.

L'any 1854 es van casar tres parelles. En Joan Camprubí Claris, fabricant de cotó de 45 anys natural d'Olost, vidu que es casà amb Maria Balmes, soltera de Roda de 38 anys. Dos germans vinguts de Sant Martí d'Avià, Josep i Llorenç Canudas i Bonet, es van casar, amb poc temps de diferència. En Josep, de 26 anys i cotoner, ho va fer amb Maria Pujol Juvanteny, de 22 anys i de l'Esquirol; mentre que en Llorenç, teixidor de 23 anys, ho va fer amb Francesca Colomer Ricart, 21 anys de Campdevànol. Jaume Sentaló Planas, de 35 anys, natural de Folgueroles, cotoner, es va casar l'any 1856 amb Margarida Roca Santanera, de la mateixa edat i població. Tres anys després, Josep Font Oller, teixidor de Casserres, es va casar amb 29 anys amb la rodenca Teresa Pujol Juvanteny (germana de Maria Pujol, casada poc abans amb Josep Canudas). L'any 1861, un pagès de Puigpardines de 30 anys, Ramon Berga, es casà amb una altra rodenca, Caterina Planas, de 24 anys.

L'ofici del marit és fabricant de cotó (1), cotoner (2), teixidor (2) i pagès (1), però no s'especifica l'ofici de la

dona. En cap dels matrimonis el marit i la muller són de la mateixa població. Els homes procedeixen d'Olost, Sant Martí d'Avià (els dos germans Josep i Llorenç), Folgueroles i Casserres, mentre que les dones són de Roda (3), l'Esquirol, Campdevànol i Folgueroles. Es tracta, doncs, de poblacions de la mateixa comarca o del Berguedà, que amplien la llista de poblacions dels documents parroquials.

Pel que fa a l'edat dels nuvis, en el primer matrimoni registrat es tracta d'un vidu que es casa amb 45 anys amb una dona de 38, i la resta són primeres núpcies; les dones són lleugerament més joves que els marits.

2.3.2 Els habitants i treballadors de Malars entre 1858-1888

A mitjan segle XIX, Malars va agafar molta embranzida i el nombre de treballadors va augmentar significativament: els obrers ocupats en la filatura eren 111 i en el tissatge, 75, i el nombre de telers va passar, entre 1850-1861, de 60 a 140, cosa que suposava el 16,5% comarcal, i en filatura, el 8,5%. Aquesta situació queda clarament confirmada per l'augment de naixements i defuncions del període comprès entre el 1858 i el 1888:

Els naixements ens permeten constatar l'arribada de noves famílies i la continuïtat de les que ja hi havia anteriorment. Entre les que ja registrem a la primera meitat de segle, continuen a la colònia les famílies Musol-Conill, Palou-Coromina, Armengou-Canudas, Puntí-Sadurní, Farriols-Vilallonga, Santaló-Roca i Garriga. Aquesta darrera és l'única que queda de les que havien arribat a la dècada dels 30 i 40.

Les famílies nouvingudes a la colònia, abans del 1870, són: Serra-Alsina, Castanyer-Falguera, Canaleta-Ricart, Torras-Roca, Serra-Vila, Soler-Balcells, Comas-Planas,

84. Les criades registrades van ser Teresa Padrós i Francesca Ayats. Vivia a la casa del moliner, amb el mosso (Joan Casanova, Joan Rial o Ramon Casals).

85. AMG, Registre Civil de Matrimonis, 1854-1861.

Conjunt de Malars des de la banda del Gurri, en la qual es veu el camí que s'utilitzava per travessar aquest riu (finals del segle XIX). Arxiu família Oliva-Rifà.

Castanyer-Vila, Castanyer-Falguera, Mills- Vilaró, Companys-Monné, Font-Pujol, Canaleta-Capdevila, Berga-Bagó, Planas-Serradell, Tomàs-Codoñet, Tomàs-Planas, Font-Pujol, Llusà- Plans, Reixach-Falgosa, Serra-Puntí, Canal-Puigjoan, Comas-Planas, Ferrés-Roca, Verdaguers-Ponsjoan, Ballús-Torrent, Vidal-Garriga, Casacuberta-Ricart, Susany-Maimir, Sala-Serra, Bartomeu-Boada, Plans-Vilamala, Barnolas-Anglada i Font-Pujol. S'hi afegeixen, a partir del 1870: Plans-Vinyeta, Carrera-Serra, Ferrer-Torras, Sala-Puig, Sala-Serra, Creus-Torres, Barnolas-Medirolas, Camprubí-Matarodona, Sadurní-Romero, Solanich-Riera, Creus-Rosell, Parareda-Vilalta, Puntí-Canellas, Vila-Guiu, Galí-Mane, Blasi- Roma, Jovera-Selles, Casellas-Bruguera, Galí-Rovira, Parareda-Solanich, Font-Oller, Salvans-Caminals, Pedragosa-Saladrigas, Vilagrau-Carandell, Parareda- Armengol, Galobardas-Bonet, Vilamala-Vinyeta, Gaja- Pujol, Torrell-Planas, Comas-Planas.

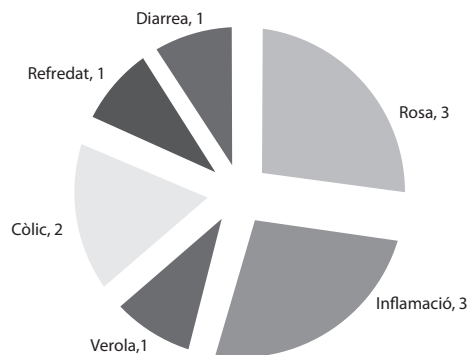
Pel que fa al lloc de procedència, aquestes famílies segueixen venint encara majoritàriament de la comar-

ca, encara que hi ha una major presència d'altres comarques i indrets:

Llocs de procedència

Osona	Ripollès	Bergueda	Garrotxa	Altres
Roda	Ripoll	Casserres	Puigpardines	Barcelona
Folgueroles	Vallfogona	Puigreig	Joanetes	Manresa
Manlleu		Capolat	Ridaura	Blanes
Vic				França
Olost				

Pel que fa als oficis citats, no hi ha massa diferència respecte l'etapa anterior, ja que el molí seguia funcionant (moliner, pagès) i la fàbrica seguia necessitant un fuster, un manyà, filadors, teixidors i fabricants; desapareixen el serraller, carreter, pastor i hortolà, però

Causa de la mortalitat infantil (1857-1862). Elaboració pròpia.

apareixen per primera vegada càrrecs que ja permeten intuir una jerarquització creixent de la feina a la fàbrica, com són el de majordom (Jaume Santaló, Joan Furriols), viceadministrador (Joan Furriols), hisendat (Pere Puntí) i negociant (Josep Castañer).

Si bé el nombre de naixements creix molt, també és cert que la mortalitat infantil segueix sent molt alta. El Registre Civil de Gurb aporta més informació sobre la defunció dels residents a Malars entre 1857 i 1862. Entre aquests anys, dels vint-i-dos morts, dotze (54,55%) corresponen a infants, i l'etapa d'un a dos anys, segueix sent la més crítica: Menys d'un any: 4; 1-2 anys: 5; 3-4 anys: 3

Els padrons municipals d'habitants són el registre de tots els habitants d'una població. Els padrons de Gurb ens informen sobre la població que residia a Malars amb una precisió que no trobem en altres documents.⁸⁶

Les dinou famílies que apareixen registrades en el padró del 1859, permeten recuperar el nom de les 46 persones que vivien a Malars en aquell moment.

86. AMG, Padró municipal d'habitants, 1859.

El radi d'atracció de població ha augmentat tant que trobem treballadors de Barcelona o Blanes, fins i tot una nascuda a França.

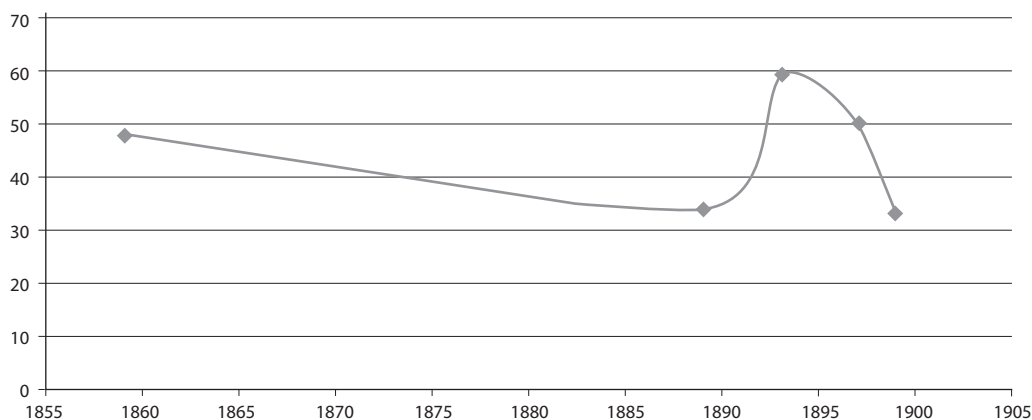
A més, suposa la primera notícia d'un viceadministrador (Joan Furriols, que al registre municipal consta com a majordom de fàbrica el 1862), així com una contramestra (Caterina Planas); el majordom era Jaume Santaló. Una teixidora (Paula Canudas) completa el nombre de dones que apareixen registrades al costat del seu ofici.

En algunes famílies conviuen tres generacions, també amb germans, cosins; els fills d'una família, que poden haver nascut a llocs diferents, es porten pocs anys de diferència i són nombrosos.

Comparant amb els noms de la llista del compliment pasqual, que només un any abans feia referència a 21 famílies i 84 persones, podem dir que el padró no cita cap criada ni mosso del Moliner, i que no recull el nom d'algunes famílies que sí que apareixien esmentades al compliment.⁸⁷

Les llistes de compliment pasqual confirmen el moviment de famílies i població. L'any 1863, Francesc Molas, vidu, era el moliner (i germà de l'amo) que encara vivia a Malars; l'acompanyaven Pere Font, mosso, i Marianna Bosch criada. El fuster era Salvador Garriga, que va combregar amb la seva dona Magdalena, filla Rosa, Anton i dona Maria, fills Teresa, Dolores, Maria, Joaquina, Bonaventura 10, Carme 8; es tracta, amb els Armengou, de les famílies amb una trajectòria més llarga a la fàbrica. El manyà era Josep Verdaguer, que tenia una dona anomenada Rosa; les famílies que treballaven a la fàbrica eren els Armengou (5 de família), Comas (2), Canaleta (2), Font (2), Puntí (4), Caterina Berga, vídua, els Vilalta (4), Vidal (5), Miquel Mills, Llosà

87. Aquest és el cas de Francisca Roca, vídua del manyà, fill Anton i dona Caterina; un dels Santaló; Pujol; Vidal; Serra; Fàbregas; Palou i Mas.

Evolució de la població a Malars al segle XIX.
Elaboració pròpia.

(2), Torras (4) i Serra (2). En total van combregar 50 persones.

L'any 1870 van combregar 69 persones. Aleshores, Francesc Molas ja havia mort, i al molí hi vivien Anna Bosch, Damià Ballús, la seva muller Maria, i Adolf Creus. La resta de famílies eren Garriga (6), Verdaguer (4), Mills (3), Llussà (3), Font (4), Fonts (3), Vidal (5), Torres (2), Comas (4), Vilalta (4), Casacuberta (4), Puntí (5), Armengou (8), Molí (4), Plans (4), Sentias (2) i Barnolas (4).

Durant el final de segle, la mobilitat s'accentua i el radi d'atracció de la colònia és més ampli i arriben treballadors de llocs més allunyats.

L'any 1889 es registren 12 famílies, 34 persones.⁸⁸ Tres famílies fa relativament poc temps que han arribat. 1, 7 i 9 anys; la majoria no indica el temps, però de Josep Verdaguer informa que fa 33 anys que resideix a Malars. Les famílies procedeixen de la comarca, sobretot Roda i Manlleu, o Sant Quirze i Santa Maria de

Corcó; els llocs més allunyats són Sant Andreu de Palomar, Gràcia, Santpedor. Després de Roda, el lloc més citat és Gurb, fet que indicaria l'arrelament a la colònia d'algunes famílies. Pel què fa als oficis, a part de fuster (Salvador Garriga) trobem bracer, peó, jornal·lers i teixidors.

Només quatre anys després, les dades varien poc però amb canvis significatius.⁸⁹ Segueixen havent-hi 12 famílies, si bé hi ha moviment, i un total de 59 persones: les famílies tenen més fills, i n'hi ha quatre que viuen amb algun dels avis que ha quedat vidu o vídua. Alguna informació és confosa. Si l'any 1889 Adolf Creus tenia 50 anys i Gertrudis Torras, 44, l'any 1893 es registra que tots dos en tenien 44; canvi, però, ens diu que era el moliner. D'altra banda, Josep Ferrer Subirana faria 20 anys i 9 mesos que viu a Gurb, i la seva dona Magdalena Torres, 15, però no apareixen al padró anterior. S'hi documenten 5 famílies novingudes —pràcticament la meitat— que arriben en els últims dos anys: Jaume

88. AMG, Padró municipal d'habitants, 1889.

89. AMG, Padró municipal d'habitants, 1893.

Casas (Centelles), Juan Viñeta Masenes (Vilanova de Sau, amb la seva sogra de Castellar de Rajadell), Antonio José Claudio (Barcelona, Sants), Juan Camps Gurt (Torelló, Sant Pere de Torelló) i Ramon Ferrer Camprubí, (Lluçà, Olvan); queda molt clara l'arribada esglaonada de les famílies. El cap de família arriba primer, la mare (a vegades amb algun fill) arriba un temps després, i finalment arriben els fills, els últims poden haver nascut a Malars. Continuen famílies amb una llarga trajectòria a Malars, com Josep Plans Galí, de 52 anys, vidu encara que es diu que és solter, que fa 32 anys i 6 mesos que viu a Malars, pare de quatre fills entre els quals hi ha els únics bessons coneguts, Ramon i Teresa; d'altres porten 20, 10 o 11, anys. L'analfabetisme continua sent important, sobretot entre les dones. Els oficis que s'esmenten són jornalers o simplement, *fàbrica*.

L'últim padró del segle XIX és el de 1897, per tant les notícies són de quatre anys després.⁹⁰ Les 11 famílies empadronades corresponent a una població de 50 persones. Les famílies novingudes són de Torelló, Vinyoles (les Masies de Voltregà), Sitges i Sant Pere de Torelló. Un claríssim exemple de mobilitat és el de la família de Josep Illa, el majordom: ell és de Sitges, la seva dona del Masnou, els dos fills grans són de Mataró, la tercera és de Monistrol i la petita, d'Alfarràs; devia fer poc que vivien a Malars, perquè la filla petita té un any. La persona més gran tenia 80 anys. Entre els oficis dels seus habitants hi ha filadors (trobem una nena de 10 anys), *mesonero* (el primer registat, Adolf Creus Borrell), majordom, bracer, jornalers, peó i *labrador*.

El últims padrons registren el nombre de persones que saben llegir i escriure, encara que no es dona aquesta informació de tots els habitants de la colònia. Segons el padró de 1893, de les 59 persones empadro-

nades a Malars, només n'hi havia 8 que sabien llegir i escriure, és a dir, el 13.5% del total. D'aquests, només hi ha una dona, Antònia Forcada Munt, de 29 anys. Quatre anys després, el 1897, es registra que de les 50 persones que vivien a Malars, ja n'hi havia 13 (26%) que sabien llegir i escriure; la dona i la filla del majordom són la quota femenina d'alfabetització (Forcada ja no vivia aleshores a la colònia).

2.3.3 Les condicions laborals dels treballadors

Els autèntics protagonistes de la industrialització van ser els treballadors, que amb la seva feina, i en unes condicions nocives i perilloses, van fer progressar la fàbrica i colònies.

Molts treballadors procedien del camp, i buscaven a la fàbrica una seguretat que, en realitat, no existia. A pagès, una pedregada o una sequera podria malmetre les collites, una epidèmia podia matar el bestiar i deixar les famílies a la misèria; a més, les collites podien ser minses, i cada vegada hi havia més competència a l'hora de comerciar els excedents: a la plana de Vic, per exemple, les hortalisses eren molt bones però trigaven més a sortir, i la gent comprava les de Mataró, que arribaven abans al mercat. La feina tèxtil a vegades feia de complement als recursos que el camp no oferia.

La idea de treballar amb un sou fix i amb estabilitat, però, topava amb la realitat: també hi havia crisis, suspensions sobtades de la producció... i molta mà d'obra. La constant renovació tecnològica feia que menys treballadors produïssin més, i empenyia a molts obrers a l'atur i a la misèria. Però, com deia el coetani Josep Salarich, *estas calamidades se ven muy lejanas y entre tanto los telares van invadiendo las poblaciones y casas de campo*.

Tot i que aparentment les famílies s'establien a la fàbrica buscant estabilitat i per garantir la subsistèn-

90. AMG, Padró municipal d'habitants, 1897.

Antiga resclosa de fusta de la fàbrica (principis segle xx). Arxiu Rosanas.

cia de la família, el cert és que els canvis de domicili eren molt habituals. La mobilitat, doncs, era una realitat per a molts treballadors. Un exemple seria el cas de la família de Joan Farriols.⁹¹ El viceadministrador de Malars era originari de Blanes, la seva dona era de França, i tenia cinc fills, el gran dels quals ja era nascut a França, els dos següents a Sant Pau de Segúries, i els dos petits, a Granollers.

A vegades, l'arribada d'una família es feia esgraonadament. Així, el jornaler de Barcelona Casimir Pedragosa, havia arribat a Malars l'any 1886/1887, mentre que la seva dona Càndida hi arribà el 1888, la seva filla Pepa el 1892 i tenia encara tres fills més, nascuts a Gurb.⁹²

91. AMG, Padró municipal d'habitants, 1859.

92. AMG, Padró municipal d'habitants, 1893.

A Osona, el preu de la mà d'obra era més econòmic que a Barcelona i el seu entorn immediat, i els lloguers i el preu del sòl també resultaven notablement més rentables. Això va fer que els industrials tinguessin interès en invertir a la comarca, però pels treballadors, els sous eren baixos i la jornada, molt llarga. Es treballava unes 16 hores, i només es descansava el diumenge. Les dones i els nens, a més, rebien encara menys diners a canvi de la seva feina. Els obrers entraven a la fàbrica de ben petits i passaven molts anys treballant-hi. Els documents mostren gent molt gran produint encara a les indústries tèxtils. Com que l'assistència social era inexistent, en el cas d'accident laboral el treballador no tenia cap compensació ni ajut. Així, per exemple, els treballadors que van perdre les mans l'any 1864,⁹³ a

93. Vegeu p. 47.

sobre de patir la pèrdua deuriem tenir molts problemes per poder subsistir i trobar feina després de l'accident.

Aquesta explotació laboral es donava en treballadors que sovint tenien mala salut i una alimentació deficient o poc equilibrada. El lloc de treball tampoc era, generalment, massa salubre. Les fàbriques eren fosques, humides (a Malars, a més a més hi ha riu a banda i banda i el canal travessa la colònia de cap a cap) i l'ambient podia acabar resultant, a vegades, força irrespirable. Ja en aquell moment es denunciava la precarietat de les condicions de treball. El doctor Joaquim Salarich afirmava que els treballadors *en lugar de los aires de campo se ven obligados a respirar un ambiente muchas veces contaminado e insalubre; si además contemplamos la tierna edad de algunos infelices atados al manubrio que deben mover continuamente; la reunión de sexos en perjuicio del pudor y en menoscabo de las buenas costumbres... cesará entonces nuestra admiración.*⁹⁴

Malgrat aquesta situació, Malars estava lluny de patir la conflictivitat social o política de les gran ciutats i centres industrials. En el cas de les colònies, amb els treballadors vivint al mateix lloc de treball, el control social i ideològic era més fort encara.

Si les condicions eren dures per al gruix de la població, ho eren especialment per a les dones. Tot i tenir un inqüestionable protagonisme en la consolidació i l'evolució de la indústria tèxtil, la seva aportació ha estat sovint menystinguda o silenciada. Les dones es van incorporar a les primeres fàbriques, ja als inicis del segle XIX, al costat dels homes, tot i que, en aquest nou entorn es recrearen de forma sistemàtica els rols de gènere que ja tenien assumits en el món rural. Així, tot i que la dona realitzava tasques de la mateixa importància que els seus companys de gènere, se li

donava un nul reconeixement i sovint se la relegava a un segon pla.⁹⁵

En un primer moment les dones feien tasques que requerien una menor especialització i un menor ús de la força però, posteriorment, gràcies a la constant evolució tecnològica, el treball femení s'integrà a la pràctica totalitat del procés productiu, arribant a representar, en la majoria de factories, el 70% de la mà d'obra. Els empresaris preferien substituir els obrers especialitzats per dones a les que pagaven un salari notablement més reduït.⁹⁶ Això motivà la progressiva substitució del treball masculí pel femení a la majoria de centres fabrils, tret d'aquells on hi havia una major força sindical que pogués fer front a les pretensions dels propietaris, com fou el cas de Roda i, sobretot de Manlleu.⁹⁷

Tot i aquesta notable presència a la indústria, el seu paper queda restringit a la fabricació. Hi ha molt poques dones propietàries de fàbriques —l'empresària rodenca Tecla Sala Miralpeix constituiria una excepció destacable— i en cap cas se'ls dóna càrrecs de responsabilitat a les fàbriques. En el marc laboral pateixen les mateixes limitacions que en el context de la societat. D'altra banda la massiva incorporació de les dones al món laboral en detriment dels homes, contribuï a demonitzar la figura de l'obrer. En el context moral de l'època tampoc s'acceptava aquesta nova situació que apartava la dona del seu marc tradicional: la llar. Es considerava que les obreres abandonaven les seves obligacions familiars, i el seu entorn protegit per sotmetre's al domini dels encarregats i els majordoms en un ambient degenerat en el que es barrejava amb altres

94. SALARICH, *Higiene del Tejedor*. Citat a *Història d'Osona*, p. 306-307.

95. BAYÓN, E.; CASAS, P.: «Una història silenciada. La invisibilitat de la dona obrera al Ter mitjà», *Revista d'Etnologia de Catalunya*. Barcelona, núm. 33. 2008. p. 163-169. p. 164.

96. BAYÓN, E.; CASAS, P.: «Una història silenciada», p. 162.

97. BAYÓN, E.; CASAS, P.: «Una història silenciada», p. 165.

homes i dones de moralitat dubtosa.⁹⁸ Les dones treballadores, doncs, havien d'enfrontar-se tant al rebuig dels seus companys de feina com al de la societat en general. Val a dir que no era un fet excepcional que les treballadores patissin abusos o assetjaments per part dels seus superiors encara que aquesta situació no es donava únicament en el món de les fàbriques.

Les imatges que es conserven dels grups de treballadors de Malars evidencien la presència aclaparadora del treball femení. Les dones —nenes, adultes i fins i tot àvies— són majoria també a la fàbrica de Gurb. Moltes vivien a la mateixa colònia però d'altres anaven a la fàbrica diàriament recorrent llargues distàncies des dels pobles veïns, com Roda, Manlleu o fins i tot Folgueroles. La majoria de camins propers a les fàbriques eren sempre plens de grups de noies que s'hi desplaçaven, des de ben petites, per anar a guanyar-se el jornal.

L'assassinat de les noies del Cós

A Malars, no tots els treballadors vivien a la fàbrica. Hi havia homes i dones de poblacions properes que anaven a treballar caminant cada dia, després de la llarga jornada laboral.

Les noies que cada dia anaven de Folgueroles a Roda de Ter per anar a treballar a les fàbriques eren conegudes com *fabricantes*. La nit del 21 al 22 d'agost de 1853, tres noies *fabricantes* van ser assassinades prop de la masia del Cós, a Tavèrnoles, en un dels actes criminals més atroços de la història recent d'Osona.

Com cada dia, sis noies de Folgueroles tornaven a casa caminant: venien de treballar a les fàbriques de Fontanelles i Malars. Es tractava de Maria Àngela Disorgas (23 anys), Josefa Pons (10), Teresa Fussimanya (19), Josefa Sala (14), Maria Serra (13) i Maria Disorgas (14). Una d'elles, la Teresa Fussimanya, mig festejava amb un noi de Roda, en Pere Masferrer, però s'havien barallat i ell estava molt gelós. Com a revenja, havia llogat a un altre noi de Roda, en Sebastià Solà, per escarmentar les noies. Era un dissabte a la nit, tard, i plovia. Les van assaltar i en Masferrer se les va emportar, una a una, al sot del Cós i les va degollar; va deixar la més petita pel seu company. Fins i tot van comprovar, posant un llumí al nas, si les noies respiraven. La petita Josefa Pons, que s'havia fet passar per morta, va córrer fins al Cós per demanar ajuda i es van poder salvar tres de les noies. Un dels rumors que havia corregut era que l'assassí s'havia suïcidat a Malars i que el company s'havia escapat, però era fals. Els assassins van ser detinguts per la gendarmeria prop de Ceret, i van ser deportats. El 29 de desembre de 1858 van ser executats al garrot a l'escenari del crim, i els seus cadàvers van estar exposats durant tres hores.

El crim va causar una gran commoció, i a l'ermita de la Damunt, de Folgueroles, durant molts anys hi va haver un exvot d'agraïment de les supervivents.⁹⁹

98. BAYÓN, E.; CASAS, P.: «Una història silenciada», p. 167.

99. ROVIRÓ, «150 anys de les degollades del Cós», p. 12-14.

Índex

/ 3. Malars, fàbrica de la família Rifà

3.1 Els Rifà, una família de fabricants

La família Rifà comptava amb una àmplia trajectòria en el món de la indústria tèxtil a la comarca abans d'entrar en contacte amb la fàbrica de Malars.¹⁰⁰

En Jaume Rifà i Baulenas havia posseït una petita fàbrica amb telers manuals a Manlleu, ja el 1838. Aquest negoci, tot i començar molt modestament (el 1842 només tenia tres telers manuals i tres treballadors),¹⁰¹ va anar creixent i l'any 1850 ja comptava amb 12 màquines i 18 operaris.¹⁰² Els seus fills, Jaume i Josep Rifà Sabatés crearen el 1860 la societat *Jaime Rifà e Hno.* i obriren una fàbrica de filats a Manlleu dedicada a la producció de fils gruixuts i de metxa. Com molts fabricants de la comarca, els Rifà també tenien un local a Barcelona on comerciaven amb cotó i que utilitzaven per distribuir també els seus productes. El primer magatzem el van tenir al número 11 del carrer l'Arc de sant Cristòfor, al barri de Sant Pere, però ben aviat traslladaren els seu centre d'operacions al carrer Claveguera —actual carrer Casals i Martorell— en el populós barri de la Ribera.

L'any 1862 els germans Rifà s'embrancharen en un nou projecte. Van comprar els drets d'aprofitament de l'aigua del riu que tenia el mas Fugurull de Manlleu, s'associarien amb en Bernat Viadiu i crearen una nova filatura al costat del Ter. La societat, que inicialment havia de tenir una durada de tres anys, va prendre el nom de *Rifà Hnos y Viadiu*. En aquell context d'eufòria

econòmica, sobretot en el sector industrial, la creació de societats mercantils era constant. Era una forma relativament fàcil d'aconseguir capital i d'unir esforços per tirar endavant projectes i resultava fàcil de crear però també de dissoldre.

El negoci deuria anar bé, perquè la societat s'anà prorrogant fins a la mort de Bernat Viadiu, l'any 1868. A partir d'aquell moment, i un cop pagada la part corresponent a la vídua del soci, la fàbrica seguí funcionant amb la raó social *Rifà Hnos*.

Els tres fills d'en Jaume Rifà, Josep, Jacint i Joan, seguirien la tradició industrial de la seva família i crearen després de la seva mort una nova societat: *Rifà Munt Hnos*, que dissoldrien el 31 de desembre de l'any 1886.¹⁰³ A partir d'aquell moment, cadascun dels germans va iniciar la seva pròpia aventura en solitari. En Jacint va optar per provar sort a la vall del Ges. Va instal·lar una filatura a Torelló, que seria coneguda popularment amb el nom de Can Bassas, i llogà la fàbrica que hi havia al seu costat, Can Mercadal. El 1889, però, can Bassas va patir un important incendi que va fer que es plantegés un canvi d'estratègia. Sembla que fou aleshores quan decidí llogar la fàbrica de Malars,¹⁰⁴ en solitari, amb el seu salt d'aigua de 100 HP (cavalls de potència), els edificis i la colònia i començar de nou amb 3.000 fusos de filar i 1.500 de tòrcer, una part de la maquinària era comprada i una altra procedia de la fàbrica que s'havia cremat, alhora que iniciava un nou projecte comprant el 1892¹⁰⁵ la fàbrica d'Agafallops (o

100. Per a la redacció d'aquest apartat ha estat de gran utilitat un memòrandum escrit per Rafel Rifà i Puget, l'any 1959, en el que es recollia, breument, la història i la tradició industrial de la seva família. Algunes de les dades que esmenta no s'han pogut localitzar però la font justifica la inclusió de les dades que figuren en aquest capítol.

101. ALBAREDA, «La batalla per l'aigua...», p. 165.

102. ALBAREDA, *La industrialització...*, p. 93.

103. ANC1-504, Diari 1877-1879.

104. A la matrícula industrial de l'Ajuntament de Gurb corresponent als anys 1874 i 1875, caixa 420, l'explotació de la fàbrica encara corre a càrrec de la Societat Molas y Cía.

105. RIFÀ, *Memoria...* La data no coincideix amb la donada per SERRA, «El patrimoni industrial de l'Alt Ter», p. 55, que dona com a inici de la relació de la família Rifà amb aquesta fàbrica l'any 1890.

Malars a principis del segle XIX. AMM, Àlbum Coll i Espadaler.

Botey) de Ripoll que compartiria a partir de l'any 1915 amb en Josep Botey.¹⁰⁶

Tot i començar la gestió de Malars en solitari, poc temps després en Jacint va fer un intent de treballar en societat amb el seu germà Joan, que estava com a llogater de la fàbrica de Baixeras i Juncadella de Manlleu. El 12 de gener de l'any 1892 van signar l'acord per la creació de la societat *Jacinto y Juan Rifà* amb l'objectiu de fabricar i vendre torçats i filats de cotó y demás que consideran util dentro de la industria algodонера.¹⁰⁷ El

106. «Jacint Rifà fou un dels grans impulsors d'aquesta fàbrica, fundada l'any 1862, i que en l'actualitat constitueix un dels conjunts fabrils més ben conservats del país», a SERRA, «El patrimoni industrial de l'Alt Ter», p. 55.
107. ABEV, ANV-2287 (notari Domènec Torrent), f. 29-31. 12 gener 1892.

capital inicial era de 10.000 pessetes a parts iguals i ambdós germans aportaven les seves respectives fàbriques per tirar endavant la producció. Tot i l'entesa inicial, en Jacint i en Joan deuriem tenir algunes discrepàncies de forma perquè el mes d'agost del mateix any ja decidien de mutu acord dissoldre la societat. En Jacint es quedava amb la fàbrica de Malars situada al terme de Roda¹⁰⁸ i que tenia concedida en arrendament, i es comprometia a fer-se càrrec del pagament del lloguer tal i com feia abans de la constitució de la

108. Aquesta dada errònia, apareix en el mateix document de dissolució de la societat. Tot i que la fàbrica i la colònia de Malars pertanyen al terme de Gurb, la seva proximitat amb el límit de les Masies de Roda —i antigament de Sant Pere de Roda— sembla ser la causa d'aquest error per part del notari.

societat. Per la seva part, en Joan es comprometia a fer el mateix amb la fàbrica Baixeras i Juncadella que tenia arrendada a Manlleu.¹⁰⁹

Segons la història familiar recollida pel mateix Rafel Rifà, l'any 1896 en Jacint va llogar també els edificis i la força hidràulica de la fàbrica de can Grau, la filatura que hi havia al costat de Malars en direcció a Roda de Ter, beneficiària directa de l'aigua que retornava al riu aquesta fàbrica. Segons aquest document, hi va instal·lar maquinària nova de filar i tòrcer que feia funcionar metxeres en fi que portava des de Malars.

En Rifà, com la majoria de fabricants de la comarca, havia de passar uns dies cada mes a Barcelona tant per comprar la floca necessària per fer funcionar les dues fàbriques com per vendre tota la producció que aquestes feien. Aquest esforç suplementari el va convèncer de la necessitat de tornar-se a associar amb el seu germà per tal de poder-se dedicar plenament a les gestions comercials a la capital i deixar-lo a ell perquè es responsabilitzés, des de Manlleu estant, del correcte funcionament de les dues fàbriques. La societat va tornar a prendre el nom de *Jacinto y Juan Rifà* i com en l'anterior ocasió, va tenir una durada força breu: només va durar un any. El 1899 van tornar a separar-se recuperant els noms respectius com a raó social: *Jacinto Rifà* i *Juan Rifà i Munt*. En Jacint ja comptava, aleshores, amb l'ajut dels seus dos fills, en Jaume i en Jacint «Cintet» Rifà Anglada, que s'encarregaven de la Direcció General i Departament de Caixa, respectivament.¹¹⁰

L'any 1900 després d'arrendar durant anys la fàbrica de Malars, en Jacint Rifà, finalment, la va comprar amb tots els seus edificis, infraestructures i drets

d'explotació per un preu de 100.000 pessetes, pagadores en tres terminis. El conjunt de Malars pertanyia aleshores a Teresa Molas Castells, filla de Gaspar Molas i Pla, que arran de la mort prematura d'aquest l'any 1856, havia esdevingut hereva universal de les propietats del seu avi, Josep Molas i Vila, mort el 13 d'abril de l'any 1871.¹¹¹ La Teresa s'havia casat el 1876, amb 20 anys d'edat, amb Ramon Bassols i Roure, fabricant de Vic i hereu de la família Bassols, la primera especialitzada en el treball del lli a la comarca, que donà el seu consentiment a la venda, en tant que marit i administrador legal dels béns de l'esmentada Teresa.¹¹²

El document de la venda inclou una àmplia descripció de l'objecte de la venda:

«Una porción denominada Malars situada en el distrito municipal de Gurb, se compone de una extensión de terreno de treinta y cuatro areas, setenta y cinco centiareas, noventa y uno decímetros, siete centímetros cuadrados o sean once cuartanes, dos picotines de tierra cultivada; de un edificio fábrica [...] con un pequeño huerto de cabida setenta y cinco centiareas, cincuenta y seis decímetros, veinte y dos centímetros cuadrados o sea un picotín medida del país, de un molino harinero denominado de Malars, [...], con todos sus aparatos; de una casa denominada Cal Alegre [...], cuyos tres edificios están contiguos, y de otra casa llamada Casanova [...], y aunque separada es muy inmediata a dicha Cal Alegre. [...]»

En aquell moment la finca limitava a l'est i al nord amb terres del baró de Cañellas, al sud amb el riu Gurri i a l'oest amb terres del baró i amb el mas Fugurull. Junt

109. ABEV, ANV-2287 (notari Domènec Torrent), f. 479-480. 23 agost 1892.
110. RIFÀ, *Memorias...*

111. ABEV, ANV-2062 (notari Pius Mas), f. 381-385. 1871.

112. ALBAREDA, *La industrialització...*, p. 120.

amb la finca, es venia a en Rifà el dret de servir-se de les aigües del Ter per a regar les terres, moure el molí i fabricar, així com la presa, amb els seus conductes, entrades i sortides d'aigua.¹¹³

Resulta interessant constatar que, en el moment de la transacció, Malars encara estava gravat per nombrosos censos que certifiquen l'origen reculat d'aquest establiment. D'una banda es pagaven vuitanta cèntims (equivalents a sis sous antics) cada any per Sant Joan en concepte de domini al Reial Patrimoni que rebia també un altre cens de dues pessetes i cinquanta cèntims per raó de l'establiment de les aigües del riu Ter; a en Fernando Miró se li pagava un cens de tres parells de capons, de valor de catorze pessetes i vint-i-cinc cèntims i, finalment, calia donar anualment un cens d'un parell de capons a Pau d'Ortafà, l'hereu de l'antic senyor del molí de Malars que l'establí el 1779 a Josep Molas.¹¹⁴

3.2 La revolta social a la conca mitjana del ter

L'adquisició de Malars va tenir lloc, però, en una etapa molt convulsa per a les fàbriques i colònies de la conca del Ter. La crisi econòmica que patia el país arran de la pèrdua de les darreres colònies transatlàntiques (Cuba, Filipines i Puerto Rico), el 1898, la baixa productivitat i la poca competitivitat dels productes tèxtils que s'hi fabricaven van generar greus problemes a les indústries durant els darrers anys del segle XIX i els primers del segle XX. Els fabricants van apostar per millorar la situació a partir de la renovació de la maquinària. Les antigues selfactines, les grans protagonis-

tes de la primera mecanització en la indústria del fil, es van anar substituïnt progressivament per contínues, màquines de funcionament constant —no intermitent com eren les selfactines—, que ocupaven menys espai i resultaven més lleugeres i fàcils de portar. Les noves màquines permetien, per tant, substituir als obrers qualificats i amb experiència, que portaven les selfactines, per dones i nens sense ofici ni formació, amb la conseqüent rebaixa en el preu dels seus sous, ja que cada filadora cobrava la meitat del que rebia habitualment un filador. D'aquesta manera, el fabricant no només aconseguia augmentar la producció reduint de forma notable els costos, sinó també disminuir el grau de dependència que tenia de les habilitats artesanes dels seus treballadors.

En aquest context les tensions entre obrers i patrons eren a l'ordre del dia. Els primers feien palesa la seva protesta amb vagues, els segons amb el tancament de les seves fàbriques o amb l'acomiadament dels treballadors més compromesos amb les protestes.

Un dels episodis més coneguts fou la vaga del 1900, iniciada el darrer mes del 1899, i que fou contestada pels fabricants amb un locaut que s'allargà per espai de set setmanes. Els obrers acabaren claudicant i els principals capitosts de la vaga patiren una forta repressió. Més de 800 treballadors foren acomiadats i es veieren obligats a buscar feina en altres comarques arran del pacte de la fam que els establiren els amos.¹¹⁵

Tot i que aquest fou només un dels nombrosos episodis que enfrontà els interessos d'obrers i fabricants en aquest període.

113. ABEV, ANV-2230 (notari Leopold Rodés), f. 157-161. 1 agost 1900.

114. ABEV, ANV-2230 (notari Leopold Rodés), f. 157-161. 1 agost 1900.

115. ALBAREDA, SURINYACH, *La industrialització a Manlleu...*, p. 47.

Treballadors de Malars. La segona asseguda, començant per l'esquerra és la Teresa Plans Vilamala (finals segle XIX). Arxiu Teresa Barnera.

L'11 d'octubre del 1900 *La Vanguardia* es feia ressò d'aquesta situació i alertava sobre les seves possibles conseqüències:

«Manlleu. Por motivos de reparaciones, según se dice, está parada la fábrica de los señores Hijos de Casacuberta, y por diferencias entre patronos y obreros, la de los señores Forcada y Puget; las de can Llanas y Dulcet han reducido sus trabajos a la mitad, lo propio que la de la viuda de Vilaseca e hijos; los sucesores de don Fortián Moreta tampoco trabajan con regularidad, y no es sólo en Manlleu; en las de Torelló y San Quirico de Besora se han reducido también los trabajos, como en Malars, haciéndose temer que en corto plazo el mal tome proporciones alarmantes.»¹¹⁶

La voluntat del govern de Madrid d'aprovar lleis que permetessin als obrers formar part dels jurats mixtos destinats a resoldre conflictes laborals no contribuï a pacificar l'ambient, més aviat al contrari. La iniciativa era vista amb molta preocupació per part dels fabricants de les conques del Ter i el Freser, tal i com es desprèn dels telegrams que adreçaren les diferents associacions de fabricants al ministre de Governació a principis de l'any 1900:

«Asociación fabricantes de Manlleu y su comarca á ministro de Gobernación. Madrid. Rogamos encarecidamente gobierno no consienta que sin detenido estudio y previa la correspondiente información se vote proposición ley Senado sobre jurados mixtos. El presidente, E. Rierola y Masferrer.»

«Asociación fabricantes de las comarcas de Vich y Roda al ministro de la Gobernación. Madrid. Noticia pro-

116. *La Vanguardia*. 11 octubre 1900.

posición ley Senado sobre implantación de jurados mixtos nos obliga llamar poderosamente atención gobierno acerca de lo inoportuno y por tanto perjudicial de tal proyecto. Solicitamos información previa. El presidente, P. A. Baurier.»¹¹⁷

Aquesta sembla ser una de les raons, juntament amb les vagues continuades dels treballadors, que decidiren als fabricants a tancar novament les fàbriques com a mesura de pressió el dia 9 de març de l'any 1901.¹¹⁸ Aquest locaut que afectava 69 fàbriques, des de Roda a Camprodon pel Ter, i des de Ripoll a Ribes, pel Freser, i deixava al carrer 14.000 treballadors desencadenaria un dels episodis més violents d'aquest moment.¹¹⁹

Lògicament, Malars es va veure també afectada per aquest clima d'enfrontaments socials. S'hi van fer vagues i tancaments forçats, i el seu propietari d'aleshores, Jacint Rifà, esdevingué blanc de les ires dels obrers de Manlleu en els fets del mes de març de l'any 1901.

La decisió comuna dels fabricants de tancar les fàbriques va revoltar als obrers, homes i dones que esperaven el resultat de la reunió dels fabricants al carrer. Van dirigir-se a la fàbrica del Josep Casacuberta i Gallifa, alcalde aleshores de Manlleu, i van apedregar l'edifici. En les hores que seguiren l'exaltació de la gent va anar en augment. Diferents grups de revoltats es van dirigir a les cases dels principals fabricants de la vila on van destrossar i cremar el mobiliari enmig del carrer. També el Casino de Fabricantes va ser objecte de les ires dels exaltats que van perseguir a cops de pedra a tots els socis que hi van trobar. Entre aquest grup de propietaris atacats hi havia precisament Jacint

Rifà, l'amo de Malars. Tal i com recull la notícia del diari: *al poco rato, un tercer grupo asaltó la casa del señor Rifá, destrozando algunos muebles y prendiéndoles fuego, ardieron las puertas y los marcos de algunas ventanas del piso bajo.*¹²⁰

Els desordres de Manlleu no van trigar a escampar-se cap a Ripoll, Torelló, Roda i altres pobles de la comarca. A Torelló, la revolta fou especialment violenta. Els obrers van atacar i cremar la casa de l'alcalde i fabricant, Antoni Mercadal, i s'enfrontaren a les forces de l'ordre amb pedres, fustes i tot el que van tenir a mà. Les autoritats van acabar desbordades, disparant a la multitud, fet que ocasionà la mort d'un obrer, Gaspar Vigué.¹²¹

Els fabricants enviaren una comissió a parlar amb el governador civil per exposar la situació i van escriure telegrams desesperats demanant la intervenció de les autoritats, espantats pel clima de revolta social que hi havia a la comarca:

«Presidente Asociación Fabricantes de Manlleu al excellentísimo señor Presidente Consejo de Ministros de Madrid. Atropellos inauditos, saqueos é incendios ocurridos ayer en Manlleu para cohibir el libre ejercicio del derecho de los fabricantes a organizar el trabajo en sus establecimientos en la forma que más convenga á sus intereses nos obligan a impetrar apoyo del Gobierno para que haga respetar el referido derecho. Ramón Rierola».

«Presidente Asociación fabricantes Manlleu al Excmo. ministro Gobernación. Madrid. Supongo V. E. enterado actos vandálicos ocurridos ayer en Manlleu, en donde masas obreras saquearon é incendiaron domicilios fabricantes y atropellaron é hirieron impunemente varias

117. *La Vanguardia*. 10 gener 1901.

118. CASANOVAS Josep Lladó i Quintana..., p. 22

119. *A banda i banda...*, p. 197.

120. *La Vanguardia*. 12 març 1901.

121. *La Vanguardia*. 13 març 1901.

*personas. Reclamamos garantías seguridad de personas y bienes. Ramón Rierola».*¹²²

La resposta de les autoritats fou reforçar la presència de les forces de l'ordre al territori per evitar nous aixecaments i tranquil·litzar els empresaris. Però el conflicte seguia latent. En els dies posteriors el nou governador civil, Ramon Larroca, es reuní amb nombroses comissions dels pobles afectats i es tancaren alguns acords que afavoriren que les fàbriques reprenguessin la marxa habitual pocs dies més tard. Tot i això, les divergències entre treballadors i empresaris van seguir enrairint l'ambient a les fàbriques. Mostra clara de la necessitat d'arribar a acords més fermes, és la iniciativa del Foment del Treball Nacional, que impulsà Albert Rusiñol, amo d'una de les principals fàbriques tèxtils de Manlleu, i germà del cèlebre pintor i escriptor Santiago Rusiñol, de crear una Junta de Conciliació entre els fabricants i els obrers de Manlleu.¹²³

3.3. Retrat d'una fàbrica a principis del segle xx

Potser va ser l'extrema violència dels fets de març del 1901, la calma tensa que es restablí a la comarca arran del tancament en fals del conflicte obrer o potser únicament les ganes d'iniciar noves aventures industrials lluny de l'ambient tens que es vivia a la comarca el que van moure a Jacint Rifà a llogar la fàbrica de Malars, que acabava de comprar, a una societat barcelonina. L'arrendament se signà el 5 de maig de l'any 1903 a Barcelona.¹²⁴ D'aquesta manera la fàbrica pas-

sava a mans de la *Companyia Roca i Riu Societat Comandita* per espai de dos anys, a canvi d'un lloguer anual de 10.000 pessetes.

El contracte incloïa un plànol de la fàbrica on s'especificava la distribució i el funcionament dels sistemes d'embarat de les tres plantes i una descripció general de les seves infraestructures i pertinences: un hort, dues turbines sistema Planas, Flaquer i Companyia amb les seves reguladores i una altra que fa moure els batans, sistema Moreno (sens dubte la que s'instal·là l'any 1871 amb els antics propietaris),¹²⁵ una bomba per incendis moguda per força hidràulica, amb la seva contramarxa i l'engranatge adossat a la part de l'edifici destinat al torçat, amb tres mànegues i canonades i una altra bomba de mà que hi havia en un cobert separat, muntada sobre un carretó amb les seves mànegues i cubs, una coberta per a prestatge, uns ternals, una bomba de rec adossada a la sala de la planta baixa amb la seva contramarxa, i una barra de ferro per a la reparació de la presa, de 4,40 metres de llargada per 10 centímetres.

El lloguer afectava a la totalitat d'infraestructures i edificis de Malars, com el molí fariner —encara en funcionament— amb les tres moles mogudes per rodets i la resta d'estris necessaris per aixafar el gra, o les cases anomenades ca l'Alegre i la Casanova, a més del salt d'aigua procedent del riu Ter que subministrava la força a la fàbrica i al molí, amb un canal i altres accessoris.

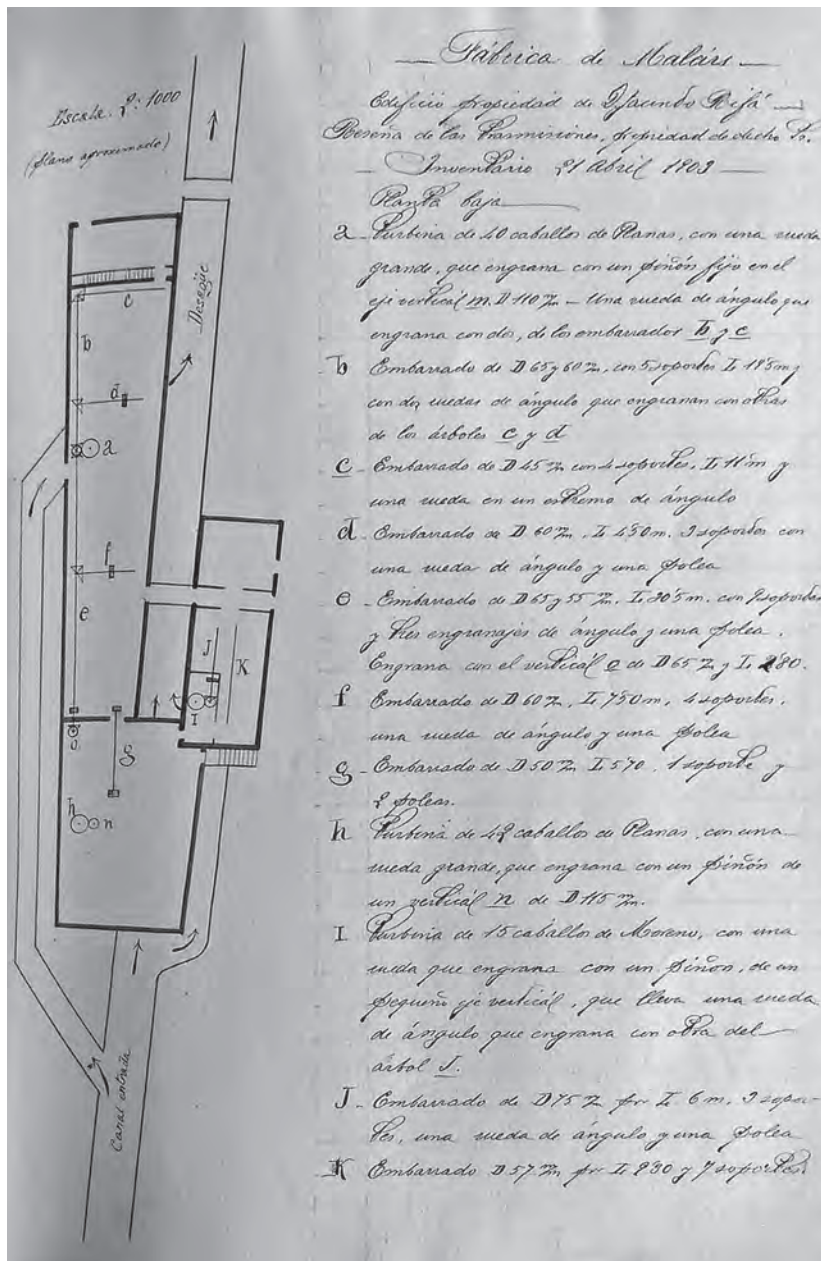
S'establí que el contracte tindria una durada de dos anys i es podria prorrogar a petició dels arrendata-

122. *La Vanguardia*. 13 març 1901.

123. *La Vanguardia*. 5 abril 1902.

124. AHPB, 1.417/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1147-1150. 5 maig 1903.

125. Aquesta turbina era una versió perfeccionada d'un disseny previ del mateix inventor, Juan Moreno i Villaret, de l'any 1864, que fou patentada el març de l'any 1897 (*Privilegio de invención ES 4.330*). Silva Suarez, M. (ed.), *Técnica e ingeniería en España. VII. El Ochocientos. De las profundidades a las alturas*. Tomo II. Zaragoza, 2013. p. 845). Vegeu el quadre sobre el canvi de turbina, p. 54.

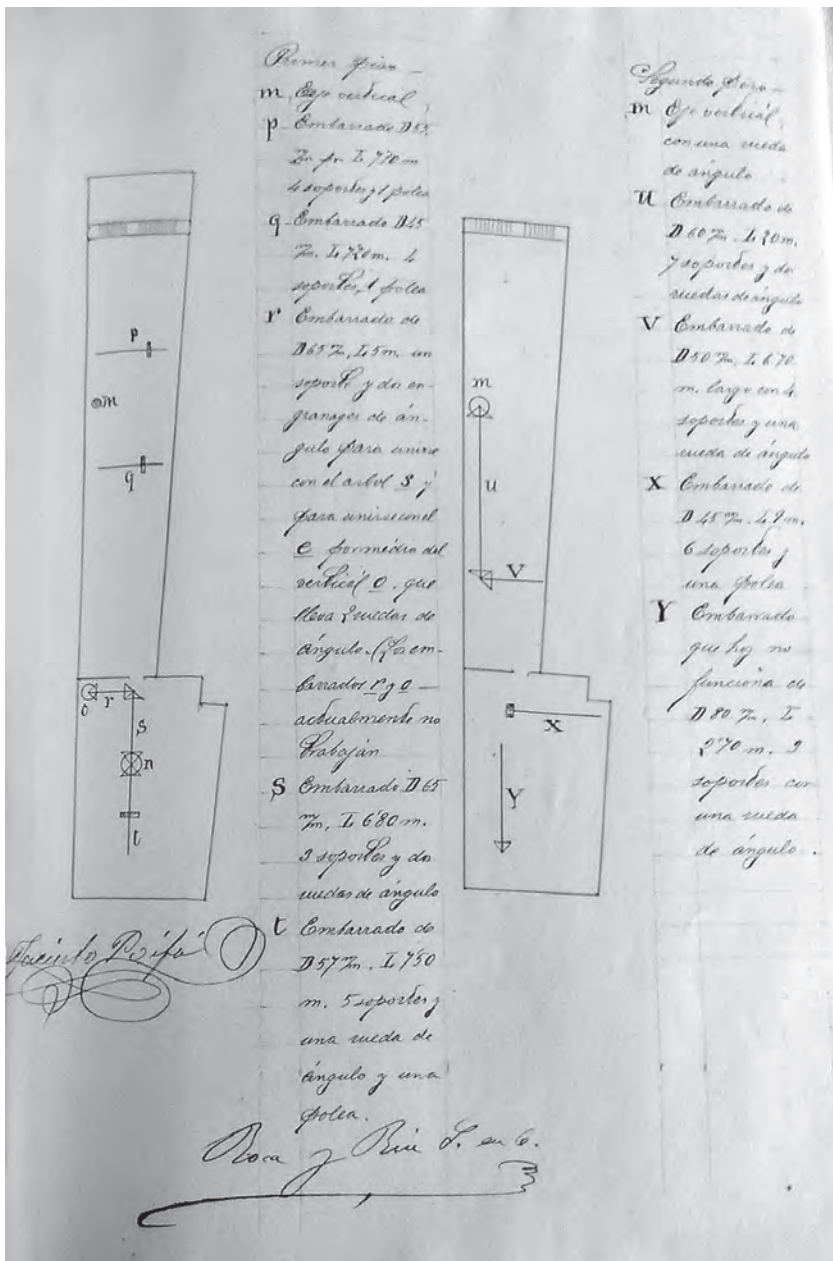
Fàbrica de Malars

Edifici Societat de Jacint Rifà
 Persona de les Permisions, d'edificació de dicta So.
 Inventari 21 Abril 1903

Planta baixa

- a Turbina de 10 caballs de Pannas, con una rueda grande, que engrana con un pinón fijo en el eje vertical n de $\text{D} 110 \text{ m}$. Una rueda de ángulo que engrana con d , de los embarrados b y c
- b Embarrado de $\text{D} 65$ y 60 m , con 5 soportes I 115 m y con dos ruedas de ángulo que engranan con otras de los árboles c y d
- c Embarrado de $\text{D} 45 \text{ m}$, con 3 soportes, I 11 m y una rueda en un extremo de ángulo
- d Embarrado de $\text{D} 60 \text{ m}$, I 150 m , 3 soportes con una rueda de ángulo y una polea
- e Embarrado de $\text{D} 65$ y 55 m , I 205 m , con 2 soportes y tres engranajes de ángulo y una polea. Engrana con el vertical a de $\text{D} 65 \text{ m}$ y I 280 .
- f Embarrado de $\text{D} 60 \text{ m}$, I 150 m , 4 soportes, una rueda de ángulo y una polea
- g Embarrado de $\text{D} 50 \text{ m}$, I 570 , 4 soportes y 2 poleas.
- h Turbina de 18 caballos de Pannas, con una rueda grande, que engrana con un pinón de un vertical n de $\text{D} 115 \text{ m}$.
- i Turbina de 15 caballos de Abarau, con una rueda que engrana con un pinón, de un eje vertical, que lleva una rueda de ángulo que engrana con otra del árbol j .
- j Embarrado de $\text{D} 75 \text{ m}$ fr I 6 m , 3 soportes, una rueda de ángulo y una polea
- k Embarrado $\text{D} 57 \text{ m}$, fr I 280 y 7 soportes

Plànol de la planta baixa de la fàbrica de Malars que acompanyava el document d'arrendament de les instal·lacions efectuat per Jacint Rifà i Munt el 5 de maig de l'any 1903 a favor de la companyia barcelonina Roca i Riu Societat Comandita. El plànol descriu minuciosament les instal·lacions de la fàbrica incloent-hi les diferents turbines de les que disposa i la situació i característiques dels embarrats que fan moure les màquines tant en aquesta planta com en les dues superiors. AHPB, 1.147/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1149-1150.

Plànol de la primera i la segona planta de la fàbrica de Gurb, que completava la descripció de l'arrendament, i que també inclou la descripció del sistema d'embarcats. Aquest tipus d'instal·lació, que aprofitava directament la força de l'aigua per moure les màquines va estar en funcionament a Malars fins ben entrada la dècada dels cinquanta, encara que en aquell moment la major part de la maquinària ja funcionava amb energia elèctrica. AHPB, 1.147/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1149-1150.

ris cada dos anys fins a un màxim de deu, en cap cas l'arrendador s'hi podria negar, sempre que se l'avisés amb un any de temps. Els arrendataris es comprometien, per la seva banda, a mantenir en bon estat els edificis, les turbines, les màquines, les transmissions i altres elements llogats així com la presa, els canals d'entrada i sortida de l'aigua, la carretera que unia Malars amb Manlleu i la palanca sobre el riu Gurri que facilitava el pas cap a la banda de Roda. Les reparacions, sempre que no excedissin les 2.500 pessetes, correrien a càrrec dels llogaters. Finalment es comprometien a no alçar el nivell de la presa i a no fer més grans els forats d'entrada de l'aigua.

Una altra condició que establia el propietari era que Malars es continués utilitzant com a fàbrica de filats, teixits i torçats. En el cas del molí, els llogaters podien aprofitar l'aigua que hi estava destinada per la fàbrica, però s'obligaven a moldre gra per al consum públic sempre que ho requerís l'autoritat civil o militar. En cas que es fessin reparacions de millora a les instal·lacions, aquestes quedarien per l'amo. Els llogaters assumien el pagament del lloguer anual —10.000 pessetes— i de la contribució industrial, la de consums i totes les similars que poguessin sorgir pels drets d'explotació de la fàbrica. Les de tipus territorial les assumiria l'amo i en cas que se'ls imposés algun pagament pels salts d'aigua l'assumirien a mitges.

Només es podien fer obres destinades a reparacions i en cas que es volgués sotsarrendar l'establiment, calia una autorització prèvia del propietari. Finalment, si els arrendataris ho consideraven necessari, podrien instal·lar a l'edifici una màquina de vapor, motor a gas, electromotor o altres aparells similars com auxiliars de la força hidràulica, tot i que seria en Jacint Rifà el que establiria on s'havien de posar i el que en seria propietari, al final del contracte.

Juntament amb el lloguer es feia l'acte de venda, a l'esmentada societat, de tota la maquinària que en aquell moment hi havia a la fàbrica per un preu de 115.000 pessetes.¹²⁶

El contracte de compravenda que inclou una relació minuciosa de les diferents màquines i utensilis que hi havia a Malars, és una magnífica font d'informació sobre el funcionament d'una fàbrica hidràulica a principis del segle xx. El 1903 a la fàbrica Rifà hi havia: tres batans de diferent densitat (un passador, un atelador i un repassador), una balança per pesar el cotó, dotze cardes, una màquina d'esmerilar o polir, dos cilindres d'esmerilar, un descarregador, un brunyidor, tres bancs de manuar, sis-cents cinquanta cubells per a cotó de carda i manuar, una metxera en gros de 90 fusos, dues metxeres intermèdies de 120 fusos cadascuna, quatre metxeres en fi de 144, 180, 170 i 174 fusos respectivament, set selfactines de diferents marques i amb un nombre variable de fusos, una contínua de filar, cinc contínues de tòrçer, un bobinador, un doblador, dotze aspis, una màquina de desfer didals o ous de fil, una dinamo de vuitanta ampers amb el seu cilindre de recanvi i la instal·lació complerta de làmpades i cables. A Malars hi ha també un taller de manyaneria amb un torn a pols, una màquina de fer forats, dues moles d'esmerilar amb suport de ferro, una mola de tallar, cargols per ajustar i fixar, dos jocs de coixinets, dos jocs de *hileras usuales* i tota la resta d'instruments propis d'un taller d'aquestes característiques. A més a més es venen totes les contramarxes, tres balances —dues per pesar fil—, tots els objectes d'escriptori, les màquines de proves, la màquina de premsar les paques, un joc de claus de cargols i altres eines indispensables que no

126. AHPB, 1.417/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1143-1146. 5 maig 1903.

Obres de construcció de la nova resclosa (1926). Arxiu M. Dolors Pujol.

s'especifiquen, els recanvis de les làmpades i pantalles, el ferro nou i l'acer que hi ha al taller del manyà, i tot el ferro vell que hi ha repartit per tota la fàbrica que inclou una turbina, parts d'una selfactina, d'una metxera, d'un batan i un joc d'engranatges a part d'altres peces inútils, totes les politges, la tartana i un carro per portar grava, una barca per reparar la presa, corretges de màquines i llimes.

Ambdós documents resulten de gran importància atès el volum d'informació que aporten sobre la fàbrica i el seu funcionament durant els primers anys del segle xx. És especialment destacable la constatació de que a Malars no hi havia, encara en aquell moment, i contràriament al que passava a la major part de fàbriques de riu de la conca mitjana del Ter, una màquina de vapor per compensar les mancances o excessos del cabal

d'aigua del riu.¹²⁷ Tota la maquinària funcionava exclusivament amb força hidràulica, ja fos mitjançant el tradicional sistema d'embarrats o bé amb la pròpia electricitat que es feia a la fàbrica aprofitant la força del riu. Alguns dels elements esmentats a la relació de venda, com les turbines Planas Flaquer (l'empresa gironina Planas i Flaquer estava especialitzada des de finals del segle xix en la construcció de turbines elèctriques) o la dinamo de vuitanta ampers amb el seu cilindre de recanvi i la instal·lació complerta de làmpades i cables, semblen confirmar que, ja en aquest moment, Malars comptava amb un primer sistema d'instal·lació elèctrica.

També resulta interessant la convivència de màquines més antigues —com les selfactines— amb màquines més noves —com les controvertides contínues— i

127. *Borgonyà...*, p. 64-65.

La nova resclosa de pedra de Malars (1925). Arxiu família Oliva-Rifà.

constatar que el sistema i les màquines utilitzades per fer el fil, essencialment, no van variar al llarg dels anys. Pel que fa a l'origen d'aquesta maquinària, procedeix majoritàriament d'Anglaterra, de les cases Platt Brothers i ASA Les, totes dues amb seu a Oldham, de Hetherington & Sons amb seu a Manchester¹²⁸ i de Parr Curtis (*pancurtis* al document original) —reconegut fabricant de selfactines—¹²⁹ encara que hi ha una excepció que val la pena remarcar, com és el doblador de setanta fusos de la casa Bracons i Riera, de la veïna població de Roda de Ter. La marca Guest a la que pertanyen la majoria de contínues que hi havia a Malars, del britànic Richard Guest (patentada l'any 1923) suposaven una millora d'aquestes màquines.

Malauradament, tot i la rellevància de la informació que aporten sobre la fàbrica, aquest documents no fan cap esment concret sobre la colònia i les seves infraestructures, més enllà del nom dels edificis

Els tractes establerts en aquests contractes, però, no arribarien a fer-se efectius, com a mínim en un primer moment. El 10 d'agost de l'any 1904, poc després d'un any de signar els documents, la companyia compradora, formada en el seu moment per Josep Roca Suarez Llanos, Joan Riu Pujol i Ramon Bassols Roure, es va dissoldre.¹³⁰ Roca Suarez es convertí d'acord amb els pactes estipulats entre ells, en el soci compromissari dels pagarés i per tant en el responsable de respondre

128. DEU; LLONCH, «La maquinària tèxtil en Catalunya...», p. 25.

129. GUTIÉRREZ, *La España industrial. 1847-1853...*, p. 487.

130. Aquest tercer soci no apareixia en el document original d'arrendament i venda de la maquinària, potser perquè entrà posteriorment a la societat o, senzillament, perquè aportava una part menor al capital d'aquesta. En qualsevol cas, val la pena destacar que es tracta del marit de Teresa Molas, la darrera propietària de Malars.

davant de Jacint Rifà dels compromisos que havien adquirit en el seu dia. Així, el 29 d'agost del mateix any, Josep Roca Suárez Llanos estableix nous acords amb el propietari de Malars per, d'una banda, fer els pagaments corresponents al lloguer de la fàbrica i, de l'altra, respondre dels pagarés de la societat pel que fa a l'adquisició de tota la maquinària. Del total del preu establert el 1903, 115.000 pessetes, només havien satisfet 25.000 pessetes, de manera que el soci compromissari marca nous terminis per fer efectiu la resta del pagament.

D'acord amb els nous pactes el comprador no podia disposar de cap dels elements venuts (maquinària, utensilis,...) fins que hagués satisfet els deutes contrets. D'altra banda, s'establí que, en cas que es produís la paralització de la producció a Malars durant un període de dos mesos, equivaldria a l'anul·lació de la venda, a no ser que l'aturada fos motivada per vagues d'obriers, desperfectes a la resclosa, al canal o a la turbina de la fàbrica o per alguna altra causa major que també hagués motivat l'aturada de la majoria de fàbriques tèxtils dels districtes de Gurb, Manlleu, Roda i les Masies de Roda.¹³¹ Una clàusula que, per ella mateixa, confirma la pervivència d'enfrontaments entre fabricants i obrers alhora que ratifica la importància que tenia l'estat de conservació de les instal·lacions.

No s'ha localitzat cap informació concreta que permeti dir si l'arrendament i la venda van seguir endavant o es van acabar rescindint. Si finalment va arribar a bon port, però, va ser per un espai molt curt de temps, ja que poc després Jacint Rifà torna a aparèixer documentat com a màxim responsable de la fàbrica. Durant els primers anys del segle xx va renovar algunes màquines —potser algunes de les que finalment es van

emportar els seus llogaters— va comprar una contínua de tòrcer i va canviar les tres turbines que hi havia a la fàbrica per una de nova de 145 cavalls de potencia.¹³²

Tot i aquesta estreta i constant vinculació amb la fàbrica de Gurb, Rifà no només és dedicà a aquesta inversió. El 1901, immers en un procés de contínua renovació i empenedoria, va vendre tota la maquinària que tenia a la fàbrica de can Grau, de Masies de Roda, que havia arrendat des del 1896, i va adquirir una fàbrica de filats a Vallbona d'Anoia. La va mantenir activa fins al setembre del 1912 quan va decidir abandonar aquest projecte i centrar els seus esforços en la construcció d'una nova fàbrica a l'Hospitalet de Llobregat.

El 17 de febrer del 1912 va comprar el terrenys necessaris al barri de Santa Eulàlia d'aquesta població i van començar les obres¹³³. La fàbrica començà a funcionar el mes d'octubre de l'any següent, introduint de forma innovadora motors elèctrics a les màquines de vapor i aconseguint una força de 180 cavalls de potencia.¹³⁴ El projecte fou executat pel senyor Joan Riu, que en aquell moment exercia el càrrec de director tècnic de les fàbriques d'en Jacint Rifà. Amb tota probabilitat es tracta del mateix Joan Riu que formava part de la societat que l'any 1903 llogà la fàbrica de Malars, que hauria acabat treballant per en Rifà.¹³⁵

132. RIFÀ, *Memorias...*

133. Segons les *memoria* dels Rifà recollida per Rafael Rifà, el venedor va ser un tal Raventós, però no en dona més dades, més enllà del cognom.

134. RIFÀ, *Memorias...* En aquest document també apareixen esmentats el nombre de fusos de filar i els de tòrcer, encara que hi ha dues quantitats en els dos casos —una de les quals, entre parèntesi— i cap explicació del seu significat. D'acord amb aquest document hi havia 3.500 (4.000) *husos de hilar* y 754 (1.056) *de torcer*.

135. Alguns dels testimonis entrevistats recorden en Joan Riu, gerent de la fàbrica de Malars abans de la guerra. En el cas de les germanes Carolina i Paquita Rosanas, el seu avi, Josep Rosanas Regi, va ser llogat com a director de Malars el mes d'abril de l'any 1908, per aquest gerent.

131. ABEV, ANV-2531 (notari Joan Calderó), fol. 1178 vol. II. 29 d'agost 1904, fol. 1178-1182.

Ens els anys posteriors, tal i com recull la memòria familiar, es van anar ampliant tant la fàbrica de l'Hospitalet com la de Malars. A la primera va créixer la secció de preparació i van augmentar les contínues de tòrcer, mentre que a la segona es va renovar el tren de batans, i es va ampliar la filatura comprant més contínues i instal·lant-hi més cardes i metxeres.¹³⁶

Alguns d'aquests canvis ja es poden intuir en l'inventari de maquinària de l'any 1920.¹³⁷ En aquell moment hi havia, entre altres quatre motors elèctrics amb un transformador de corrent; batans (no se'n especifica el nombre total), tretze cardes de cilindres, tres bancs de manual, una metxera en gros, dues metxeres intermèdies, quatre metxeres en fi, tres contínues de filar (1200 fusos en total), sis selfactines de filar (3.460 fusos en total), 1 doblador de fil, cinc contínues de tòrcer, nou aspis, una dinamo per a produir llum, un torn mecànic, un trepanador i altres elements indispensables pel bon funcionament de la fàbrica (rodets, corretges, bots, bobines...).

Per tant ja s'havia fet, probablement, la renovació dels batans, s'havia adquirit una nova carda i dues contínues de filar, mentre que havia deixat d'utilitzar-se una de les selfactines i tres dels antics aspis.

Durant aquest període es van portar a terme, també, importants obres de millora. Una de les més importants fou la construcció, l'any 1916, d'un pont per sobre del canal per facilitar l'accés de l'amo de la devesa on es trobava la fàbrica, a les diferents parts de la seva propietat —que quedava partida per l'establiment industrial— i, d'altra banda, el del responsable de la fàbrica al riu per tal d'extreure'n la sorra, les pedres i altres materials necessaris que pogués necessitar per a la fàbrica i la colònia.

136. RIFÀ, *Memorias...*

137. ANC 1-504, Inventario de Jacinto Rifá, 31 octubre 1920.

Una altra obra fonamental que es portà a terme en aquest moment fou la substitució de l'antiga resclosa de fusta per una de pedra que retingués millor l'aigua i evités les fuites que fins aleshores eren molt habituals.

La situació de Malars, envoltada d'aigua amb els rius Gurri i Ter, i amb el canal atravesant-la de dalt a baix, suposava un gran avantatge per a l'energia hidràulica però també un important problema. En moltes ocasions la manca d'aigua o, sovint, l'excés, acabava provocant l'aturada de la producció, tal i com ja s'ha vist que va succeir el 1863. Durant els primers anys del segle xx, la fàbrica i colònia de Malars no es va escapar tampoc dels efectes desastrosos que l'aigua pot provocar. El 7 d'octubre de l'any 1919, per exemple, es produí una important crescuda del nivell dels rius Ter i Gurri que provocà la inundació de la sala de batans, de preparació, del magatzem i de la manyaneria, fins a una alçada superior al metre i mig. Quan finalment les aigües van tornar al seu curs, van deixar rere seu un pòsit de més de 30 cm de fang i una gran pila de fil i cotó feta malbé. Uns anys més tard, el 31 d'agost del 1926, un cop de riu del Gurri que va arribar a pujar 2,30 m per sobre del seu nivell habitual, va omplir de terra el canal de desaigua de la fàbrica reduint les revolucions de la turbina fins al punt que va ser necessari parar novament la producció.¹³⁸

Al llarg d'aquest primer terç del segle xx les relacions entre els fabricants i els obrers seguien sent molt tenses. Els obrers continuaren utilitzant la vaga com a mesura de pressió i els amos, els tancaments forçats, en una batalla desigual el resultat de la qual estarà molt marcada pels diferents cicles econòmics i pel context polític europeu. Així l'esclat de la I Guerra Mundial afavorirà l'economia catalana gràcies a la no intervenció d'Espanya en el conflicte, encara que

138. RIFÀ, *Memorias...*

Jacint Rifà Munt (anys 20 del segle xx). BC, Fons Cintet Rifà.

aquesta situació de bonança es veurà greument perjudicada per la subsegüent crisi de sobreproducció que comportarà la fi de les hostilitats.

Hi ha poques notícies sobre els efectes d'aquestes fluctuacions econòmiques però és probable que aquesta falta de testimonis respongui a la poca excepcionalitat del fet més que no pas a l'absència de problemes. Una de les poques referències trobades parla del tancament de la fàbrica el mes de març del 1921 arran de l'agreujament de la crisi de la indústria tèxtil. Malars, forma part de les 50 fàbriques que aturen totalment la producció, i els seus 106 treballadors¹³⁹ formen part del gran grup de 16.000 obrers que es veuen afectats per aquesta crisi.¹⁴⁰

Pocs anys més tard, hi ha un altre esdeveniment que sotraga el funcionament de la fàbrica. El 19 de desembre de l'any 1928 mor el seu propietari, Jacint Rifà i Munt. La propietat de Malars passa aleshores als seus

dos fills Jaume i Jacint Rifà Anglada que, després de comprar la part de l'herència que corresponia al seus germans Eduard, Salvador i Elvira, constituïren el 1929 la societat *Rifà S.A.* de la que depenien tant la fàbrica de Gurb (amb 3.500 fusos de filar, 1.852 de tòrcer i 145 cavalls de potència) com la de l'Hospitalet (amb 4.120 fusos de filar, 1.668 de tòrcer i 188 cavalls de potència).¹⁴¹

En aquell moment ja comptaven amb la col·laboració dels fills d'en Jaume, en Josep Maria i en Rafel Rifà Puget. La mort prematura de Jacint Rifà Anglada, l'any 1938, però, deixaria al seu germà Jaume com a únic propietari.

3.4 La fàbrica de malars durant la guerra civil

L'aixecament militar de juliol de 1936 promogut per les forces conservadores (monàrquics, tradicionalistes, feixistes...) contra el govern de la República que presidia Manuel Azaña, es va frustrar a Catalunya gràcies a la resistència de la Guàrdia Civil, lleial al govern de la República, i de les forces polítiques i sindicals.

En un primer moment, les classes obreres van aprofitar la debilitat del govern i l'ensorrament de l'aparell d'estat per fer-se amb el poder. Les fàbriques, abandonades pels amos i gerents, van passar a ser dirigides, de forma espontània, pels treballadors. Va ser una primera fase de col·lectivització, un procés que convertia les empreses privades en públiques i les posava sota la direcció i la gestió directa dels propis treballadors que esdevenien, així mateix, beneficiaris de les riqueses que aquestes generaven.

139. SERRA, *Colònies tèxtils de Catalunya*, p. 300.

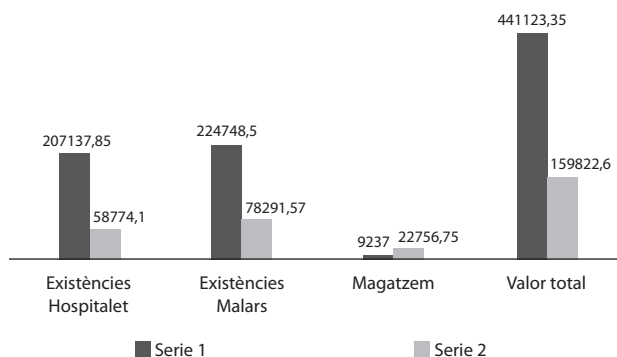
140. *La Época*. 7 març 1921.

141. RIFÀ, *Memorias...*

Les existències dels Rifà al principi de la guerra civil

La família Rifà tenia, a més de la fàbrica de Malars, un altre establiment a L'Hospitalet. Els inventaris de les dues fàbriques, que es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya, posen xifres al valor de les existències que tenia la família a L'Hospitalet, a Malars i al magatzem de Barcelona —carrer Casp, núm. 64— durant els anys 1936 i 1937.¹⁴²

Les dades, situades en un gràfic, permeten veure el daltabaix econòmic que va suposar l'inici del conflicte bèl·lic.

Valor de les existències dels Rifà durant els anys 1936 i 1937.
Elaboració pròpia.

Durant el període comprès entre el juliol i el novembre del 1936, però, va regnar una certa desorganització. Els intents d'orquestrar el procés, amb la creació de comitès dirigits, coexistiren amb un esclat de vio-

lència que portà assassinats, persecucions, abusos i destrucció de propietats. En síntesi, una situació de caos difícil de controlar.¹⁴³

En aquest context de desgavell i violència, el govern de la Generalitat va intentar reconduir la situació i regular, en la mesura del possible, el procés de col·lectivització que considerava de vital importància per a la supervivència econòmica del país. L'11 d'agost del 1936 creà el Consell d'Economia, amb l'objectiu de dirigir l'economia catalana, i de configurar el marc legal necessari per gestionar les profundes transformacions que sacsejaven el país.¹⁴⁴

Una de les primeres mesures de l'esmentat consell fou la redacció del Decret de Col·lectivitzacions d'Indústries i Comerços, que s'aprovà el 24 d'octubre de l'any 1936 i que ha estat considerat un dels textos legals més destacats de tots els que s'elaboraren durant la guerra civil.¹⁴⁵

El nou decret del govern distingia entre les empreses col·lectivitzades (dirigides pels mateixos obrers a través d'un Comitè d'Empresa) i les empreses privades (dirigides pel propietari o gerent amb col·laboració i la fiscalització del Comitè Obrer de Control).¹⁴⁶

A nivell comarcal van ser nombroses les empreses que passaren a ser controlades pels treballadors. En molts casos la documentació relativa a aquestes col·lectivitzacions no s'ha conservat, bé perquè fou destruïda arran del conflicte o bé perquè ho va ser en mans dels qui creien que podrien veure's perjudicats pel que contenia. En el cas de Malars, però, s'ha conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya una relació minuciosa de les diferents reunions que portà a terme el Consell

143. RISQUES, (ed), *Història de la Catalunya Contemporània*, p. 347.

144. BARRERA, *El Decret de Col·lectivitzacions...*

145. BARRERA, *El Decret de Col·lectivitzacions...*

146. PÉREZ, *Col·lectivitzacions i control obrer...* p. 14.

142. ANC 1-504, Inventari 1936-1938.

d'Empresa de la fàbrica des del mes de juliol de 1937 fins al 9 de novembre de 1938.

És una col·lectivització força tardana i no es pot descartar que sigui una oficialització, d'acord amb la llei de la Generalitat, d'una gestió dels treballadors que ja funcionava a tots els efectes, però resulta de gran utilitat per intuir com va transcórrer la guerra a la fàbrica Rifà, un cop col·lectivitzada i quins eren els problemes que diàriament havien d'afrontar els nous responsables de l'empresa en una conjuntura tan complicada com era la guerra civil. Les actes del Consell d'Empresa permeten també resseguir la forma com s'anaren aplicant de forma exhaustiva i rigorosa —com a mínim sobre el paper— les diferents directrius de la llei de col·lectivitzacions.

Com s'ha dit anteriorment, en aquell moment a part de la fàbrica de Malars, la família Rifà, posseïa també un altre centre productiu a l'Hospitalet de Llobregat, des del 1912 i considerada una de les principals fàbriques tèxtils de la ciutat.

Per tal de dirigir l'empresa es constituí un Consell d'Empresa, tal i com estipulava la llei. Aquest consell havia de ser aprovat en Assemblea general per tots els treballadors i s'encarregava de la gestió i direcció de les dues indústries. Fou creat el mes de juliol de l'any 1937 i estava constituït per treballadors de les dues fàbriques, concretament per quinze membres representatius dels sindicats majoritaris existents a l'empresa Rifà: la Confederació Nacional de Treballadors (CNT) i la Unió General de Treballadors (UGT). Cadascun dels sindicats aportava set representants, i hi havia, a més a més, un company director que a part de presidir les reunions i assemblees, podia tenir veu, però en cap cas vot.

Els treballadors escollits per formar el consell d'empresa de Rifà S.A Empresa Colectivitzada foren: Andreu Cudina, Pedro Expósito, Francesc Olivé, Josep Espauella, Juan Julià, José Pons, Florenci Malian, Juan

Lucas, Manuel Benajes, Domingo Faja, Bienvenido Miralles, P. Campo, A. Asensio i Josefa Vallés, mentre que Narcís Bonjorn desenvolupà el càrrec de director.¹⁴⁷ No consta en cap dels documents a quin dels dos sindicats pertanyien aquestes persones, com tampoc s'especifica quines procedien de l'Hospitalet i quines estaven vinculades a Malars, però la problemàtica de les dues fàbriques es tractava amb la mateixa consideració en totes les trobades de l'esmentat comitè que tingueren lloc tant a les oficines centrals de l'empresa, al número 64 del carrer Casp de Barcelona, com a la mateixa fàbrica de Malars.

Una de les primeres gestions del Comitè fou la realització d'un balanç econòmic de l'empresa i una revisió minuciosa dels llibres de comptabilitat, que foren revistsats, a proposta d'alguns treballadors, per dos pèrits comptables, un de la CNT i un de la UGT. S'establí, a més a més, que es presentarien balanços periòdics sobre l'evolució econòmica de les dues fàbriques i que se'n distribuïrien tres còpies: una pel despatx de Barcelona, una altra per la fàbrica de l'Hospitalet i la tercera per a la de Malars.¹⁴⁸

Des del primer moment, el comitè d'empresa de can Rifà es marcà com a objectiu complir escrupolosament la llei de la Generalitat, pel que fa a les pautes a seguir per a la col·lectivització de l'empresa, sempre intentant ser respectuosos amb la normativa i evitar tota mena de complicacions posteriors o represàlies als que participen activament del procés. Fins i tot, en més d'una ocasió, es documenten consultes adreçades al Consell d'Economia per tal de garantir que l'actuació del Comitè serà la correcta.

147. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifà S.A. col·lectivitzada, 15 juliol 1937.

148. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifà S.A. col·lectivitzada, f. 5-6. 22 juliol 1937.

Aquesta forma d'actuar queda ben palesa, per exemple, a l'hora d'encarar la fugida dels propietaris de la fàbrica, la família Rifà.

Com ja s'ha dit, a partir de juliol de 1936 van ser molts els amos que van decidir marxar i abandonar les seves indústries per por de ser víctimes de l'ambient revolucionari que s'apoderà de Catalunya. En el cas dels Rifà, però, es decidiren en un primer moment a quedar-se a la fàbrica i a cooperar amb la nova situació.

D'acord amb la llei en les empreses col·lectivitzades, com era el cas de Rifà S.A., els propietaris o gerents havien de ser adaptats al servei de l'empresa assignant-los a un lloc de feina adequat a les seves aptituds de gestió o tècniques.¹⁴⁹ L'amo de can Rifà, en Jaume Rifà i els seus dos fills, en Josep Maria i en Rafel, així ho feren. Com a mínim fins que van trobar una via d'escapament adequada que els permetés fugir de la nova situació. Els fills van trobar una sortida exiliant-se a Anglaterra, encara que l'excusa que donaren als membres del comitè era que havien anat a informar a les cases amb les que tenien tractes comercials, sobre la situació al país, no sembla que aquesta explicació arribés a convèncer als membres del comitè:

«[...] el company Bonjorn dóna compta de que el company Josep Maria Rifa, el qual estava encarregat al despatx, de fer les operacions de cotó i a la vegada *asuntus* relacionats amb l'administració general de la casa, que també tenia representacions particulars del mateix articles d'algunes cases inglesas, havia rebut des de *feya* molt temps de ditas casas i per *mitxà* del Consulat *inglés*, moltes insinuacions de que fora molt convenient que fes un viatge a Anglaterra perque els informes de com estava la situació actual d'aquí respecte a operacions de negoci,

puig que des de el *comensament* del moviment actual, no solament no havian fet cap operació sino que tampoc sabian res de *lo* pendent respecte als clients que tenien interessos pendents amb dites casas. Degut a que la situació s'anava allargant i no *veyen* possibilitats de un acabament, va encarregar al Consulat *inglés* que li fes les negociacions pel passaport i es va traslladar a *Inglaterra*; es veu que al ser allà, li devien fer unes proposicions que li devien convenir, que no solament va determinar quedar-se ell, sino que va enviar a buscar al seu germà Rafael, el qual es veu que li devien ser del seu gust pel qual va fer els treballs de seguida per *mitxá* del mateix *Consulat* i a determinar també acceptar les proposicions que li varen fer i va *marchar*».¹⁵⁰

En el cas del pare, les raons que donà per justificar la seva absència foren força diferents. Se'n anà de Barcelona adduint motius de salut:

«Seguidament també dona compta de que es troba fora de Barcelona el company Jaume Rifà, temporalment per asuntos de salut perque degut a que cada any anava a prendre unes aigües relacionades amb afeccions del fetxe, la qual malaltia ell está atacat, i ja no aventhi pogut anar l'any pasat degut a les circumstancies, els metxes li havian dit que perque no li vinguessin mals pitxors era d'absoluta necessitat que aquest any i anés una temporada, que igual podia ser un mes com dos, i proposava en el Consell que el temps que ell fos fora s'utilitzessin els serveis de la seva filla Maria per tot lo que bonament pugues esser util.»¹⁵¹

150. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifà S.A. col·lectivitzada, f. 2. 15 juliol 1937.

151. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifà S.A. col·lectivitzada, f. 3. 15 juliol 1937

149. PÉREZ, *Col·lectivitzacions i control obrer...*, p. 15.

Davant d'aquesta situació, els membres del comitè no dubtaren a fer la consulta pertinent a la Conselleria d'Economia de la Generalitat, per por de que «haguent marxat tres dels que formaban part de la dissolta casa Rifà S. A., ara Rifà S.A. Empresa Colectivitzada, i mes avent marxat sense donar comptes al Consell d'Empresa, pugués portar cap responsabilitat en el mateix, i a la vegada que els orientessin respecte a lo que tenian que fer». Encara que des del govern els asseguressin que el fet d'haver-ho fet constar a l'informe semestral de la gestió de la fàbrica, els eximia de tota responsabilitat, els aconsellaren també que ho denunciessin a la secció policial, ja que com ells mateixos afirmaven, els havia quedat el dubte de si el que els havien dit els Rifà era veritat o no.¹⁵²

Sobta la reticència del comitè a acceptar l'evident fugida dels Rifà. Així el 9 de setembre, es feia constar en acta que malgrat haver transcorregut els dos mesos que va sol·licitar per raons de salut, encara no havia dit res ni havia fet portar cap encàrrec per aclarir la seva situació, motiu pel qual «s'acorda per unanimitat transmetre una lletra a la seva família, puig que l'adresa d'ell no la tenim, en la qual es fasi constar que havent transcorregut el temps demanat, si per tot el dia 30 de setembre no s'hagués rebut cap resposta ni explicació es considerarà que refusa voluntàriament a formar part com a company de l'empresa.»¹⁵³

No cal dir que els antics propietaris de Malars no van ser els únics que van fugir del país, o bé van decidir amagar-se, inquiets pel caire que podia prendre la situació, especialment arran d'haver vist l'espiral de violència que havia caracteritzat inicialment el procés de col·lectivització.

152. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifà S.A. col·lectivitzada, fl. 5-6. 22 juliol 1937.

153. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifà S.A. col·lectivitzada, f. 8. 9 setembre 1937.

Ben aviat però, la situació de la família Rifà, deixa d'amoïnar als nous gestors de l'empresa, molt més preocupats per aconseguir tirar endavant la producció en un context d'extrema dificultat com era la guerra.

El primer problema al que havien d'enfrontar-se per tirar endavant la producció era la manca de matèries primeres.

Tot i els càlculs positius que havien fet d'entrada,¹⁵⁴ ben aviat els membres del comitè van adonar-se que no resultaria fàcil seguir produint quan faltava el més essencial, en aquest cas, el cotó. El Comitè Cotoner només servia cotó per a productes destinats a l'exportació i per a comandes de guerra, per això els esforços dels delegats del comitè per aconseguir cotó se centaven en aconseguir aquesta mena de comandes. L'anàlisi de la documentació permet afirmar que durant els anys 1937 i 1938 les dues fàbriques van treballar pel govern fent comandes de guerra però això no implicà que no continuessin tenint problemes amb el subministrament. En alguns casos, fins i tot, sol·licitaren que els partissin el cotó que els servien per tal que els dos centres productius poguessin seguir treballant (9 de setembre de 1937).

Juntament amb aquests encàrrecs, els dirigents obrers intentaren aconseguir també algun contracte amb cases exportadores per poder continuar treballant malgrat les restriccions (7 d'octubre de 1937). El dele-

154. En la primera reunió dels treballadors s'explica que: «si tenim prou cotó per anar treballant encara que sigui dos dies cada torn i a cada fàbrica, fent un promitx de núm. 18 retort, que es lo que se acostuma a fer normalment, puguent vendre els paquets en els preus oficials actualment establerts, no sols ens defensaríam sinó que aniríam endavant puix ens i queda un 30% brut, això vol dir que tot lo que es treballés més de dos dies, el benefici seria molt mes gros degut a que la mà d'obra seria el cost sempre igual, havent de pagar com paguem la semana sensera es treballin les hores que siguin». ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifà S.A. col·lectivitzada, f. 2. 15 juliol 1937.

gat del consell en aquest afer era el *company* Camps que centrà els seus esforços en aconseguir filar per l'exportació, tot i que, com ell mateix explicava eren nombrosos els inconvenients amb els que es trobava. Segons ell era molt diferent treballar per comandes de guerra de la Comissaria de Fibres Tèxtils que per les obtingudes directament dels teixidors, «puig els primers són pagats als preus oficials establerts, en canvi els segons es fa una competència extraordinària d'una empresa a l'altra per poder-los obtenir, i això vol dir que es treballen amb uns preus ruïnosos».¹⁵⁵ No obstant aquestes dificultats, en Camps no deixà de cercar clients i de fer negociacions de les que esperava obtenir «un resultat satisfactori». A mesura que avança la guerra, però, la dificultat augmenta i el mes de març del 38, ja es certifiquen pèrdues a l'empresa, derivades de l'escassetat de cotó.¹⁵⁶ Aquesta difícil situació econòmica afecta també als sous, així davant la imminent aprovació d'un augment de sou, el comitè proposa que els treballadors només en rebin la meitat i reservin la resta de diners destinats a la millora salarial a fer un fons comú per comprar cotó.¹⁵⁷

Però el cotó no era l'única matèria que costava de trobar. També la llenya i el carbó, que s'utilitzaven a les dues fàbriques per fer anar la calefacció, començava a escassejar a mesura que avançava el conflicte. A la reunió del 7 d'octubre del 1937, ja es concedien facultats als *companys* de Malars perquè «es preocupin de l'aprovisionament de llenya per la calefacció de la fàbrica, puig que després d'haver fet moltes negociacions aquí per obtenir carbó, no ha sigut possible de cap

manera.»¹⁵⁸ La situació no millorava a mesura que avançaven les setmanes i finalment els treballadors de Malars acabaren encarregant-se de trobar, també, llenya per a la calefacció de la fàbrica de l'Hospitalet. El dia 11 de novembre el consell anunciava que: «[...] deguts als molts inconvenients per poder obtenir llenya per calefacció i a la vegada essent molt cara aquí en el mercat de Barcelona, quedan autoritzats els companys de Malars per si poguessin enviar lo mes rapit possible de cinc a sis toneladas.»¹⁵⁹ Encàrrec que van arribar a complir, tal i com consta en l'acta del dia 9 de desembre on s'explica que «els companys de Malars diuen que han pogut obtenir *cuatre toneladas* de llenya i que l'enviaran a la primera ocasió que tinguin, lo més rapit possible, pel ferrocarril».¹⁶⁰

A mesura que avançava el conflicte la situació es va anar complicant en el bàndol republicà i la gestió de les empreses esdevingué més difícil. Els treballadors eren cridats al front, el transport cap a Barcelona s'encaria, no s'aconseguien comandes i la falta d'efectiu ofegava totes les iniciatives que es volien emprendre. A les reunions s'esmenta contínuament la necessitat de cobrar els deutes que algunes cases tenien amb l'empresa encara que els resultava complicat trobar a qui reclamar-los o, en cas de trobar qui se'n responsabilitzés, aconseguir cobrar, ja que el conflicte constituïa una excusa perfecta per a tots aquells que no volien descapitalitzar-se o senzillament preferien no complir-se la supervivència econòmica, assumint deutes antics.

155. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifá S.A. col·lectivitzada, f. 17. 9 desembre 1937.

156. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifá S.A. col·lectivitzada, f. 21-22. 6 març 1938.

157. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifá S.A. col·lectivitzada, f. 21-22. 6 març 1938.

158. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifá S.A. col·lectivitzada, f. 10-11. 7 octubre 1937.

159. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifá S.A. col·lectivitzada, f. 12-13. 11 novembre 1937.

160. ANC 1-504. Actes del consell d'empresa de casa Rifá S.A. col·lectivitzada, f. 18. 9 desembre 1937.

Durant l'any 1938, els nacionals van anar ocupant les centrals hidroelèctriques de la regió occidental del Principat, cosa que comportà fortes restriccions d'energia elèctrica. A Barcelona i la seva àrea metropolitana començà a ser difícil treballar-hi, per aquesta raó els treballadors de la fàbrica de l'Hospitalet de can Rifà decidiren plantejar al comitè la necessitat de traslladar-se a Malars per continuar sent productius. Després de parlar amb les juntes d'abastiment de Roda i Gurb per tal d'aconseguir targetes de racionament pels companys de l'Hospitalet, s'acceptà que poguessin treballar a Malars, on l'ús de la força del riu possibilitava seguir treballant. Si bé el fet que fos l'empresa la que assumís els viatges d'aquests treballadors, en comptes de que s'ho pagués cadascú de la seva butxaca, va acabar per generar més d'una protesta.

La darrera reunió que tingué lloc el 9 de novembre del 1938 a la fàbrica de Malars permet copsar la difícil situació de la fàbrica i la pressió que requeia sobre els treballadors. Se'ls demanava que treballassin 48 hores setmanals per tal de fer front a les comandes de guerra però ells s'hi negaren, en assemblea general, al·legant que necessitaven el dissabte per anar a recollir queviures, encara que l'extrema urgència de les comandes els obligués per llei a fer-les.

No s'ha localitzat cap altre document que pugui aportar informació sobre com va continuar la fàbrica de Malars fins al final del conflicte, l'any 1939, encara que, segons recorden molts dels treballadors, sembla que la fàbrica de Malars fou una de les poques que no va parar de treballar ni un sol dia durant la guerra.

3.5 Treballadors i habitants a Malars a la primera meitat del segle xx

La situació política, econòmica i social té el seu reflex en el nombre de treballadors i la seva qualitat de vida. En general, els habitants de Malars vivien de forma molt modesta i en un nombre inferior si ho comparem amb els habitants del segle XIX.

La població que vivia a la fàbrica de Malars va disminuir a la primera meitat del segle XX. L'any 1899, 1902 i 1903 hi vivien 33 persones, en un moment en el que Gurb tenia un creixement demogràfic més aviat lent (1.525, 1.534 i 1.542 habitants, respectivament, poc més del 2%). Hi ha notícia que a principis de segle, a Gurb hi havia encara en funcionament cinc molins, dels quals era el d'en Jacint Rifà a Malars. Els altres quatre pertanyien a en Pere Faja, en Pau Pratdesaba, en Ramon Serrat i en N. Simon. Probablement en aquell moment el portava en Joan Noguera, que s'estigué a Malars fins l'any 1913, quan es traslladà a Manlleu. Des d'aleshores no es tenen més notícies de cap moliner a l'establiment de la devesa. És probable, doncs, que fos en aquest moment que deixés de funcionar del tot el molí.¹⁶¹

Sobta molt que els habitants de Malars del segle XX no tinguin lligams amb els del segle XIX. Són famílies que no tenen res a veure amb les que hi havia anteriorment, que arriben de fora i que tindran una continuïtat en les dècades posteriors, fins i tot després de la guerra. Només hi ha l'excepció de Teresa Plans Vilamala (germana bessona de Ramon; única bessonada documentada a Malars) que es casà amb el manyà, Anton Jofré.

Les llistes de compliment pasqual, que també es conserven per aquest període, resulten de gran utilitat

161. *Anuari Riera*, p. 800, 908, 922.

Grup d'homes de Malars, a punt per anar a caçar (anys 20 del segle xx). S'hi reconeixen Antoni Danot, Josep Danot, Josep Rosanas fill i Josep Rosanas, pare —que serien directors de la fàbrica de Gurb—, Anton Jofré i el carreter Eudald. Arxiu M. Dolors Pujol.

per conèixer la identitat d'aquests nous veïns, per bé que són incomplertes i només registren les persones que anaven a combregar a principis de la centúria. Si l'any 1905 hi ha vint-i-una persones combregant, un any després en són vint-i-dues. De la llista cal destacar algun dels oficis que s'hi esmenten: apareix el primer director conegut, en Josep Solernou, però també s'esmenta la presència del manyà, de l'hortolà, del carreter i del moliner. El moment del compliment pasqual és quan alguns nens —tres— fan la primera comunió. Les nou famílies que apareixen documentades són les següents:

- Director, Josep Solernou, dona Dolores Arbat, fill Ramon (primera comunió).
- Juan del Aigua.
- Francisco Camps, dona Antonia Rovira, fills Serafina i Jaume (primera comunió).

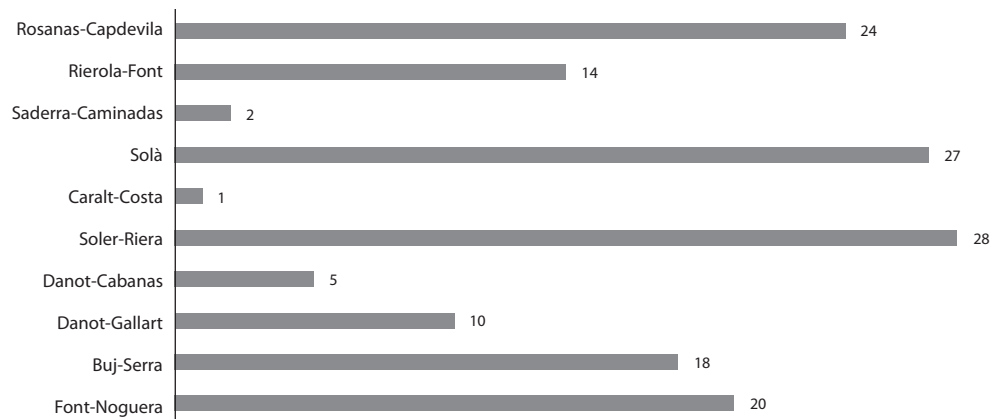
- Manyà, Anton Jofré.
- Jaume Font, dona Francisca.
- Moliner, Juan Noguera, dona Francisca, fill Elias (primera comunió).
- Albert i Marina Casella.
- Hortolà, Miquel Bruguera, dona Margarida, fills Pere i Maria.
- Carreter, Eudal Solé i Carme Riera.

El compliment pasqual de l'any 1910 comptabilitza 22 feligresos que combregaren. Amb un nou director al capdavant. Les nou famílies que s'hi esmenten són:

- Director, Josep Rosanas, dona Maria Capdevila, fills Maria i Miquel (primera comunió).
- Juan del Aigua.
- Francisco Camps, dona Antonia Rovira, fills Jaume, Lluís i Serafina.
- Can Jaume: Jaume Font, dona Francisca Noguera
- Molí, Juan Noguera, dona Francisca, fill Elias.
- Antonia Sala, Dolores Sala
- Hortolà, Miquel Bruguera, dona Margarida, filla Maria.
- Maria Serra.
- Maria Capdevila.

Aquell mateix any es va fer un padró d'habitants¹⁶² que ajuda a completar la relació de veïns de la colònia. De 9 famílies es passa a 11 i de les 22 persones que combregaven, s'arriba a les 50 empadronades. Aquestes dades confirmen que el nombre de persones que apareixen a la llista del compliment pasqual és inferior al nombre de persones que realment hi vivien, i que no

162. AMG, Padró municipal d'habitants, 1910.

Anys de residència a Malars de les famílies (1924). Elaboració pròpia a partir del padró de 1924.

han combregat per motius diversos (malaltia, no haver rebut la comunió...).

La llista, completa, inclou les persones que compleixen amb l'obligació de combregar per Pasqua, tot i que no s'ha aconseguit identificar en Joan de l'Aigua. Maria Serra, nom d'una dona que apareix sola, era la muller de Mariano Buj, que no va combregar. Francesca Noguera, dona d'en Jaume Font, era germana del moliner, Joan Noguera. L'hortolà, Miquel Bruguera, morí després de Pasqua, perquè la seva dona Margarida Vilar Barbat és vídua al padró, que explica que es van traslladar a l'Hospitalet de Llobregat el 1914. Una altra família que marxa és la del moliner, que es traslladà a Manlleu.

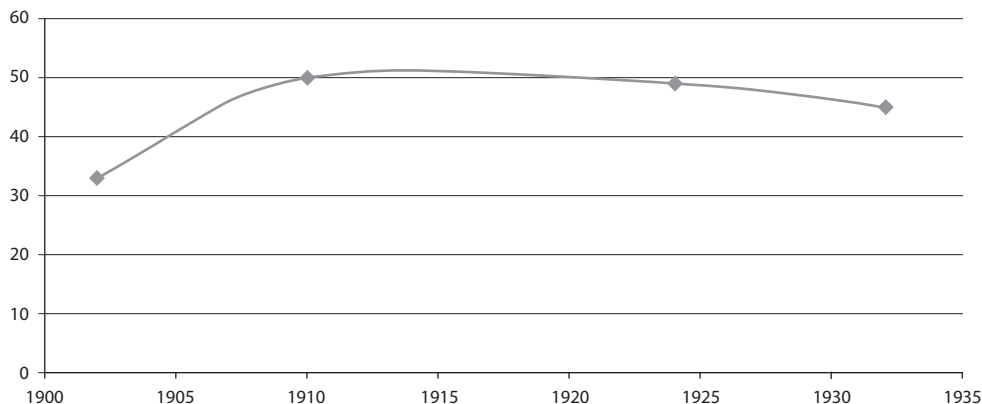
Els habitants de Malars eren de pobles propers, de la comarca d'Osona majoritàriament Roda, Manlleu, Masies de Voltregà, Sant Vicenç de Torelló, Orís, Masies de Roda, Vic, Santa Maria de Corcó, Sant Pere de Torelló, Torelló; altres, però, venen de llocs més allunyats: Matamala, Sant Esteve de Bas, Vallfogona, Castellet. Molts nens ja són nascuts a Gurb. Els oficis que es citen, fan referència sobretot als homes —una altra evidència

del poc reconeixement del que gaudia el treball femení— i són el de teixidor, jornalera, fabricant i filador.

D'aquestes famílies, n'hi ha quatre que no consten al següent padró, de 1924.¹⁶³ Aleshores vivien a Malars 49 persones, agrupades en 10 famílies. A banda del nom, edat, relacions familiars i oficis (jornalers), és molt interessant que es faci constar el nombre d'anys que fa que resideixen a la fàbrica totes les famílies. La major part porten entre 10 i 28 anys visquent a la colònia; només n'hi ha tres que fa menys de 5 anys que hi són.

Si hi ha una dada valuosa d'aquest padró és, sens dubte, la informació sobre el jornal o salari dels treballadors. Tots els jornalers cobraven 7,5 pessetes, i això inclou tots els caps de família i els fills majors de 14 anys que hi treballaven: Jaume Font, Mariano Buj, Antoni Danot, Josep Danot i el seu fill Pere, Eudald Soler, Ramon Caralt, Josep Saderra, Agustí Rierola, Ramon Rierola Font, Josep Rosanas i el seu fill Josep. En canvi, els tres nois de 14 anys que treballaven, José Danot Gallart, Josep Danot Cabanas i Jaume Soler

163. AMG, Padró municipal d'habitants, 1924.

Evolució de la població a Malars a la primera meitat del segle xx. Elaboració pròpia.

Riera, cobraven menys de la meitat, 3,5 pessetes. Val a dir que no diu res del treball femení, potser perquè només consten a la relació els caps de família, ja que, sens dubte, la presència de les dones a la fàbrica de Malars era tant o més important que la dels homes. El treballador més ben pagat era Anicet Rosanas Capdevila, fill del director que es dedica al comerç i cobra 10 pessetes. En canvi, sembla poc creïble que el director (Josep Rosanas) cobri el mateix que els altres treballadors.

Una altra notícia destacable és que ja es detecta una clara tendència a la disminució de la tasa d'analfabetisme entre la població. Si a final del segle XIX havia augmentat el nombre de persones que sabien llegir i escriure, aquesta xifra augmenta encara més a la primera meitat del segle XX. L'any 1924, el nombre de persones que saben llegir i escriure supera als que no en saben (excloent els infants): hi ha 27 persones alfabetitzades i només 7 analfabets. A més, és destacable que de les 27 persones que sabien llegir i escriure, hi havia 11 homes i 16 dones. La causa és que els fills dels treballadors rebien aquesta educació, i hi havia més

filles que fills —una mà d'obra més apreciada a la indústria tèxtil, encara que no sempre reconeguda—. Tenint en compte que hi havia 49 empadronats, la taxa d'alfabetització arriba al 55,1% del total, mentre que les persones analfabetes suposen el 14,28%. La resta, correspon a infants i a persones de les que no ens dona la informació. Per tant, totes les famílies (tret de dues germanes solteres que no en sabien) tenien diversos membres amb coneixements de lectura i escriptura. El padró de 1932 és, en aquest sentit, més inexacte, ja que amb una població de 45 habitants i una notable continuïtat, només constata que hi havia 7 homes i 13 dones que sabien llegir i escriure (44,4%), i deixa sense indicar aquesta informació a moltes persones del padró. El nombre de dones instruïdes segueix sent superior al dels homes.

L'últim padró analitzat és de 1932, durant la república.¹⁶⁴ La continuïtat de les famílies és força evident, només hi ha tres famílies novvingudes: la de Josep Espauella (de Sant Hipòlit, 5 anys de residència),

164. AMG, Padró municipal d'habitants, 1932.

Domingo Parés (Gurb i Sant Hipòlit, fa 2 anys), Salvador Puig (Mascaró —Girona— i Sau, 8 mesos). Segueix informant dels anys que porten les famílies a Malars, i si saben llegir i escriure. Les 12 famílies que hi viuen formen una petita població de 45 habitants

Tot i que no apareix al padró, es té notícia de qui era el responsable de la bodega de la colònia, en Ramon Caralt Canals, que en aquells moments tenia 44 anys, i que va ser-ne el responsable entre el 1932 i el 1946. Ell havia d'assumir el pagament de la contribució industrial, que va pujar considerablement en pocs anys: mentre que l'any 1936 havia de pagar 54,45 ptes., l'any 1942 gairebé s'havia duplicat i va haver de pagar 101,20 ptes.; Josep Vilalta Ferré, que va prendre el relleu, l'any 1947 pagava 122,10 ptes.¹⁶⁵ L'ofici de Josep Saderra era auxiliar, i el de la Teresa Colomer, *mechera*.

L'any 1939 es registren una alta i una baixa relativa a Malars: l'alta de Francesca Saderra Colomer, filla de Gurb nascuda el 1934, i la baixa de Josep Rosanas Regi, nascut el 1871 a Roda, director de la fàbrica durant bona part de principi de segle.

La població de Malars, després d'un període d'estancament, va créixer durant les primeres dècades del segle xx. El nombre d'habitants es va mantenir força estable, entorn la cinquantena de persones, fins a l'esclat de la guerra civil. Amb la postguerra, s'iniciaria un moment molt difícil que vindria seguit per una revifada en què Malars viuria la millor etapa del segle xx.

3.6 Malars després de la guerra

Malars va seguir treballant durant tota la guerra de forma ininterrompuda, encara que les dificultats varen ser notables. Alguns treballadors recorden que es va solucionar anant a buscar a peu a Manlleu cabassades de cotó per tal que les màquines no s'aturessin.

Tot i que no es documenta cap atac a les instal·lacions durant el conflicte, modernament es localitza casualment un obús, al riu, al costat de la devesa, que mostra que, malgrat tot, la guerra no va passar de llarg de Malars.¹⁶⁶ El canvi polític que comportà el nou règim també es féu sentir a la fàbrica amb l'acomiadament de tres treballadors, arran de les denúncies que es presentaren en contra seva davant de les noves autoritats.¹⁶⁷

L'altre gran problema amb el que havia de conviure la població durant la llarga postguerra fou la fam. El mateix any 1939 es portà a terme l'elaboració d'un padró minucios de les persones que vivien a cada nucli familiar per tal de poder distribuir les racions d'aliments de forma justa. La fàbrica tenia 94 treballadors, dels quals 64 eren dones i 30 eren homes, i a la colònia hi vivien 46 persones.¹⁶⁸

Es van implantar unes llibretes de racionament a partir de l'any següent. A tot el terme municipal de Gurb hi havia sis establiments on es podien recollir les racions corresponents. El que actuava com a lloc de referència per a la zona de Granollers de la Plana era precisament l'hostal de Malars, que aleshores regentava en Ramon Caralt Canals.¹⁶⁹

166. A finals dels seixanta del segle xx, l'aleshores director de Malars, Josep M. Quert, va trobar, tot passejant, un obús al mig del riu. Un cop notificada la troballa a la guàrdia civil, la munició es féu explotar de forma controlada.

167. *Gurb, un poble arrelat...* p. 342.

168. AMG. Censo de població de Gurb 1939.

169. AMG, Racionament 1940.

165. AMG, Contribució industrial, 1932 a 1947.

Aspecte de la sala de batans de la fàbrica després de l'aiguat (1940). Arxiu Oliva-Rifà.

La natura tampoc afavorí el renaixement de la fàbrica gurbetana. La nit del 17 al 18 d'octubre de 1940, un fort aiguat va negar totalment Malars. Afortunadament no hi va haver cap desgracia personal però els danys materials foren in comptables.

Els rius Ter i Gurri van inundar tota la devesa. L'aigua va negar les sales de la planta baixa fins a una alçada de 3,15 m, arribant a un nivell de 0,65 cm en el primer pis de la fàbrica. La sala on hi havia les cardes va quedar totalment coberta de fang, cobrint totalment les màquines. A més a més es va enfonsar una part del sostre de la fàbrica i es va fer un forat a través del qual van sortir surant paquets del magatzem, a part dels lògics desperfectes que patí la resclosa del riu.¹⁷⁰

En aquell moment hi vivien 13 famílies, un total de 50 persones, que van quedar reduïdes a la més absolu-

ta misèria. Va ser l'ajuntament de Gurb el que proporcionà, en un primer moment, aliment a les famílies per sortir del pas —3.000 quilos de patates— i el que s'encarregà de tramitar la demanda d'aliments a la delegació d'abastiments.¹⁷¹

Si bé els treballs de reconstrucció de la fàbrica i la seva resclosa es van iniciar tan bon punt l'aigua va tornar al seu curs normal, va passar gairebé un any abans no poguéssin tornar a produir amb normalitat. La feina es reinicià a finals del mes de setembre de l'any 1941.¹⁷²

Aquesta situació d'extrema duresa no va millorar durant els anys posteriors; els efectes devastadors de la guerra es feien notar tant a la població com a l'economia. Moltes fàbriques no podien treballar per falta de matèria prima i això deixava als obrers en l'atur en un context de difícil supervivència. L'ajuntament de Gurb

170. RIFÀ, *Memorias...*

171. Gurb, *un poble arrelat...* p. 345.

172. RIFÀ, *Memorias...*

Obres de reparació de la resclosa de la fàbrica, després de l'aiguat del mes d'octubre del 1940. Arxiu Oliva-Rifà.

demanà l'any 1942 un contingent extra de farina per tal d'ajudar a 158 persones del municipi, entre les quals hi havia nombrosos treballadors de Malars.¹⁷³

El 1943 a la colònia hi havia tretze famílies que amb les cartilles de racionament seguien rebent aliments bàsics a través de l'hostal que aleshores portava en Ramon Caralt. L'any 1946, des de l'hostal es tramitaven 116 cartilles de primera categoria, 29 de segona categoria, 71 de tercera, a més de les 4 de racionament infantil.

Aquell mateix any es portà a terme una obra fonamental per millorar la comunicació rodada de la colònia amb el cantó de Roda de Ter. Els amos impulsaren la construcció d'un pont estable sobre el riu Gurri per solucionar de forma definitiva el transport en direcció a Roda. A peu es podia passar per la passera que hi ha davant per davant de la casa del director, però els car-

ros i altres vehicles havien de travessar el riu aprofitant el gual que feia just davant de l'entrada de la colònia. Es va decidir fer un pont baix, amb una mica de barana,¹⁷⁴ per tal d'evitar que el riu se l'emportés cada vegada que hi hagués una crescuda sobtada. D'aquesta manera quan venia un cop de riu, quedava negat i inutilitzat durant un parell o tres d'hores però no calia repetir l'obra cada vegada. La inauguració oficial del pont sobre el riu Gurri es va fer el 22 de setembre d'aquell mateix any.

173. Gurb, un poble arrelat... p. 340.

174. Actualment el pont es conserva, ja asfaltat, però no té cap barana.

Els jardins de Malars

La colònia no tenia només els edificis de les cases i la fàbrica, i els espais comuns com ara el safareig, sinó que també comptava amb un element —molt recordat pels qui hi van viure— que donava a la colònia un entorn natural.

L'ajardinament de la colònia es considerava un valor afegit a l'entorn dels treballadors i enllaçava amb la idea que si els obrers tenien totes les necessitats cobertes i estaven a gust en el seu entorn, resultaven més rentables per a l'empresa. La sublimació d'aquesta idea es pot intuir, encara avui, a colònies com la de Borgonyà, a Sant Vicenç de Torelló, on hi va arribar a haver una brigada fixa de persones encarregades de mantenir les àmplies i nombroses zones ajardinades de la colònia.

En el cas de Malars, els jardins són més modestos, d'acord amb la mida i el tipus de colònia. Si bé hi ha una voluntat clara d'embellir i vestir l'entorn dels seus habitants. L'anàlisi dels espais que s'han conservat o s'intueixen de l'enjardinament permet afirmar que la major part d'aquest esforç es féu durant la segona meitat del segle xx, coincidint amb el màxim desenvolupament de l'establiment gurbetà.

A Malars, l'enjardinament seguia el model que ja existia a altres colònies: una jardí particular i privat, al voltant de la casa del director —o de l'amo en alguns casos—, i una tanca de teixos a l'entrada per marcar el camí que conduïa a la fàbrica. Alguns espais del jardí s'utilitzaven per celebracions especials, com ara la Festa Major.

Al voltant de l'església hi ha un castanyer bord, encerclat per una tanca de teix, que dona part a una tanca de boix molt llarga que és la que acompanya el camí per anar a la feina. Després de la font, hi ha un camp amb tres til·lers. Al sud del camí hi ha una altra tanca de boix, aquesta en forma de «L», i un boix grèvol. En paral·lel al riu Gurri, una filera d'arbres, la majoria til·lers. A la placeta hi ha una figuera. Al final, prop del canal, hi ha acàcies i fruiters (presseguers i figueres).

A la zona de la casa del director hi ha una gran morera negra, i prop de la piscina, un avellaner.¹⁷⁵ L'encarregat de tenir cura dels jardins solia ser un treballador de la fàbrica que s'encarregava també, de l'hort i de l'aviram del director.

Tot i que fa anys que ningú es cuida del manteniment d'aquests jardins, la seva distribució encara resulta reconeixible.

A mesura que avança la dècada dels quaranta, la fàbrica es va anar recuperant. Els amos començaren a invertir per millorar la maquinària i les infraestructures de la colònia. S'amplià el manual, es compraren cinc cardes noves i dues contínues i es construï, a més a més, una comporta automàtica al bagan que deixava anar l'aigua cap al Gurri, en direcció a la fàbrica de can Grau. Tot i que una bona part de la maquinària de la fàbrica ja anava amb la mateixa corrent que feia la turbina, els batans i les cardes van aprofitar durant molts anys el sistema d'embarats per funcionar.

A la colònia, mentrestant, es construeix l'escola el 1953, es fan nous habitatges i se'n rehabiliten d'antics

175. CASAS, *Els jardins de la industrialització...* p. 226-237.

i s'edifica l'església, per desig personal del propietari de Rifà S.A., en Jaume Rifà. Ell fou el que escollí l'advocació de la Sagrada Família, segons els informants, tant per devoció personal com pel fet que hi havia famílies que vivien i havien d'anar a viure a Malars.

La capella, que va costar un milió de pessetes l'any 1956, satisfia les necessitats de culte dels habitants de la colònia que, fins aleshores s'havien de desplaçar a Granollers de la Plana. El 7 de setembre de 1956, mossèn Josep Claveras Roca va beneir la campana de la capella, que rebé el nom de Maria, i van ser-ne padrins Rafael Rifà Puget i Isabel Millet Maristany. La inauguració oficial de la capella tingué lloc el 30 de setembre d'aquell mateix any.

Es va construir al lloc on hi havia un turonet, a l'entrada de la colònia, en el lloc conegut com la placeta de les moreres. És una església petita, d'estil neoromànic. De planta rectangular, té una nau i un petit absis semicircular, decorat amb arcs cecs separats per bandes llombardes i amb dues finestres d'arc de mig punt esqueixades. La façana principal —a l'oest— està decorada amb una sèrie d'arcs cecs separats per bandes llombardes (com les façanes laterals, que tenen finestres d'arc de mig punt) i al centre té un portal d'arc també de mig punt que s'emmarca amb pedra motllurada. El campanar del recinte és d'espadanya, d'un sol ull, decorat amb arcs cecs amb bandes llombardes. La sagristia es troba a la façana nord.

Pel què fa a la decoració, al principi només hi havia una imatge de la Sagrada Família a l'altar i moltes estrelles pintades. Anys més tard, però, es va portar de Manlleu una imatge de la Immaculada Concepció que també s'instal·là a la capella.

Casament de l'escriptor de Malars, Albert Toneu amb Teresa Remolà. Es tracta de la segona parella que es va casar a Malars. Darrere seu es veu l'altar amb la imatge de la Sagrada Família (circa 1957). Arxiu Família Toneu-Remolà.

Malars, parròquia de Sant Esteve de Granollers

Malars pertany a la parròquia de Sant Esteve de Granollers, del bisbat de Vic. L'any 1868 arran de l'abolició de la sufragània de Sant Julià de Vilamirosa, que tot i pertànyer al terme de Manlleu, estava adscrita també a la parròquia de Sant Esteve, el secretari de càmera del bisbe de Vic, escrigué un certificat en el que s'especificaven els límits parroquials, en els que hi ha una clara menció a aquest establiment fabril de Gurb:

Se toma la linea divisoria en el puente de Manlleu al norte, sigue el camino real de abajo hacia el sur, hasta llegar a la fuente de l'Ars. En este punto sigue la corriente del Ter hasta la presa de la fábrica de Moret, y aquí tuerza hacia el Gurri, por detrás de la fábrica de Malars, que queda a la derecha.

La principal raó per la qual s'abolia Sant Julià de Vilamirosa era la proximitat de l'església principal de Sant Esteve, així com l'àmplia oferta de centres de culte que hi havia a les rodalies com el santuari de Nostra Senyora de Palau i les capelles de sant Fructuós (mas Pujol), santa Creu (mas Pradell), una altra al mas de Pladesala i Santa Fe (castell de Vilagelans, aleshores del baró d'Ortafà).

A part de certificar el ple funcionament de la fàbrica, el document confirma que en aquell moment no hi havia encara a Malars, cap capella. A diferència d'altres colònies que comptaven amb una església pròpia des del seus orígens, la colònia de Gurb no tingué el seu propi centre de culte fins a mitjan segle XIX, potser precisament per la mateixa raó per la qual s'abolí l'església de Sant Julià l'any 1868: perquè les

necessitats espirituals de la gent de Malars ja es satisfieien, teòricament, amb la proximitat de Sant Esteve de Granollers.

A mesura que en Jaume Rifà s'anava fent gran, el seu fill Rafel Rifà i Puget anava agafant el relleu al capdavant de l'empresa. Seria ell el que actuaria durant força anys com a amo de la fàbrica encara que en realitat ho feia en representació de tots els seus germans, amb qui compartia les accions de Rifà S.A. L'any 1951, per poder costejar les millores i fer front al constant augment de preu de la matèria primera,¹⁷⁶ va caldre ampliar la societat en un 51,5%.¹⁷⁷ En aquell moment a la fàbrica hi havia 94 treballadors.¹⁷⁸

Les millores no afectaven únicament la fàbrica de Gurb, a l'Hospitalet es féu també una important inversió. El 1949 s'hi instal·là un motor diesel de 150 HP per moure la maquinària i en els anys posteriors es modernitzà el tren de batans, s'instal·laren 8 cardes noves, 2 contínues i 1 «ovilladora», alhora que es millorà el sistema de refrigeració, d'humidificació i la il·luminació de la nau de la fàbrica amb la col·locació de fluorescents.

Des de la segona meitat dels anys cinquanta la fàbrica de Malars viu un període de creixement que s'evidencia també en l'ocupació de la colònia que arriba en aquest moment al seu major grau d'ocupació, amb uns 130 habitants. Hi ha un flux continu de famílies que arriben, moltes de pagès, amb la intenció de començar una vida nova a la colònia.

176. D'acord amb les memòries de Rafel Rifà el cotó costava el 1950 vint vegades més que el 1935, raó per la qual calia fer un augment de capital de la societat.

177. RIFÀ, *Memorias...*

178. *Gurb, un poble arrelat...* p. 346.

Aquells anys en Rafael Rifà ja comptava amb l'ajuda del seu nebot, en Joan Oliva-Rifà Rifà, fill de la seva germana Isabel. Ell acabaria sent l'amo de Malars després de comprar la seva part de les accions que el seu avi, Jaume Rifà, havia repartit entre la família.

3.7. La nova fàbrica de Malars

Joan Oliva-Rifà Rifà seria l'artífex de la nova fàbrica de Malars, que obriria les seves portes el 1964. Les contínues revingudes del riu —encara el mes de setembre del 1962 els treballadors i habitants de Malars van haver de córrer arran d'un aiguat— i els problemes que se'n derivaven per a la producció, l'antiguitat de les instal·lacions... portaren el nou propietari a impulsar la construcció d'un nou edifici, just al costat de la devesa, en un punt més elevat, prou proper com per seguir beneficiant-se de l'electricitat de la turbina i per seguir vinculat a la colònia, però aïllat i protegit dels estralls de l'aigua.

Per tal de tirar endavant el projecte, es va vendre la fàbrica de l'Hospitalet. Així de les dues fàbriques, la vella i de l'Hospitalet, se'n feu una de nova aprofitant tota la maquinària i instruments que podien seguir sent útils en la nova instal·lació. Les màquines de la fàbrica vella que anaven amb embarrats ja no es podien utilitzar i calia substituir-les per altres que funcionessin amb energia elèctrica. La força la treien de la turbina que hi havia a la fàbrica vella però en aquest cas, la nova nau també estava connectada a la xarxa elèctrica que podien fer servir en els moments en què al riu no hi havia prou aigua.

Amb el trasllat, les instal·lacions de la primera factoria van passar a utilitzar-se com a magatzem de la nova.

El nou edifici va estar enllestit en un temps rècord i en menys de 19 mesos ja estava en funcionament. La

distribució de l'espai a la nova fàbrica era molt més funcional; s'estalviaven els desnivells de l'antiga, on calia utilitzar contínuament un montacàrregues per anar amunt i avall amb el fil.

La fàbrica tenia a la planta baixa els menjadors dels treballadors i el que els mateixos treballadors anomenaven la mini fàbrica, un espai en el que es reproduïa la totalitat del procés de filar a petita escala. S'utilitzava per fer els fils de colors, ja que integrar la fabricació d'aquests productes a la línia de contínues principal hauria ocasionat la contaminació de les fibres. En aquesta secció hi havia només dos treballadors que s'encarregaven de fer anar el batan-carda —que ja treia els bots fets—, la metxera i les tres o quatre contínues de filar. Un cop fets els bitllos es portaven a dalt per encolar-los. Cada vegada que es canviava el producte, i en conseqüència el color, calia aturar les màquines i netejar-les en profunditat per evitar que hi quedessin traces del color anterior. A dalt, en una sola nau, s'hi concentrava tota la línia de fabricació habitual. Començava pel cantó de la colònia amb el batan i acabava al cantó de la carretera amb la zona de càrrega dels camions.

Juntament amb la fàbrica es feren dos pisos nous, a mig camí entre la nau vella i la nova, que originàriament estaven pensats per als majordoms de la fàbrica, encara que, al final, també hi van viure famílies de treballadors que no tenien cap càrrec específic a l'organigrama de la fàbrica.

La posada en funcionament de la nova factoria va portar un nou director a Malars, en Josep Maria Quert, que seria el màxim responsable de la fàbrica durant més de 30 anys, fins al tancament de Rifà S.A., l'any 1996. Els seixanta marcaren l'inici d'un període de creixement i expansió per a l'empresa. Seguint havent-hi crescudes i ensurts amb el riu —el desembre del 1982 una forta inundació provocà l'enderrocament d'un mur

Vista aèria de la fàbrica nova (anys vuitanta del segle xx).
Arxiu Oliva-Rifà.

de la presa hidràulica de la fàbrica— però això, finalment, ja no afectava el funcionament de l'empresa.¹⁷⁹ Els treballadors entrevistats pensen que Rifà S.A. arribà a ser una empresa de prestigi que, tot i no ser de les més grans de la comarca, era considerada per molts un sinònim de qualitat.

Aviat, el 1973, la nova nau va quedar petita i es van haver de fer obres d'ampliació. El nombre de treballadors tampoc parava d'augmentar. Dels 80 que hi havia en el moment de traslladar la producció, es va passar als 200 treballadors en els anys posteriors.¹⁸⁰ Hi havia molta necessitat de mà d'obra i el problema era, sovint, aconseguir-la. Molta gent preferia treballar en els nuclis més importants, com Roda o Manlleu, estalviant-se el trasllat a la fàbrica de Gurb que quedava més

179. *Gurb, un poble arrelat...* p. 384.

180. No s'ha pogut consultar cap relació dels treballadors de Malars en aquest període, però la major part dels entrevistats coincideixen a donar una xifra a l'entorn dels 200 treballadors.

apartada. Per tal de facilitar l'accés a la de Malars l'empresa posà a disposició dels treballadors un autocar que feia una ruta pels pobles de l'entorn recollint la gent. Tot i això van seguir faltant treballadors i en més d'una ocasió els responsables de l'empresa van haver de buscar-los fora de Catalunya. Van arribar a venir algunes famílies d'Andalusia per treballar. Els oferien a canvi el pis amb tots els avantatges que tradicionalment tenien els habitants de la colònia. Malgrat aquesta nova injecció de gent, la vida a la colònia va començar a decaure a final de la dècada dels setanta.

A mesura que es popularitzaren els cotxes i altres mitjans de transport la gent deixà de fer vida a la colònia i se'n van a fora a buscar activitats més atractives, botigues amb més oferta... Algunes famílies fins i tot acabaren marxant. El fet que la fàbrica s'hagués traslladat fora del recinte també propicià una pèrdua d'activitat general. L'hostal fou dels primers en notar la davallada de l'activitat, però el conjunt de la colònia va patir els efectes d'aquest canvi d'hàbits: l'escola va acabar tancant, l'església va deixar de fer serveis setmanals... Aquesta situació d'esllanguiment va coincidir amb la creixent degradació de l'entorn. El que fins als anys cinquanta havia estat un lloc d'esbarjo privilegiat al costat del riu, es convertí en un espai afectat per la contaminació i les males olors del Gurri i, en menor mesura, del Ter. Tot i això, no seria fins als inicis de la crisi de finals dels vuitanta, quan la colònia es començaria a despoblar.

L'any 1996 la crisi del tèxtil va acabar afectant la nova fàbrica de Malars que va tancar les seves portes, després d'una època de greus dificultats. Malgrat la voluntat dels amos de seguir endavant amb l'empresa, la complicada conjuntura econòmica va acabar fent impossible el seu manteniment. Aquest però, no fou encara el final definitiu d'aquesta fàbrica, testimoni viu

de la industrialització de la conca mitjana del Ter i dels canvis profunds que sacsejaren la comarca des del primer terç del segle XIX. Dotze dels antics treballadors van associar-se per mirar de reflotar el negoci, però els seus esforços tampoc van poder esquivar el tancament. L'any 1999 la fàbrica va ser adquirida per l'empresa de Masies de Voltregà, Diemen, que instal·là a la nau de Gurb una de les seves filials, Omicron. Primer es va dedicar a la fabricació de components inductius d'alta tensió per a televisors però acabà evolucionant fins a fer transformadors per a televisors en color. Actualment és la seu de l'empresa Visopet, dedicada a la fabricació de productes químics i els seus derivats.

La colònia, mentrestant, va passar a ser, el mateix any 1996, mitjançant subhasta pública, als germans Serra, inversors de Banyoles, que en retindrien la propietat fins a l'any 2002 quan ho comprà Joan Areñas, constructor de Manlleu. Fins a aquell moment no hi va deixar de viure gent.

3.8 La població de Malars a la segona meitat del segle XX

Durant la segona meitat del segle XX, el nombre d'habitants de la colònia de Malars va anar variant, tal i com també ho va fer el nombre de treballadors, en funció de les necessitats laborals de la pròpia empresa. Des del creixement i l'expansió dels anys 50 i 60, fins al tancament definitiu, passant per l'arribada de població de fora de Catalunya i, fins i tot, de fora de l'estat espanyol, Malars mai va estar deshabitat del tot.¹⁸¹

181. AMG, Padró municipal d'habitants 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1981, 1986, 1996. Consulta del padró continu per a les dades de 2000-2009.

Després de la guerra civil, durant els anys quaranta la població es va anar recuperant lentament, fins a passar de la cinquantena d'habitants. L'any 1939, acabada la guerra, hi vivien 46 persones, un nombre que es mantenia el 1943 i que augmentaria fins a 54, l'any 1946. L'any 1950 ja hi ha un creixement més pronunciat del nombre de residents a la colònia. Es passa de 15 a 19 famílies, i el nombre d'habitants creix fins a 69. Són moments d'una notable millora econòmica, a la fàbrica cada vegada es necessita més mà d'obra i hi ha moltes famílies —sobretot a pagès— disposades a traslladar-se a la colònia a canvi de feina i allotjament. El gran salt, però, es produiria en els anys posteriors. El 1955 ja es comptabilitzen 22 famílies i 139 habitants, el que es podria considerar el nombre màxim de població que viu a la colònia durant el segle XX.

Aquest augment també està estretament relacionat amb el creixement demogràfic de la població que hi viu si es té en compte el nombre de nuclis familiars de la colònia que es manté força estable en aquest moment. Cal tenir en compte que les famílies que hi han arribat comencen a tenir fills i en tenen, generalment, molts, a part de coincidir amb una notable millora de les condicions sanitàries i un descens de la taxa de mortalitat infantil. Sí que hi ha algun relleu però les famílies que arriben ho fan per substituir a les que se'n van. El sostre de pisos de la colònia són els 22 que hi ha en aquest moment.

El creixement es reflecteix també a la colònia ja que coincideix amb el moment en què s'edifiquen l'escola (1953) i la capella (1956), dues obres d'envergadura destinades a satisfer les necessitats d'una població en creixement. El padró d'aquest any, el 1955, dona molta informació sobre els veïns de Malars i els oficis que tenien, amb una clara diferenciació entre el tipus de feina que feien els homes —més especialitzada o de responsabilitat— i el que feien les dones. Una realitat

que, com ja s'ha comentat, era molt habitual en el marc de la indústria tèxtil a casa nostra.

Un altre detall que crida l'atenció és que hi hagi majoria d'homes a la colònia, quan és un fet conegut que a la fàbrica representaven un tant per cert força inferior que el de dones. Probablement es deu a que moltes de les treballadores que hi havia a la indústria gurbetana venien de les poblacions properes i les que apareixen com a habitants de Malars representen només un petit tant per cent del total.

- *Homes*: 1 director tècnic, 1 escriptor, 2 mecànics, 1 tèxtil, 12 filadors, 5 peons, 1 lampista, 3 encarregats tèxtils, 1 ajudant d'encarregat, 2 comerciants, 2 aprenents, 3 jornalers, 3 canalero, 2 bataners, 8 ajudants.
- *Dones*: 11 dedicades a *sus labores*, 4 manuaneres, 1 filadora, 1 torcedora, 4 aspadores, 6 dobladores, 8 ajudants, 7 metxeres.
- *Infants*: 34 escolars, 8 més petits.
- *Jubilats*: 3 (vivien amb la seva família, que treballava a la fàbrica).

El nombre de 22 famílies es mantindrà fins al 1965, encara que el nombre de residents començarà a davallar (136 habitants el 1960 i 111, el 1965). El boom demogràfic que s'intuïa a mitjans de la dècada dels cinquanta comença a frenar-se a mitjans de la dècada dels seixanta. D'altra banda, encara que el nombre de treballadors va creixent i hi ha un impuls qualitatiu i quantitatiu notable amb l'edificació de la nova fàbrica, cada vegada són més les persones que prefereixen viure fora de la colònia aprofitant la major mobilitat que aporta la popularització dels cotxes utilitaris i les motocicletes.

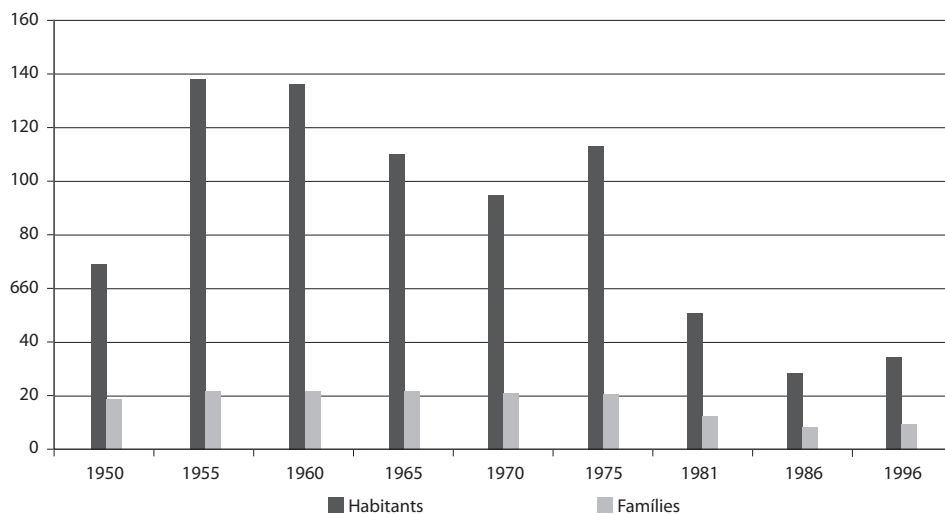
Durant els anys setanta es va donar un canvi important: si bé encara es mantenia un nombre similar de

nuclis familiars i veïns (21 famílies i 95 persones el 1970 i 21 famílies i 113 persones cinc anys després), es féu més evident el relleu de les famílies que havien tingut certa continuïtat des de l'inici de la postguerra. La primera família que no era d'origen català que va instal·lar-se a Malars procedia de Torredonjimeno (Jaén) i va arribar entre 1950 i 1955. L'any 1970, hi havia famílies d'Iznatorat (Jaén) i de Peñarroya Puelblonuevo (Córdoba). El següent padró, de l'any 1975, confirma un augment de la població d'origen andalús i extremeny. Hi ha gent de: Prieto (Écija), Yegar (Granada), Huelva, Sevilla, Alcaudete (Jaén), Valle de Santa Ana (Badajoz), Lorca (Múrcia), Pantones (Jaén), Hinojosa del Duque (Córdoba) i Azuaga (Badajoz), Torredonjimeno (Jaén) i Villardompardo (Jaén). Aquesta evolució no és exclusiva de la fàbrica i colònia gurbetana si no que és paral·lela a la que es viu a la major part de fàbriques i colònies de la comarca en aquell moment.

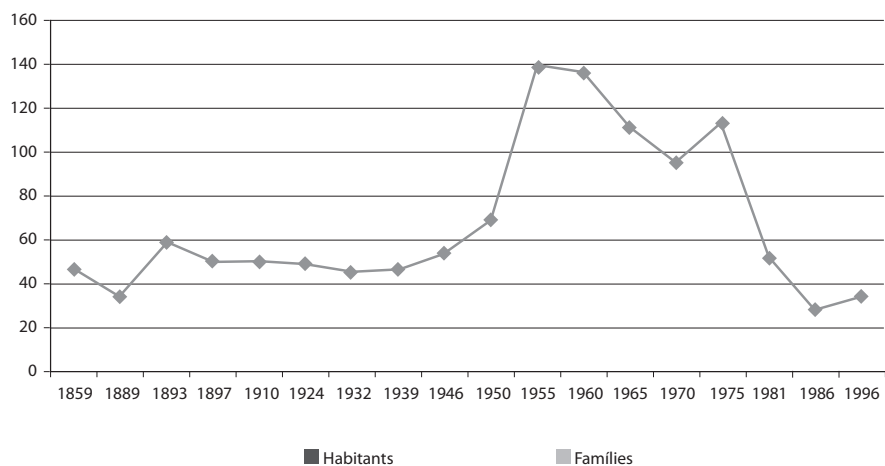
Es constata, doncs, una substitució progressiva de les famílies més antigues per les noves, encara que el nombre de nuclis familiars es manté i, fins i tot, hi ha un lleuger augment del nombre d'habitants. Les famílies que s'havien instal·lat a la colònia se'n van per anar a treballar a d'altres fàbriques, preferiblement dins de nuclis més importants com Roda o Manlleu o canvien d'ofici —molts fills opten per buscar feina en un altre sector. Això obliga als responsables a buscar gent fora de la comarca. Així, si a principis de la dècada dels setanta només hi havia tres famílies originàries d'Andalusia (14,2%), cinc anys després ja en són deu (47,6%).

Els anys vuitanta, el nombre d'habitants no va parar de baixar, cada vegada es reduïa a la meitat respecte el padró anterior.

En el padró de l'any 1996 hi figuren tan sols una desena de famílies: la del director, dues famílies «històriques» però sense fills, una família arribada anys

Evolució del nombre de famílies i habitants a Malars durant la segona meitat del segle xx. Elaboració pròpia.

Evolució general de la població de Malars a partir dels padrons consultats (1859-1996). Elaboració pròpia.

enrera d'Aguilas (Múrcia) i tres famílies de Nador (Marroc): les tres famílies marroquines representen 21 dels habitants de la colònia, mentre que les set restants només en sumen 13.

Després del tancament de la fàbrica algunes persones van continuar vivint a Malars. A principis del segle XXI, però, només tres famílies mantenien viva la població que feia més de 150 anys que havia nascut al costat del molí, la fàbrica, la colònia, voltada d'aigua.

El matrimoni format per l'Aquilina Serrat i en Josep Cabanas van ser els últims residents de Malars. Quan van marxar, l'any 2002, van posar fi a la història d'una de les colònies més emblemàtiques i antigues de tota la conca mitjana del Ter. Una colònia, una petita població, com l'anomenà el pintor Arrau, que havia crescut voltada d'aigua, a l'entorn d'un molí i una fàbrica.

Índex

/ 4. Malars, records de la colònia

El capítol tres podia haver posat el punt i final a la història de la fàbrica i la colònia de Malars. Seria el final just a un recorregut de més de cinc-cents anys que s'ha pogut recollir gràcies a les fonts documentals que es conserven en els diversos arxius. Però Malars té també, tota una altra història que no apareix recollida a la documentació. Una història feta de petites realitats quotidianes que permet reconstruir amb gran precisió com era la vida en una colònia industrial durant la segona meitat del segle xx.

L'oportunitat de poder parlar encara amb moltes de les persones que van viure i treballar a Malars i la seva generositat a l'hora de compartir la seva experiència ha permès completar aquesta crònica «extraoficial» que és la que pren forma en aquest darrer capítol.

El que segueix és, doncs, sobretot, un relat vivencial fet a base dels records i les experiències de les nombroses persones que s'han pogut entrevistar amb motiu d'aquest treball de recerca. La informació obtinguda arran d'aquestes converses és, en molts sentits, privilegiada. És un material sensible i valuós que requereix, en conseqüència, un tractament clarament diferenciat.

D'una banda, cal tenir en compte que les vivències recollides, en tant que fruit de l'experiència personal, són, d'entrada, incompletes i parcials. Si bé la contrastació de les dades obtingudes entre els diferents informants, ha permès minimitzar notablement els efectes d'aquesta manca d'objectivitat i afinar els detalls que s'hi inclouen.

Un altre desavantatge d'aquest tipus de font és la difícil acotació cronològica. Moltes de les vivències explicades pels treballadors i habitants de la colònia resulten difícils de situar en un marc cronològic definit, encara que, de forma àmplia, es poden ubicar en el període comprès entre les dècades dels quaranta i els noranta del segle xx.

Malgrat aquests petits inconvenients, habituals en els treballs de tipus més antropològic, les informacions obtingudes permeten dibuixar aspectes que pertanyen a la vida personal i íntima de la gent de Malars i descobrir com era el seu dia a dia.

4.1 La feina a la fàbrica

La producció tèxtil industrial reproduïa a gran escala i a gran velocitat, un procés de fabricació de fil que es portava realitzant de forma manual durant segles. Les màquines que afavoriren el creixement d'aquesta indústria en realitat desnuaven, cardaven, pentinaven i torçaven les fibres, com tradicionalment s'havia fet amb la llana, el lli o el cànem, de la mateixa manera que ho feien les dones —aquesta era tradicionalment una tasca femenina. L'evolució tecnològica va permetre, al llarg del segle XIX i XX, facilitar i accelerar el procés però el sistema de fabricació es va seguir basant en el mateix principi: estirar i tòrcer. La fibra que protagonitza tot aquest procés de mecanització és el cotó.

Encara que va trigar a arribar —de fet el cotó es considerava pràcticament una fibra exòtica— el canvi de conjuntura econòmica i el desenvolupament comercial amb Amèrica facilità la seva arribada i afavorí a la indústria cotonera per davant de la tradicional indústria llanera, molt arrelada a Catalunya.

Un altre factor decisiu a l'hora d'impulsar el cotó fou que els primers ginys que mecanitzaven el procés de filar treballessin amb aquesta fibra. Aquest era el cas, per exemple, de la màquina coneguda amb el nom anglès de *Mule-jenny*, creada el 1779 per Samuel Crompton, que gaudí d'una gran popularitat a Catalunya i que ha estat considerada la màxima responsable de la

Grup de treballadors de la manyeria i la fusteria de Malars. D'esquerra a dreta i a dalt s'hi reconeixen en Blanch, en Joan Arumí Xapelli i en Miró i a baix l'Àngel Toneu i en Josep Torra. 1965. Arxiu Arumí Ribas.

mecanització de la filatura al nostre país a partir del primer terç del segle XIX.¹⁸² Aquestes màquines, però, començaren a retrocedir a partir de la segona meitat del XIX davant de les selfactines (*selfacting mules*), hereves de l'invent de Crompton, que resultaven força més productives per als fabricants.

Per això l'aposta de Malars, una fàbrica que sempre despuntà per la seva utilització pionera de l'energia hidràulica a l'hora de moure la maquinària, fou sempre el cotó.

Originàriament, com a moltes altres fàbriques de riu de la comarca, s'hi feia tant filatura com tissatge (convertir el fil en teixit). Les primeres notícies que es tenen d'aquest establiment fabril referencien un important nombre de telers mecànics, impulsats amb la força de l'aigua de Ter. Ja des dels inicis del segle XX, però, sembla

centrar la seva activitat únicament a fer fil. De fet, tota la conca del Ter, contràriament al que passa a la del Llobregat, va adquirint una creixent especialització en la filatura. Segons Vila, la raó que sembla justificar aquesta dedicació preferent sembla que ve donada per la dificultat d'aconseguir mà d'obra en aquesta zona on els treballs de la pagesia i la ramaderia són intensos i productius. Això comporta que hi hagi un menor excedent de gent que es pugui dedicar al treball industrial, per això les fàbriques optaren per la filatura, que requeria menys treballadors que el tissatge.¹⁸³ Aquesta hipòtesi no és l'única explicació, ja que també es podria tenir en compte altres factors, com un major consum d'energia per a la filatura. El que és una evidència és el fet que tot i que les fàbriques comencen fent fil i teixit, a la conca mitjana del Ter s'acaben especialitzant en el fil.

El cotó que treballaven a la fàbrica dels Rifà provenia majoritàriament d'Amèrica —Estats Units, Mèxic, Brasil...— però també n'havien portat de l'Àsia i d'Àfrica —sobretot Egipte—. Només, més modernament i gairebé de forma experimental, treballaren altres fibres, de tipus sintètic, com la *viscosilla* o el polièster.

El procés de filar començava amb l'arribada de les bales de cotó, ja netes i embolicades o en grans bales o en fleixos, quan era de menor qualitat. La fabricació del fil la dividien en tres seccions: la preparació, les contínues i els acabats.

A moltes fàbriques la preparació començava passant primer la fibra per l'obridora, coneguda col·loquialment com *diable* o *llop* perquè resultava relativament fàcil enganxar-s'hi la mà. Era una màquina que destriava, netejava i esponjava els flocs de cotó, gràcies a uns grans cilindres dentats. A Malars, però, no hi ha documentada cap màquina d'aquest tipus de manera

182. GARCÍA, *La fabricació de la fàbrica...* p. 189-191.

183. VILA, *Resum de geografia de Catalunya*, p. 216.

que la preparació de la matèria prima la començaven directament amb el batan.

El batan netejava i separava els flocs de fibra, i completava, en els casos que s'utilitzava, el procés que s'havia iniciat amb l'obridora. N'hi havia de diferents tipus, d'acord amb la seva densitat, i amb la qualitat del seu acabat. L'esborrador era el que netejava millor les impureses de la fibra, a base d'unes barres de ferro que picaven els flocs afavorint el desprendiment de les impureses. L'estenedor o teler aconseguia, mitjançant dos cilindres de ferro, comprimir i estendre els flocs de forma regular fins a convertir-los en una napa o tela que s'enrotllava a l'entorn d'un corró.¹⁸⁴ A Malars en tenien d'aquests dos tipus i encara un tercer, més fi, que anomenaven repassador.¹⁸⁵

Aquest procés era força brut i generava molta pols que, en el cas de Malars, era expulsada a través d'una petita xemeneia, situada a la banda del riu Ter.

La tela del batan es passava a la carda. En aquest giny la tela passava entre dos corrons dentats que atrapaven les fibres del cotó, mentre unes planxes proveïdes també de dents però amb un moviment contrari, pentinaven el cotó. El resultat d'aquest procés era una espècie de teranyina fina unida en una cinta o beta de poca consistència.¹⁸⁶ Per tal de donar major resistència i cohesió a la fibra, es podien passar les cintes per una màquina de reunir o de doblar.

Els encarregats de moure aquestes dues màquines solien ser homes ja que requerien una notable força física per fer-les anar correctament.¹⁸⁷ En el cas de la carda era especialment coneguda, també, per la seva

perillositat, ja que era freqüent que els treballadors, confiats, s'hi enganxessin la mà o el braç, intentant estirar la fibra, tot menystenint la força dels cilindres.

La veta cardada es passava, després, al manual que li donava consistència i un gruix regular a través d'uns cilindres d'estiratge.

El manual ajuntava diverses cintes de carda fins a convertir-les en una sola veta d'un gruix homogeni, a base d'anar torcent i estirant, que era recollida en un bot. Aquest efecte s'aconsegueix gràcies a quatre parelles de corrons que giren a diferents velocitats. Normalment la veta es passava pel manual més d'una vegada per tal d'aconseguir el gruix desitjat (com més passades, més prim era el fil).

Del manual, la veta anava a la metxera, la màquina que tornava a aprimar la veta donant-li una lleugera torsió. La metxa resultant es recollia en unes bobines cilíndriques. El nombre de passades que es feia a les metxeres, com en el cas del manual, era el que determinava la finor del fil. Una altra forma d'aconseguir diferents gruixos era utilitzar metxeres de diferents tipus. Hi havia la metxera en gros, la metxera intermèdia i la metxera en fi com les que s'utilitzaven a Malars ja a principis del segle xx.¹⁸⁸ Cadascuna treballava amb la metxa procedent de la passada anterior.

La segona fase del procés arribava amb les contínues, les màquines que estiraven i torçaven la metxa fins a aconseguir el fil definitiu que enrotllaven en un bitllot per facilitar el seu transport i emmagatzematge. Eren les màquines més nombroses: n'hi havia arribat a haver fins a trenta, de 80 a 120 pues.

Des dels inicis de la industrialització s'havien utilitzat màquines ben diverses per elaborar el fil. Potser les

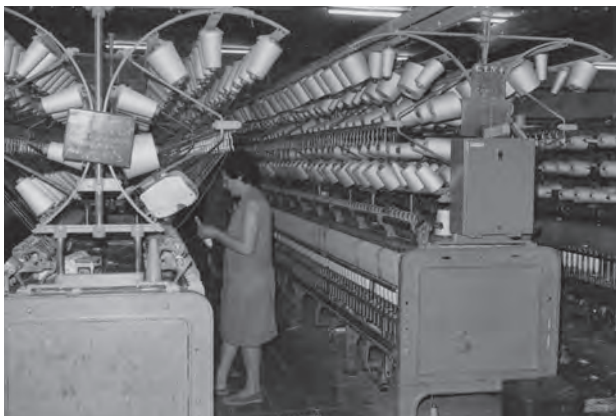
184. CABANA, *Fàbriques i empresaris...* vol. 2, p. 6.

185. AHPB, 1.417/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1143. 5 maig 1903.

186. CABANA, *Fàbriques i empresaris...* p. 6.

187. En el cas concret de Malars, però, els darrers anys de funcionament de la fàbrica, les cardes i els batans els havien fet anar dones.

188. AHPB, 1.417/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1143. 5 maig 1903; ANC 1-504, Inventari 31 octubre 1920.

Treballadora davant de les contínues a la fàbrica nova de Malars (dècada 1960). Arxiu Oliva-Rifà.

que més èxit tingueren a la conca mitjana del Ter foren, a part de les contínues que s'imposaren des de finals del segle XIX, les selfactines. Aquestes començaren a utilitzar-se des de mitjan segle XIX i treballaven exactament com la contínua, amb la diferència que en comptes de fer-ho amb un sol moviment «continu», ho feien amb dos: primer s'estirava i torçava la metxa i es convertia en fil i després s'enrotllava el fil al fus i formava la fusada.

Finalment, la secció d'acabats, darrera fase de la fabricació a Malars, la integraven el retort, els dobladors i els aspis. El retort o segona torsió consistia a agafar un nombre variable de caps de fil i torçar-los gairebé sempre en direcció contrària a la primera torsió, per donar una major consistència al fil. Aquest procés permetia també crear nous tipus de fil a base de combinar fils de diferents materials, gruixos o torsions. El doblador, en canvi, doblava dos o més fils, de forma simple, creuada o de forma circular, per fer-ne un de sol. Mentre que els aspis permetien debanar el fil

en madeixes, en comptes de fer-ho en cons o bitllots. El que no es feia a Malars era tenyir, quan necessitaven fer-ho ho portaven a fer fora de la fàbrica. El fil, ja enllestit, es desava al magatzem on era gestionat pel seu transport o estocatge.

Les màquines de Malars funcionaven gràcies a l'aigua del Ter. La turbina convertia l'energia hidràulica en elèctrica i així alimentava una part de les màquines. Les altres, les més antigues, seguien funcionant amb un sistema d'embarrats, uns engranatges que movien les màquines gràcies a la força motriu de l'aigua. Totes, però, es veien afectades pels estiatges del riu. Quan hi havia poca aigua, calia parar la producció i buscar altres ocupacions pels treballadors. Aquesta situació va deixar de produir-se a la fàbrica nova, on totes les màquines ja funcionaven amb energia elèctrica tant de la turbina com de la xarxa municipal, de manera que el subministrament no fallava mai.

La producció estava organitzada en dos torns però a partir de l'entrada en funcionament de la fàbrica nova van començar a fer-ne tres: de 6 a 2 del migdia, de 2 del migdia a 10 del vespre i de 10 del vespre a les 6 del matí. Encara que els treballadors havien de recuperar l'estona que destinaven a la pausa.

L'horari de feina va anar canviant al llarg dels anys. La setmana laboral —que incloïa el dissabte com a dia laborable— va anar-se reduint fins a aconseguir l'establiment de l'anomenada setmana anglesa, que alliberava els treballadors el dissabte i el diumenge. Malgrat aquests canvis, durant un temps, el dissabte es continuà utilitzant per recuperar els dies de festa i els ponts. Aquesta norma va ser molt discutida pels treballadors i durant molt de temps s'enfrontaren a la direcció per posar fi a aquesta pràctica. Quan ho aconseguiren, el dissabte es destinà a les hores extres que es feien quan hi havia un excedent de feina que no podien

assumir amb les jornades normals. En aquests casos, l'autocar que diàriament anava a buscar els treballadors a Roda i a Manlleu no funcionava i eren ells els qui s'havien d'organitzar per arribar a l'hora a la fàbrica.

A Malars eren especialistes en la fabricació de fils gruixuts, anaven des del 3,5 fins al 40, que era el més prim que havien arribat a fabricar, encara que el que més fabricaven i amb el que assolien uns millors resultats era amb el de 24.¹⁸⁹ La producció de fils gruixuts era més complicada que no la de materials més primis i requeria, normalment, una major dedicació per part de totes les persones implicades en el procés, sobretot les filadores. Mentre a fàbriques on es feien fils de 100 o de 120 dues dones podien arribar a portar 11 contínues, a Malars calia una persona per cada dues màquines. La qualitat del fil de Rifà S.A. era àmpliament reconeguda i demanada tant a Catalunya, com a Espanya o a altres països europeus (Bèlgica, França...).

Un dels productes estrella de la fàbrica, sobretot més modernament, eren les fibres per a mopa que fabricaven per a la casa Stanhome. Era un tipus de fil molt difícil de fabricar en condicions però que els treballadors de Malars havien aconseguit produir amb excel·lència.

Un camió dels transports Rifà de Manlleu anava a la fàbrica durant la setmana per emportar-se les comandes i portar-les fins a l'estació de Manlleu, al tren. Els problemes freqüents que hi havia amb el transport ferroviari,¹⁹⁰ però, van acabar motivant que els amos

189. Com més alt és el número d'un fil, més prim és aquest.

190. Un dels treballadors entrevistats recorda l'incident concret que acabà motivant la decisió dels amos de Rifà d'utilitzar únicament el transport per carretera: en una ocasió unes maniobres militars a Ripollet van fer que el tren de Manlleu, amb tota la càrrega a dins, quedés aturat durant uns quants dies. Els amos es van enfadar tant que van decidir que a partir d'aquell moment els camions d'en Rifà s'emportarien els paquets directament fins a Barcelona.

optessin per portar tot el material amb els camions directament fins a Barcelona.

Cadascuna de les seccions de producció i el magatzem tenia un encarregat que depenia del majordom, màxim responsable de la fàbrica i persona de confiança del director que era qui, finalment havia de respondre del funcionament de la colònia i de la fàbrica davant de l'amo. De majordoms n'hi havia dos, un pel torn del matí i un altre pel de la tarda. Els propietaris de Rifà S.A. vivien a Barcelona però pujaven setmanalment a Gurb per fer un seguiment més acurat de la fabricació.

El càrrec de majordom, que ja existia durant el segle XIX, havia desaparegut després de la guerra i es recuperà a partir dels anys seixanta quan començà a funcionar la fàbrica nova. Fins a aquell moment no hi havia cap encarregat que estigués per damunt de la resta de responsables de les diferents seccions. El nombre d'encarregats va anar variant tot i que, normalment, eren dos. Si bé és cert que en alguns casos, més modernament, hi havia treballadors que els feien d'ajudants desenvolupant un càrrec similar al de sot-sencarregats. Tal i com passava a totes les fàbriques, aquesta era un càrrec d'homes, encara que la major part de la plantilla estigués constituïda per dones. Sí que hi havia, però, algunes dones monitores que es convertien en el referent d'una determinada secció i en els comodins necessaris per ensenyar a les aprenentes i evitar problemes durant el procés de fabricació.

A part dels treballadors d'aquestes seccions, n'hi havia d'altres que si bé no feien directament el fil, desenvolupaven una tasca fonamental per tal que tant la fàbrica com la colònia funcionessin a la perfecció. Aquest era el cas del manyà, un especialista que garantia amb la seva feina, que la producció no s'hagués de

parar. Tenia un estatus superior al de la resta de treballadors, equiparable al dels encarregats i el seu propi lloc de treball. A principis del segle xx el seu taller es trobava al pis inferior de la casa del director, però després de la guerra civil es van fer reformes, tota la casa es destinà a habitatge per al director i la seva família i el taller es traslladà el taller a una nau del costat que accedia directament a la fàbrica. Amb el canvi a la fàbrica nova, on es féu una nova manyeria, aquest espai es va anar abandonant. Durant un temps, Malars va comptar també amb un fuster però a la llarga es va acabar contractant gent de fora per fer aquesta feina quan n'hi havia necessitat. A més a més hi havia els treballadors que s'encarregaven del manteniment de la resclosa —antigament a la fàbrica fins i tot hi havia una barcaça que permetia acostar-se a fer les reparacions pertinents al riu¹⁹¹ i el canal— i de la neteja del canal i les reixes, una feina molt feixuga que més modernament s'anà mecanitzant però que anys enrere s'havia de fer de forma manual, amb rampins, per tal de garantir que res impedia la lliure circulació de l'aigua i, per tant, el màxim aprofitament de l'energia hidràulica. A més es veia afectada per tota mena d'imprevistos que s'havien de solucionar, com les vegades en què l'aigua es glaçava i calia mirar de trencar el gel a cops, abocant-hi aigua calenta o fent foc al costat.

L'escrivent i les administratives s'encarregaven de gestionar des del seu despatx totes les comandes, pagaments, preparaven les nòmines... alhora que feien d'enllaç amb l'oficina central de Rifà, de Barcelona. La fàbrica de Malars fou de les primeres a pagar als seus treballadors a través de l'entitat bancària, ingressant-los directament la nòmina. Abans d'això, es pagava el sou el dissabte amb els diners que portava setmanalment un membre de la família Rifà a l'oficina.

El carreter Jaume Blanch Carbonés amb la tartana de Malars engalanada per a la Festa Major. A l'interior es veu una de les seves filles, Mercè Blanch, i les dues filles del director de la fàbrica (1946). Arxiu Fina Blanch.

També hi havia un treballador que tenia adscrita la responsabilitat de portar la tartana de la colònia. Ja el 1903 hi havia una tartana a Malars, a part d'un carro amb coixins i d'un altre que s'utilitzava per transportar grava,¹⁹² però seria substituïda posteriorment per un vehicle de més qualitat: una tartana procedent de la torre de la Miralba, a Alella, propietat dels Rifà, que van portar a Malars per al servei del director, el 18 de novembre de l'any 1931. Era una tartana molt bonica, amb capacitat per a sis persones, amb els vidres bisellats que pujaven i baixaven, i tot l'interior encoixinat. A més a més s'hi havien incorporat uns bidons de ferro que, s'omplien d'aigua calenta a l'hivern i es posaven sota els coixins per tal de que els viatgers estiguessin més a gust. El carreter era l'encarregat de portar el director i a la seva família a tot arreu, encara que la tartana havia fet més d'un servei a d'altres persones en moments d'ur-

191. AHPB, 1.417/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1144. 5 maig 1903.

192. AHPB, 1.417/55 (notari Melcior Canal i Soler), f. 1144. 5 maig 1903.

gència. El vehicle, però, va fer-se malbé arran de l'aiguat del 1940, i fou substituït per una tartana nova.

El primer treballador que tingué aquesta feina al segle xx van ser l'Andal (Eudald) Soler, al que seguien en Ramon Moliner —responsable de la botiga que la portaria només durant un breu període de temps—, en Jaume Blanch i en Francesc Piell, el darrer carreter de Malars. L'euga que l'estirava la cuidava també el carreter i sovint s'utilitzava per estirar altres carros que hi havia a la fàbrica o fer altres feines.

Un altre treballador que estava a cavall de la fàbrica i la colònia —sobretot mentre va funcionar la fàbrica vella— era el sereno. A Malars, tenia les mateixes atribucions que poguessin tenir els de les poblacions veïnes: mirava que hi hagués pau arreu, evitava les baralles, vigilava i protegia els veïns de possibles robatoris o atacs nocturns i avisava el metge o la llevadora en cas de necessitat. A la colònia, però, tenia una funció afegida: s'encarregava de llevar tots els veïns i d'avisar-los que era a punt de començar el seu torn de feina. També era l'encarregat de tocar la campana cinc minuts abans d'anar a treballar per tal que ningú fes tard. La persona que durant més temps féu aquesta feina fou en Josep Parés de Roda que s'encarregà de vetllar les nits a Malars fins que va començar a fer-se el tercer torn. L'activitat contínua a la fàbrica i a la colònia va fer innecessària la seva presència.¹⁹³

L'establiment de Gurb comptava també, tal i com acostumava a passar en moltes colònies, amb un treballador encarregat del manteniment dels jardins i de l'hort del director. Antigament ho havia fet en Ramonet de Santa Magdalena, però la persona que més se'n cuidà

193. En Jaume Blanch, el carreter, va fer de sereno durant un breu període de temps, després de patir un accident que li impossibilitava seguir portant la tartana.

Grup familiar davant de la colònia de Malars el 1935. S'hi reconeix en Francisco Barnera Tañà, Neus Jofré Plans amb la seva filla Teresa Barnera Jofré, Magdalena Jofré, Maria del Roquet de Tavernoles, Maria de ca l'Andal. Arxiu Teresa Barnera.

després de la guerra fou en Josep Vilaseca «Quelitus», de Roda. Quan ell ho va deixar aquesta tasca va recaure en Francesc Piell, que era també l'encarregat de conduir la tartana, conegut per tothom com *en Patracas*.

4.2 La vida a la colònia

Les colònies industrials proliferaren arreu del territori català des de la segona meitat del segle xix. Hi ha molts tipus diferents de colònies, d'acord amb la seva ubicació, els seus propietaris... però en totes hi havia la mateixa voluntat d'afavorir la productivitat de la fàbrica cobrint totes les necessitats bàsiques dels treballadors per tal que aquests poguessin centrar els seus esforços a la feina.

Malars va ser una colònia molt primerenca. Començà a gestar-se en un moment en què encara el fenomen colonial no estava massa definit i per això no comptà, d'entrada,

Interior de la taverna El Molí. D'esquerra a dreta hi ha Roser Boixader Camps, Martí Boixader Camps i Mercè Camps Comas (1956/1957). Arxiu Mercè Blanch.

amb infraestructures que en altres assentaments es considerarien fonamentals, com l'escola o l'església. Aquesta precocitat justifica també que no hi hagués un plantejament previ de les necessitats de la colònia pel que fa a edificis i habitatges per als treballadors; sinó que més aviat sembla que s'anaren adaptant els diferents espais ja existents per tal de donar resposta a les necessitats canviants de la fàbrica i el seu personal.

L'urbanisme i l'arquitectura de les colònies reproduïa, normalment, la jerarquia que hi havia a la fàbrica. Com més important era el càrrec que es desenvolupava a la feina, millors eren les condicions de l'habitatge que s'assignava.

A Malars, en un primer moment, l'únic habitatge que complia aquesta pauta, era el del director. La resta de treballadors, independentment del seu càrrec, vivien principalment als pisos que hi havia a l'edifici de les Galeries o la Casanova —el primer que hi ha tot just

Segell de la fonda i botiga El Molí de Malars, a l'època de la família Boixader. Arxiu Trias-Bonet.

entrar a la colònia— i a les segones galeries que donaven a la placeta. Amb el temps, s'anaren fent nous habitatges i s'adaptaren altres espais per acollir als treballadors. Així, en un dels edificis de ca l'Alegre, s'hi van fer tres pisos més grans pels encarregats i el manyà, persones a qui, pel seu càrrec i per la responsabilitat que tenien a la fàbrica, se'ls assignaven habitatges en millors condicions. Aquests pisos eren força amplis, tenien tres habitacions, un menjador molt gran, una mena de rebost o habitació dels mals endreços i el rebedor. A part, eren els únics habitatges, juntament amb la casa del director, que comptaven amb un lavabo amb dutxa i un safareig propi al terrat.

A la dècada dels cinquanta, en ple creixement de la fàbrica i de la colònia a l'escrient també se li construï un pis diferenciat, en aquest cas a sobre de l'escola també amb comoditats pròpies del seu càrrec com lavabo, dutxa i terrat.

Gent de Malars davant dels galliners de la colònia. S'hi reconeixen en Romà Serrat, Ramona Boixader, Teresa Boix, Roser Boixader, Mercè Camps Comas, la Maria de can Serrat, Tomàs Serrano, Fina Blanch, l'Angelina Serrano, la Nàsia de can Sultán, Maria Dolors Pujol, Aquilina Serrat i Roser i Amparo Serrano, cap al 1952-53. Arxiu Mercè Blanch.

La resta de treballadors vivien en pisos de tres a cinc habitacions. Encara que la mida era més que acceptable, no comptaven però ni amb lavabo —havien de compartir la comuna amb els veïns de replà—, ni amb dutxa. Pel que feia al safareig, utilitzaven els que hi havia al cantó de baix de la plaça, al costat del Gurri.

Els treballadors tenien dret al pis, a un galliner i a un hort per família, i a més a més no havien de pagar ni l'aigua ni el llum. Al turó de darrera l'església hi havia un llenyer on els treballadors hi guardaven la llenya. L'electricitat que tenien a les cases procedia de la turbina, per això habitualment —i especialment durant la primera meitat del segle xx— només es donava llum a les cases quan es feia de nit, per reservar tota la força del dia per a la fàbrica.

En el moment de màxima ocupació —a la dècada dels cinquanta del segle xx— a Malars hi havia unes 130 persones, repartides en els 22 pisos que hi havia per a

Jaume Vila, Palmira Puigcorbé, Aquilina Serrat i Dalet Puigcorbé asseguts a les galeries dels pisos de Malars (principis 1950). Arxiu Aquilina Serrat.

treballadors. Però aquestes representen només una petita part de la gran quantitat de gent que va viure a Malars al llarg de la seva dilatada història.

Els noms d'algunes d'aquestes persones han quedat enregistrats en els llibres de naixements i de defuncions que es conserven a la parròquia. D'altres apareixen de forma indirecta en notes històriques, contribucions... Així es pot veure com les primeres famílies que s'establiren al costat de la fàbrica de Gurb procedien majoritàriament de Roda i Manlleu, però amb el temps hi anaren arribant gent de pagès d'arreu del territori català que buscava una oportunitat de començar de nou en un entorn industrial.

Una font privilegiada per recuperar el nom i la identitat de moltes de les persones de Malars, especialment pel període més recent, és la memòria oral. De fet, hi ha pocs documents que registrin com era el dia a dia en una colònia i cap és comparable als

records i al testimoni dels qui ho han viscut de primera mà.

Afortunadament hi ha encara molta gent que va viure i treballar a la colònia i que recorda el nom de la major part de les famílies que s'hi establiren més modernament. Tot i que resulta més fàcil refer la llista de directors o d'encarregats —que eren menys nombrosos i la seva ubicació era força més estable— que no la de la resta de treballadors que, a part de ser més nombrosos, tenien més mobilitat i freqüentment canviaven de pis sempre que les necessitats de la família ho requerien i la disponibilitat de pisos lliures a la colònia ho permetia. A part, en molts casos, les famílies acabaven per traslladar-se a fàbriques situades en poblacions més grans com Roda o Manlleu per les facilitats que això comportava.

L'amo de la fàbrica mai va residir a la colònia ni hi tenia cap edifici destinat. Quan Malars era dels Molas, aquests mantingueren la seva residència a la ciutat de Vic i deixaren persones de la seva confiança al càrrec de l'establiment gurbetà. Amb l'adquisició de Malars per part d'en Jacint Rifà, el funcionament fou pràcticament el mateix.¹⁹⁴ L'amo deixava un director al càrrec de la fàbrica i de la colònia i ell feia el seguiment de la seva gestió i visitava periòdicament Malars. Durant els primers anys del segle xx, Joan Rius —possiblement un dels socis que llogà la fàbrica l'any 1903— exerciria com a administrador de la fàbrica fent el seguiment en nom del seu propietari que, probablement en aquell moment, estava molt atrafegat engegant la fàbrica de l'Hospitalet.

El primer director de Malars, del que es té notícia, ja en època d'en Jacint Rifà, fou en Josep Solernou, docu-

mentat l'any 1905. El va succeir en Josep Rosanas i Regí, que entrà a treballar a la fàbrica el mes d'abril de l'any 1908. Aleshores ja hi havia el construït el pis destinat a aquest càrrec. Es trobava a la casa que hi ha just al final de la instal·lació, al costat de la fàbrica, davant per davant de la passera de ferro que travessa el Gurri. En un primer moment l'habitatge era únicament el primer pis de la casa, ja que a la part de baix hi havia instal·lat el taller del manyà. En Rosanas Regí desenvolupà el seu càrrec durant 28 anys, fins al moment de la seva mort, el 1936. El succeí el seu fill Josep Rosanas Vilaplana que exerciria el càrrec fins l'any 1958. Un dels canvis principals que hi hagué durant la seva direcció fou la reforma de la casa en què es trobava el pis del director. S'unificà tot l'edifici i es convertí en residència, alhora que el taller es traslladava a un altre espai, just al costat de la casa, adossat a la fàbrica. El successor d'en Josep Rosanas fou en Josep Maria Moreno Pèlfort qui, des de feia dos anys ja treballava com a ajudant del director. L'any 1965 fou substituït per Josep Maria Quert Vives que ocuparia el càrrec fins al tancament definitiu de la fàbrica Rifà S.A. cap al 1995-1996. El fet de tenir només cinc directors en un segle no és un fet massa habitual, i testimonia un grau d'estabilitat poc freqüent en el món colonial.

Els majordoms, que es contractaren ja per la fàbrica nova, no vivien pròpiament a la colònia. El que era encarregat del matí, en Josep Roca, s'instal·là en un dels pisos nous que es feren a cavall de les dues instal·lacions, i en Josep Torra, que arribà a Malars com a muntador als anys seixanta i es convertí en el majordom del torn de tarda de la fàbrica fins al seu tancament, no hi va viure mai.

Els encarregats que hi havia abans de la guerra —es tenen documentats en el càrrec en Miquel Suriñach, els germans Ton i Josep Danot i en Salvador Puig—, no teni-

194. En Cintet Rifà tenia un pis a Malars, però no hi anava gairebé mai. És el pis que posteriorment s'arreglaria per a l'escriptent.

en un pis diferent de la resta de famílies. Fou ja a la dècada dels quaranta, que a la colònia només hi havia dos encarregats —l'Alejandro Pujol i en Francisco Tuneu— quan es feren pisos nous per a ells i per al manyà. Posteriorment el càrrec d'encarregat el tindrien també en Miquel Casas, en Joan Moratona, l'Àngel Tuneu, en Josep Boixader i en Joan Armenteras.

Els manyans eren una peça fonamental pel bon funcionament de la fàbrica, eren els que sempre estaven de guàrdia per tal d'evitar problemes mecànics que provoquessin aturades innecessàries de la producció. En el mateix pis del manyà hi havia instal·lat un timbre a una de les habitacions que sonava cada vegada que hi havia una emergència. A principis del segle xx, el manyà era l'Anton Jofré però des del final de la guerra aquesta feina la féu durant molts anys en Joan Arumí Xapelli. Tot i no ser els únics treballadors que tingueren aquesta responsabilitat a Malars, són els que la gent recorda des d'abans de la guerra civil.

L'escrivent més antic del que se'n té notícia fou l'Amadeu Anglada que portà el despatx de la fàbrica de Gurb fins als anys cinquanta, quan fou substituït per l'Albert Toneu. Tots dos van viure a la colònia durant els anys que van treballar a la fàbrica. Com també hi vivien les dues administratives que durant molts anys van treballar al despatx de Rifà S.A., la Paquita Rosanas i la Maria Dolors Pujol.

En el cas dels treballadors que vivien a la colònia, resulta complicat aconseguir una relació completa, pel moviment constant de les famílies. Els documents i la memòria oral permeten elaborar una llista força acurada de les famílies de la colònia des de la guerra civil fins a final del segle xx. Durant aquest llarg període van estar-se a Malars, a part dels treballadors ja esmentats, les famílies Armenteras-Corominas, Blanch-Roca, Boixader-Salomó, Casacuberta-Casas,

Nens dinant a casa de la Maria Vila amb motiu del casament d'aquesta amb en Lluís Casas. S'hi reconeixen Lola Armenteras, Conxita Casas, Josefina Blanch, Josep Casas, Àngel Casas, Josep Vila, Miquel Colomer i Jaume Casas (cap al 1957). Arxiu Josep Casas.

Casacuberta-Crous, Casacuberta-Talleda, Casals, Casas-Corominas, Casas-Rotllan, Costa-Orra, les germanes Farré, Farrés-Aymerich, Font-Casas, Planella-Torrue-lla, Puigcorbé-Canal, Rierola-Sors, Serrat-Sallas, Serrat-Verdaguer, Soler-Datzira, Soler-Oriols, Trias-Bofias, Vilà-Vila, la Rosalia Anfruns, la Rosita Jofre, filla del manyà de la fàbrica, i la família Serrano- Damas, la primera que va venir de fora de Catalunya i que s'establiria de forma permanent a la colònia. Més modernament, quan ja funcionava la fàbrica nova, hi arribarien altres famílies com els Medrano o els Prieto, o altres d'origen magrebí, però no van arribar a viure-hi gaire temps.

Un altre pis que quedava clarament diferenciat era el que ocupaven els responsables de la botiga i fonda de la colònia, coneguda popularment amb el nom d'el Molí, encara que el lloc on es trobava no tenia res a veure amb l'antic molí de Malars. A la colònia tothom

sabia que hi havia hagut antigament un molí però ningú l'havia vist funcionar, el fet que al bar aprofitessin un parell de moles velles com a taules per a la placeta, sota els arbres, probablement va afavorir que se li donés el nom d'el Molí. El pis de la gent de la fonda es trobava just a sobre del local. Abans de la guerra els responsables eren la família Caralt-Costa que van portar l'establiment durant molts anys. Després de la guerra el local el van portar en Josep Vilalta Febrer, que hi va ser molt poc temps, la família Boixader-Salomó (amb els Caralt, els que més temps van portar el Molí), els Tuneu-Alabró (família d'un dels encarregats de la fàbrica), la família Planella-Torruella i les germanes Puntí de l'Esquirol que en serien les últims responsables.

El Molí era un espai petit que funcionava tant com a bar i com a botiga de productes de primera necessitat (oli, pa, arròs...) a més a més, comptava amb una sala al pis de dalt que feia la funció de menjador. Sempre bullia d'activitat. Durant la guerra, tot i les privacions, no van deixar de treballar. Era habitual que tots els homes de la fàbrica quan arribava un camió carregat amb bales de cotó, ajudaven a descarregar-lo, tenien dret a una llesca de pa amb oli i pebre com a recompensa. En algun moment la qualitat de la cuina d'el Molí havia atret a Malars molta gent de fora. Els diumenges era punt de trobada dels pagesos de Granollers de la Plana, de pescadors i de caçadors que anaven a passar el dia gaudint de l'entorn natural de Malars. La cuina era molt apreciada, sobretot la cassola de conill, ànec o pollastre que criaven ells mateixos. El Molí era, però, per damunt de tot, un espai de trobada i de reunió per a tots els veïns de la colònia. Durant la setmana molts treballadors aprofitaven la pausa de la feina per sortir a fer-hi un cafè, i al vespre eren molts els homes que hi quedaven per fer la partida.

L'obertura de la fàbrica nova, a mitjan dels anys seixanta del segle xx i la conseqüent disminució del nombre de gent que entrava a la colònia, va marcar l'inici d'un període progressiu de decadència del local que culminaria a la dècada dels noranta. Els nous mitjans de transport van facilitar també que molts veïns preferissin anar a comprar el que necessitaven a Roda —durant un temps, a principis dels seixanta, el mateix ajuntament posava un autocar que anava a buscar a la gent de Malars perquè poguessin comprar al poble—, Manlleu o Vic i l'activitat a la fonda es va anar ensopint.

4.3 La salut i la malaltia

A la fàbrica hi anava un metge de tant en tant a fer revisions als treballadors encara que eren força bàsiques. Essencialment consistien en unes quantes preguntes de rigor i una exploració senzilla. Posteriorment, ja a la fàbrica nova, es feien més sistemàtiques. Hi anava un camió gran amb el doctor Soler o el doctor Muntanyà de Vic, que visitaven els treballadors per torns, i els feien un examen mèdic que incloïa, fins i tot, una radiografia.

A part, a la fàbrica, des d'antic, hi havia una farmàcia —*botiquín*— amb alguns elements bàsics. La col·lecció d'objectes que formaven part d'aquestes primeres cures s'ha conservat i actualment forma part de les col·leccions del Museu del Ter de Manlleu.

Quan hi havia accidents, normalment, era una de les noies del despatx, l'encarregada de fer les cures, encara que si es requeria una major atenció mèdica s'anava a buscar un metge a Roda (com el doctor Agustí Toll o el doctor Joaquim Serra) o a Manlleu (normalment el doctor Bartomeu Llabrés). Aquests eren també els metges que s'anaven a buscar quan hi havia un malalt o

accidentat a la colònia. A vegades, però, si era més urgent, el que feien era portar directament el malalt, amb la tartana, cap a la consulta.

Normalment quan calia posar injeccions venia la practicante de Roda, la Matilda Bruguera, encara que, puntualment, també hi havia vingut altra gent, com la Dolors de can Grau.

Anar a buscar el metge, però, podia voler dir més de tres hores d'espera, per això la majoria de famílies s'es-pavilaven a l'hora de curar les malalties més habituals com el refredat, la febre... Cadascú es feia els seus propis remeis naturals a base d'herbes i plantes del bosc proper (farigola, vermelló, menta...). Aquesta era una habilitat femenina, i les receptes de cada remei passaven de mares a filles de forma natural. Es feia servir la pólvora dels cartutxos de caçar per la pulmonia; l'aigua de flor de saüc era un xarop molt apreciat que, per les seves propietats sedants, tant anava bé per la febre, com per la tos; els clavells de pastor eren molt indicats pel mal de ventre; la ruda pel mal d'orella; les flors de lliri es posaven amb aiguardent per fer l'oli de lliri molt apropiat per les cremades i els talls; l'aigua de cop es feia amb àrnica; la tos es feia passar també amb un xarop fet a base d'anís i pinyes petites i a cap casa acostumava a faltar l'ungüent de serp, que es preparava cadascú i s'utilitzava per a tota mena de ferides, taques... .

A part dels talls i dels cops i accidents de poca importància, les malalties que més es tractaven a casa eren les de les vies respiratòries (refredat, pulmonia, pneumònia..) i les d'estómac, però després de la guerra hi havia hagut alguna passa important de tifus (*el tífols*), que a nivell casolà es tractava amb la pólvora, l'oli de lli...

Malars tampoc comptava amb cap llevadora. Les mateixes veïnes s'ajudaven entre elles mentre espera-

ven que arribés la llevadora de Roda, la Madrona primer i la Matilda, després. La majoria de famílies tenien molta descendència per tant vivien el naixement d'una nova criatura com un esdeveniment, pràcticament, quotidià.

Quan hi havia algun malalt, els treballadors s'ajudaven en la mesura que podien. Com que no podien deixar de treballar, feien torns per fer companyia al malalt.

Quan algú es moria, el capellà els feia anar a acomiadar els que se n'anaven. El mossèn portava *el combregar* des de Granollers de la Plana, fent processó amb un escolanet, i feia dringar la campaneta de manera que se sentís des de la colònia. Els veïns —i els nens— assistien a l'extremunció, i esperaven la mort del malalt, a l'habitació o a la galeria, sovint agenollats.

Tots podien ser enterrats en una fossa destinada als treballadors de Malars que hi havia a Granollers de la Plana o bé en un nínxol, un testimoni que romandrà fins i tot quan l'aigua hagi esborrat les restes de Malars.

4.4 El món dels nens

4.4.1 Els nens i la fàbrica

Antigament el treball infantil era una part essencial de l'economia de les famílies, d'aquesta manera els més petits contribuïen a l'economia familiar i s'integraven ben aviat al món adult. Aquesta pràctica, molt arrelada en les societats agrícoles, s'importà de forma natural amb la industrialització al món de les fàbriques.

A totes les indústries era habitual trobar un gran nombre de nens, sovint molt petits, fent llargues jornades a canvi d'un salari notablement inferior al que rebi-

Grup de nens davant de l'edifici de les Galeries. La nena més alta és la Rosita Jofré, filla del manyà. Al seu costat hi ha canalla de la família Caralt, que portava la fonda del Molí (anys 20 del segle passat). Arxiu Rosanas.

en la resta de treballadors. Tot i constituir una reivindicació constant dels sindicats obrers, els intents que es feren per part dels governs de reglamentar aquesta problemàtica sovint van resultar infructuosos. El 24 de juliol de l'any 1873 es dictà a Espanya l'anomenada Llei Benot, impulsada pel ministre de Foment, Eduardo Benot, per tal de protegir els més petits de les terribles condicions laborals a les que eren sotmesos en els establiments industrials. Entre altres directrius la llei establia la prohibició de treballar als menors de 10 anys i als nens més petits de 13 anys, i a les nenes de 14 només se'ls permetia fer una jornada laboral de 5 hores diàries (només els adolescents podien arribar a fer 8 hores). El 1900 aquesta normativa es completà amb l'aprovació de la Llei Dato sobre la feina de les dones i els menors d'edat que tingué una major repercussió que la seva predecessora i que reglamentava aspectes com el treball nocturn —que es prohibia als menors de 14 anys—, el dret a l'educació dels nens de menys de 14 anys i el nombre d'hores que aquests

podien fer a la indústria —6 hores diàries— i al comerç —8 hores diàries. Aquestes lleis, però, i les que s'aprovaren posteriorment, no s'arribaren a aplicar mai de forma estricta. Eren molts els empresaris que feien els ulls grossos a l'hora de contractar nens que no arribaven a l'edat mínima, amb la connivència necessària dels seus progenitors que no volien —o sovint no podien— renunciar als ingressos provinents de la feina dels més petits, en un context de necessitat i privacions contínues.¹⁹⁵

Malars no fou cap excepció, durant els primers anys de funcionament de la fàbrica donava feina a molts nens, tal i com mostren les fotografies de l'època on es pot apreciar la plantilla al complet. La feina s'adaptava per tal que els nens la poguessin fer, així, per exemple, si no arribaven a l'alçada mínima com per manipular les màquines, era costum, donar-los una caixa que els ser-

195. La prohibició definitiva del treball infantil a Espanya no s'aprovà fins l'any 1960.

vís com a escala per treballar. Quan venien les inspeccions que intentaven perseguir aquestes pràctiques, tan esteses en la indústria tèxtil catalana, els més petits s'amagaven. A mesura que avançà el segle xx, però, s'anà imposant la norma de no admetre'ls fins a l'edat mínima marcada per la llei, els 14 anys.

4.4.2 L'escola

Al segle XIX es va reglamentar una educació bàsica que permetés reduir l'alarmant índex d'analfabetisme que hi havia al país. La ley Moyano o Ley de instrucció pública, del 1857, va suposar una important fita, establint ja l'obligatorietat de l'ensenyament fins als 14 anys i la seva gratuïtat, encara que la seva aplicació fou progressiva i força irregular, sobretot a les zones rurals o menys urbanitzades.

Moltes colònies industrials, sobretot a partir del darrer terç del segle XIX ja anaren incorporant l'escola com un dels serveis fonamentals que oferien als fills dels treballadors, però n'hi havia que, per les seves dimensions, o la seva ubicació no contemplaven la necessitat de comptar amb aquesta infraestructura. Aquest era el cas, per exemple, de la colònia de Malars. Tot i la seva antiguitat, no va tenir una escola pròpia fins l'any 1953. Abans d'aquella data els nens que s'escolaritzaven, que eren molt pocs, ho feien a Roda de Ter,¹⁹⁶ la població que quedava més propera a la colònia, o a la rectoria de Granollers, amb altres nens de pagès de la zona.

196. Roda comptava des de 1856 amb una escola de les Germanes Dominiques per a nenes i, uns anys més tard, amb un Estudi dels Capellans per a nois. Aquesta oferta es completava amb unes escoles municipals que funcionaren en locals poc adequats del municipi fins l'any 1935 quan s'iniciaren les Escoles Graduades Públiques a l'edifici que avui ocupa el CEIP Mare de Déu del Sòl del Pont. OLLICH, *A banda i banda...*, p. 239-240.

Nens i nenes de l'escola de Malars a l'escala de la fàbrica, el dia del dijous llarder. S'hi reconeixen l'Anglada, disfressat, i la mestra Irene Prat i els nens Miquel Casas Corominas, Caterina Anglada, Maria Torruella, Rosa Maria Anglada, Angelina Serrano, Adelina Farrés, Teresa Boixader, Elvira Trias, Tomas Serrano, Miquel Colomer, Felip Trias, Ramon Farrés, Glòria Farrés, Conxita Casas, Albert Casacuberta, Santiago Anglada, Mariàngela Blanch, Amparo Serrano, Roser Serrano, Maria Dolors Pujol, Àngel Tuneu, Ramon Trias, Jaume Casas i Ramon Farrés (cap al 1954). Arxiu Fina Blanch.

La mestra Maria Teresa Salés amb la nena Rosa M. Parareda Serrat i el nen Josep Boixader Blanch, a l'interior de l'escola de Malars (1968). Arxiu Teresa Salés.

El progressiu creixement de l'activitat a la fàbrica a partir de la segona meitat de la dècada dels quaranta i l'augment de població als pisos de Malars van portar als seus propietaris a impulsar la creació d'una petita escola d'ensenyament bàsic. Per tirar-la endavant es contractà la Irene Prat Puig, una jove de quinze anys que tot just acabava els seus estudis a les escoles nacionals de Roda.

L'escola estava totalment equipada (pupitres, taula per la mestra, lavabo, vàter, estufa per l'hivern...) encara que era de petites dimensions, adequada en aquest cas a les necessitats reals de Malars. Es va fer a la part baixa d'un dels edificis preexistents a la colònia, on tradicionalment es guardaven les bicicletes. Situada davant per davant de la fonda de la colònia, es va inaugurar el 22 de juny del 1953.

Des dels seus inicis el centre va acollir nens de totes les edats, des dels més petits fins als de 14 anys, a part de comptar amb alguns joves de més de 20 anys, que per diverses raons no havien tingut escolarització

La mestra Maria Teresa Salés fent classe (1968). Arxiu Teresa Salés.

Les germanes Fina i Mariàngela Blanch Roca, el primer any de funcionament de l'escola de Malars (1953). Arxiu Fina Blanch.

prèvia i que aprofitaven, en les seves hores lliures, l'oportunitat que se'ls donava per adquirir una formació mínima i elemental. L'escola funcionava de 9 a 12 h del matí i de 3 a 5 h de la tarda. Si algú volia estudiar una mica més, s'havia de desplaçar a Roda o a Manlleu.

Els germans Jordi, Ramon, Montserrat i Elvira Trias a l'escola de Malars (cap al 1965). Arxiu Trias-Bonet.

A part de les matèries habituals (llengua castellana, matemàtiques...), els alumnes també rebien formació religiosa de la mà del rector de la parròquia de Sant Esteve de Granollers de la Plana (Gurb), de la que depenia la parròquia. Aquest mossèn era l'encarregat també de preparar els nens per a la primera comunió i anava a donar-los la comunió els Primers Divendres de mes. Aquesta pràctica, vinculada a la devoció del Sagrat Cor de Jesús es feia com a commemoració de la Passió i com a acte d'expiació per les ofenses comeses contra el Santíssim Sagrament durant nou mesos seguits. El primer capellà que va tenir Malars després de la guerra fou mossèn Josep Claveras que, posteriorment seria substituït per mossèn Joan Rovira. Les nenes, a més a més, aprenien a cosir i a fer labors, habilitats que es consideraven imprescindibles per a les dones.

A més, la professora organitzava habitualment d'altres activitats fora del marc de l'aula per tal de completar l'educació dels estudiants. Sortien a fer excursions-

Casament de la primera mestra de l'escola de Malars, la senyoreta Irene Prat que apareix a la fotografia envoltada dels seus alumnes: Maria Dolors Pujol Heras, Modesta Casacuberta Crous, Palmira Serrat Verdaguer, Montserrat Trias Bufias, Maria Teresa Salés Blasí, les germanes Roser i Amparo Serrano Damas, Àngel Tuneu, Mariàngela Blanch Roca, M. Dolors Serrat, Ramon Pujol Heras, Esteve Serrat Puigcorbé, Elisa Toneu Remolà, Albert Trias Bufias, Jaume Tuneu Alabró, Josep i Immaculada Farrés Aymerich. La foto es va fer davant de la casa d'Irene Prat, a la cooperativa de Roda (1961). Arxiu Maria Dolors Pujol.

per l'entorn de la colònia, celebraven el dijous llarder i, fins i tot, anaven al cinema a Roda quan la pel·lícula s'ho valia. Així, quan al cinema Eliseu van programar la pel·lícula *Marcelino pan y vino* (1954), un dels èxits de taquilla de l'època, la senyoreta Irene hi va portar tots els nens.

Durant els anys que va funcionar l'escola va tenir diferents mestres. La Irene Prat va treballar-hi fins l'any 1961, quan va plegar per casar-se. En els anys posteriors aquesta feina la farien també la Maria Àngels Martí, la Maria Carme Toll, filla d'un dels metges que assistia habitualment als malalts de Malars, la Montserrat Roma, l'Annita Domènech, la Teresa Salés —una de les mestres que va tenir més continuï-

tat— i la Maria Àngela Blanch, que seria la darrera mestra de la colònia. Cap de les noies que exercí com a mestra, però, va arribar a viure a la colònia. Habitualment s'hi desplaçaven en bicicleta des de Roda o Manlleu.

El nombre de nens va anar disminuint, les famílies tenien menys descendència i en molts casos preferien portar els més petits directament a una escola més gran de Roda o de Manlleu, de manera que els propietaris optaren per tancar el servei de la colònia cap al 1971.

4.4.3 Jocs de nens

Malars sempre fou una colònia molt viva, tot i haver-hi poques famílies, totes tenien molta canalla, cosa que feia que sempre hi hagués nens i nenes per tot arreu, jugant, corrent i fent tota mena d'invents per passar l'estona, tal i com recorden les persones que hi van viure durant la segona meitat del segle xx.

El riu era un espai temptador on tots volien anar a la recerca d'aventures encara que els grans els ho tenien completament prohibit. Els remolins i corrents de l'aigua convertien el que podia haver estat un espai privilegiat de joc, en un entorn perillós al que calia acostar-se amb totes les precaucions. Més d'una persona de Malars i el seu entorn s'havia negat per culpa de xucladors i de gorgs. Tot i això, a l'estiu, era habitual anar-se a banyar al Ter, al costat de la resclosa de la fàbrica, en un punt on l'aigua quedava estancada. La pesca era una altra activitat a l'abast de tothom i que resultava especialment agraïda. La canalla agafava canyes marines, hi penjaven un cordó i aprofitaven per capturar barbs, bagres, carpes i gats amb que completaven la dieta familiar. A l'hivern, els més agosarats, anaven a patinar al Ter. Per assegurar-se que el gel no

Jugant a la placeta (dècada dels 60). AMG, Arxiu d'imatges.

es trencaria, tiraven una pedra grossa amb totes les seves forces, i si, ni tan sols així, no s'esquerdava ni es trencava, es posaven al mig del riu a patinar. Una altra aventura per als més valents era anar a robar melons i prunes a les hortes i camps dels veïns. Fins i tot quan els enxampaven, eren pocs els pagesos que s'atreïen a perseguir-los, creuant el riu, per tan poca cosa.

El nivell creixent de contaminació del riu Gurri, des de la dècada dels seixanta, arran dels abocaments incontrolats que hi feien les pelleries de Vic, va fer que la majoria d'aquestes activitats quedessin restringides al riu Ter.

Grup de nens de la colònia, asseguts davant del Molí. S'hi reconeixen Maria Dolors Serrat Verdaguer, Mariàngela Blanch Roca, M. Dolors Pujol Heras, Roser i Amparo Serrano Damas, Maria Puigcorbé Canal, Pilar Puigcorbé Farrés, Teresa Boixader Camps, Ramon Pujol Heras, Josep Vila Vilà, Tomas Serrano Damas, Martí Boixader Camps, Jaume Casas Corominas, Àngel Tuneu Alabró i Ramon Trias Bufias (cap al 1957). Arxiu Mercè Blanch.

Jugaven al palet, a bèlit i a futbol, sobretot el nens. Les nenes tenien jocs més tranquils com la rotllana, les nines de terra argila que recollien a la vora del Gurri o anar a ressolar pel serrat que hi havia al costat de la fàbrica. A més dels tradicionals jocs de mans: «Vols vendre aquest sac? Per això el porto a mercat. Quant ne voleu? Pela i deu. És ratador? Es menja el tai i el taiador. Meu, meu...» i aleshores et picaven la mà.

Malars era un lloc de pas, hi passaven corrues de gitanos que buscaven algun lloc on establir el campament o a vegades rodamos i captaires. Hi havia, concretament, una parella que tothom anomenava «Retitó» i «Retitona» que passaven sovint per la parròquia. La canalla no parava mai d'empipar-los i fins i tot van compondre una cançó: *«El retitó i la retitona estaven molt enamorats, vivien en una caseta que per portes hi tenen sacs, els petons van abundosos, les garrotades a*

granel, i agafen cada borratxera que fan baixar el sostre i el cel». Aquesta crueltat era, en certa forma, una manera de protegir-se de la por que els produïen aquells personatges.

En les festes assenyalades els més petits hi tenien un paper destacat. Gaudien dels jocs de cucanya que es feien a la colònia durant la festa major d'agost, feien cagar el tió el dia de Nadal —i rebien a canvi mandarines i cosetes de poca importància— i quan s'acostava el dia dels Reis, es feien el seu propi fanalet i anaven a veure'ls passar per la carretera des del turó que hi havia davant de Malars. Els regals que els deixaven Ses Magestats d'Orient a la postguerra eren sempre escassos i poc variats: una pilota o una nina. Els sants i els aniversaris s'esperaven per anar a recollir caramels per les cases dels veïns que els felicitaven. Una altra celebració assenyalada per la mainada eren els batejos. Les

informants recorden que sortint de l'església, era habitual que els padrins llencessin ametlles i llepolies, mentre els nens cridaven: «és cristià, si no tireu ametlles, se us morirà».

Els nens tenien també un important paper ajudant a casa. Una de les feines que sovint requeria en els més petits era anar a buscar la llet. Arreplegaven les lleteres de casa i, sovint, dels veïns, i s'acostaven fins a la masia de can Garsa de Gurb per comprar llet que, després, repartien a cadascun dels pisos. Al vespre, ajudaven a fer feina a casa com espellofar el blat de moro mentre els més grans els explicaven algun conte o passaven el rosari. Eren també els encarregats d'anar a arreplegar llenya —que cada família endreçava en el seu propi llenyer— i, moltes vegades aprofitaven per collir aglans que després venien als pagesos, o s'entretenien ensacant sorra que venien als paletes.

4.5 Les estones de lleure

Fora de l'horari laboral, els veïns de Malars també sabien organitzar-se per passar bones estones de lleure. Durant la dècada dels cinquanta, per exemple, els nois més joves van crear un equip de futbol. Jugaven en un camp de la veïna finca del Macià, que van arreglar entre tots. No tenien ni entrenador ni massa estones per practicar però s'espavilaven per jugar partits tots els caps de setmana. Com a equipació van triar el color groc per la samarreta, i el negre pels pantalons. Jugaven contra equips de la rodalia com el Roda o el Manlleu i, segons recorden alguns antics jugadors, acostumaven a perdre per força diferència. El camp tampoc reunia les condicions necessàries, era força irregular i calia posar una xarxa per evitar que la pilota caigués contínuament al riu. Tot i això durant els pocs

anys que va funcionar va entretenir molt al jovent de la colònia.

Malars també havia estat el punt de partida i d'arribada d'una cursa atlètica organitzada a Roda, l'any 1945.

Una altra distracció pels joves, durant el cap de setmana, era el cinema encara que calia anar a Roda o a Manlleu, per poder-ne gaudir. S'hi anava a peu, cosa que volia dir una bona estona de camí. Les noies, més coquetes, marxaven amb espadenyes per poder caminar més còmodes però quan eren a punt d'arribar a Manlleu, les amagaven i es posaven les sabates de mudar per fer més goig. També calia prendre precaucions si de tornada les acompanyava algun noi, perquè probablement els pares les haurien renyat, per això sempre els acomiadaven un tros abans d'arribar a la colònia.

Als anys trenta, abans de la guerra, i als quaranta, la devesa de Malars fou escenari d'algun aplec de sardanes organitzat per entitats de la rodalia. Com els aplecs que hi celebrava l'entitat excursionista rodencs Fills del Ter abans de l'esclat de la guerra civil o el que hi celebrà l'Agrupació Sardanista de Manlleu el 8 d'agost del 1948.

El 3 d'agost la colònia celebrava la seva Festa Major, coincidint amb la festivitat de la Invenció del cos de Sant Esteve, patró de la parròquia de Granollers. Coincidia amb els dies que donaven de festa als treballadors de Malars, un cop finalitzada la postguerra, per això tothom hi participava de forma entusiasta. Es feia un tancat amb boixos, talment com si fos un envelat, a la placeta i s'hi feia un ball a la nit amb una bona orquestra. Venia gent de tot arreu, sobretot de Gurb, Roda i Manlleu. La festa s'allargava dos o tres dies amb activitats variades com jocs de cucanya per la mainada i ballades de sardanes. Va deixar de fer-se cap a finals dels anys cinquanta, principis dels seixanta. La gent que tradicionalment ho organitzava es va anar fent gran i

Equip de futbol de Malars. S'hi reconeixen Andal Soler, Manolo Serrano, Josep Danot, Joan Casas, Joan Armenteras, en Casas, Amadeu Anglada, Albert Casacuberta, Valentí Casas, Francisco Serrat, Josep Puigcorbè i Romà Serrat (dècada 1950). Arxiu Maria Puigcorbè.

Equip de futbol de Malars integrat pels joves de la colònia i la fàbrica (anys cinquanta del segle xx). Arxiu Consol Trias.

Equip de futbol de Malars. S'hi reconeixen Valentí Casas, Jordi Trias, Martí Boixader, Pere, Francisco Serrat, Josep Soler, Miquel Casas, Josep Casas, Pere Casacuberta i Miquel Corominas (final dels anys cinquanta del segle xx). Arxiu Trias-Bonet.

Cursa atlètica que va començar i acabar a la colònia (28 juliol 1945). Arxiu de la Memòria Històrica de Roda de Ter.

Festa Major a la colònia de Malars
(dècada dels 40 del segle xx). Arxiu Rosanas.

Aplec de la Sardana celebrat a la plaça de les
moreres de Malars durant els primers anys de
la dècada dels 40 del segle xx. Arxiu Rosanas.

Grup de treballadors de Malars, un dia de cacera cap al 1920. Arxiu Teresa Barnera.

Grup de gent de la colònia d'excursió. A la foto, que sembla que correspon al santuari dels Munts, s'hi reconeixen entre d'altres, Glòria Farrés, Remei Boixader, Maria Àngela Blanch, Mario Masramon, Ramona Boixader, Mercè Camps Comas, Antònia Corominas Farrés, la tia Sió de can Toneu, Ramon Boixader Salomó, Aquilina Serrat, Teresa Farrés, Martí Boix Aliguer, Carme Boixader, Fina Blanch, Mercè Pol, Àngel Casas, Jaume Casas, Glòria de Sant Boi del Lluçanés, Ramon Farrés, Teresa Boixader, Mercè Blanch i Miquel Colomer (agost 1962 o 1963). Arxiu Josep Casas.

Grup de treballadors de Malars que es trobaven de tant en tant per anar d'excursió o a caçar. S'hi reconeixen l'Alejandro Pujol, en Francisco Cornellà, el Ros de Malars —manyà de la fàbrica—, en Malián, en Prieto, l'Àngel Tuneu, en Valentí Casas, en Josep Casas, en Josep Torra, en Josep Roca, en Cabanas i l'Agustí Font (dècada 1970). Arxiu Josep Casas.

no hi va haver el relleu necessari. També el context havia canviat. Ja hi havia moltes altres activitats i cada vegada més gent preferia marxar per aprofitar les vacances.

En aquella època també era habitual que els veïns aprofitessin les dues setmanes d'aturada de l'activitat per fer excursions tots junts. A vegades, aquestes sortides es feien amb l'objectiu d'anar a caçar pels voltants de la colònia, un esport que comptava amb molts aficionats entre els homes de la colònia.

Encara que a la colònia no hi havia teatre ni sala d'actes, era costum que l'empresa regalés una entrada per anar a veure una obra teatral a Roda per la festivitat de Sant Antoni Maria Claret, el 24 d'octubre.

El riu també permetia moments de joc, d'esbarjo... malgrat el perill que representava endinsar-se al riu. La

L'Aquilina Serrat amb el seu home en Josep Cabanas, i una altra noia banyant-se a la resclosa de la fàbrica (1967). Arxiu Aquilina Serrat.

platja de Malars va ser el lloc on molta gent, no només de la colònia, va aprendre a nedar

En general, però, el jovent sortia ben poc de Malars, per aquesta raó van ser moltes les parelles que es van formar dins de la mateixa colònia. Això contribuï a la creació d'un ambient molt familiar i molt proper que caracteritzà Malars durant molts anys.

4.6 El món de les dones

Més enllà de les seves obligacions a la fàbrica —on feien les mateixes hores que els seus companys masculins— les dones tenien la responsabilitat de la llar que anava des de la neteja i la cuina a la cura dels més petits, passant per la cura dels malats o l'adquisició dels productes imprescindibles per a la manutenció de la família. L'única ajuda amb la que podien comptar les obreres, procedia de les altres dones de la família (àvia, mare, sogra,...) o de la solidaritat d'altres veïnes

Maria Serrat, Remei Boixader, Aquilina Serrat i Teresa Serrat davant d'un dels carros de la fàbrica de Malars a principis dels anys 50 del segle passat. Arxiu Aquilina Serrat.

que facilitava moltes d'aquestes tasques. Les portes sempre eren obertes i era habitual el trànsit de petits i grans d'un pis a l'altre amb l'objectiu d'ajudar, jugar o fer companyia en els moments difícils.

Algunes d'aquestes tasques, sovint molt feixugues, no es feien a casa, sinó als espais comuns de la colònia. Aquest era, per exemple, el cas de rentar la roba. Només les cases del director, dels encarregats i del manyà tenien safareig propi, la resta de famílies havien d'anar als rentants que hi havia sota la plaça, al cantó del riu Gurri, just al costat del bagan de descàrrega. Si bé antigament no hi havia cap estructura, més enllà d'unes escales que permetien acostar-se al riu, més modernament s'hi van fer dos safaretjos i fins i tot s'hi posà una teulada perquè les dones no es mullessin.

La roba s'estenia en uns estenedors comunitaris que hi havia paral·lels al Gurri. Encara que no hi havia trams assignats, normalment tothom estenia sempre al mateix punt, encara que si algú tenia una necessitat puntual d'ocupar l'espai destinat a un veí, sempre es posaven d'acord.

Imatge de Malars, pel cantó del Gurri, en la que es veu el safareig (finals 1960). AMG, Arxiu d'imatges.

Un altra activitat a la que les dones dedicaven força temps era a la costura. Hi havia poques possibilitats, tan econòmiques com d'accés, per comprar roba feta, per això era normal confeccionar-la i arreglar-se-la a casa. Els diumenges, sobretot a partir dels anys cinquanta i seixanta, anava algun marxant a la colònia i les noies ho aprofitaven per gastar-se el jornal comprant draps de cuina, tovalloles, robes... Normalment la persona que anava a la colònia era en Crous, de can Galledes de Roda, però algunes veïnes recorden que també hi havia anat durant una temporada el Mig Amic o el gitano de can Xaran, que era com anomenaven al pare d'en Pere Pubill i Calaf, el conegut cantant de rumba, Peret.

Encara que cuinar, cadascú ho feia a casa seva, calia aconseguir els comestibles necessaris per fer-ho a la botiga de la colònia, el Molí. Allà hi trobaven el ventall de productes necessaris que completaven el que cada família ja obtenia de l'hort i de l'aviram. A part els responsables de l'establiment tenien també porcs a la part

del darrere, i quan feien la matança era festa grossa a tot Malars.

El que no feien al Molí, era pa. Un aliment de primera necessitat que s'arribà a fer directament en un forn comunitari a la colònia. Durant la guerra, enmig d'un context de dures restriccions i de fam, el propietari feu construir a Malars un forn de pa per tal de garantir que, com a mínim, aquest aliment no els faltés als veïns. La llenya pel forn l'anaven a buscar a Savassona amb la tartana i hi havia dos homes encarregats de pastar i coure el pa per a totes les famílies. Quan ja era cuit, la canalla avisava a tothom de que podien anar-lo a recollir. Es feia dos cops per setmana.

A mesura que la situació s'anà normalitzant, ben entrada la dècada dels cinquanta, es va deixar de fer el pa a la colònia i es va començar a encomanar a un forner de Roda, en Josep Martí de can Teiona, que era l'encarregat de portar-lo bo i fet tres cops per setmana. En Jaume Blanch, el carreter, era el que l'ajudava a

La Maria Dolors Pujol Heras i la Maria Teresa Salés Blasi estenen roba als estenedors de la colònia de Malars, al costat del riu Gurri (cap al 1963 o 1964). Arxiu Teresa Salés.

Missa de consagració de la capella (1956). Entre molts altres s'hi reconeixen Irene Prat; Jaume Casas; Ramon Farrés Aymerich ; Àngel Tuneu Alabró; Joan Serrat Verdaguer; Irene Soler; M. Dolors Pujol Heras; Empar i Roser Serrano Damas; M. Àngela Blanch Roca, Maria Boixader Camps, Ramon Trias, Pere Puigcorbé, Pepito Trias i Josep Colomer. Arxiu Mercè Blanch.

Grup de joves davant les escales de l'església de Malars (entorn 1960). Arxiu Consol-Trias.

repartir-lo entre els veïns. Normalment la torna a guardaven per les famílies que tenien més fills. Al cap d'uns anys el substituï en Josep Maria Soler de l'Esquirol.

Les opcions de lleure de les dones de Malars, tal i com ja passava a la majoria de colònies, eren molt més limitades que les dels homes. Hi havia un ampli ventall d'activitats que els eren vetades per considerar-se impròpies del seu gènere. La costura —que tot i formar part de la seva formació podia arribar a constituir una estona d'esbarjo per a les noies—, les excursions... constituïen pràcticament les úniques activitats que feien fora de casa i de la fàbrica. No podien practicar cap esport ni passar estones al bar, un espai on no s'esperaria veure a cap dona «decent».

4.7 L'església i les festes religioses

L'església de Malars va trigar molt a construir-se, sobretot si es té en compte que ja hi havia gent vivint en aquesta devesa a l'entorn del 1830. Va fer falta esperar més de cent anys perquè la colònia comptés amb la seva pròpia capella. Fins aleshores les necessitats de culte les havia satisfet l'església parroquial de Sant Esteve de Gurb, a la que estava adscrita Malars o la de Sant Pere de Roda, més propera a l'emplaçament fabril.¹⁹⁷

Jaume Rifà va pagar l'edificació de la capella l'any 1956, i la va consagrar a la Sagrada Família. Per celebrar la seva consagració, es va fer una missa i un banquet: van convidar els rectors de Roda i Manlleu, el sergent de la Guàrdia Civil... Allà, durant el parlament, l'amo va voler deixar clar que aquell era el seu últim llegat per a la colònia..

A partir d'aquell moment, moltes parelles de Malars s'hi van casar, i molts nens i nens hi van fer la comunió. Els baptismes i els enterraments, però, es celebraven majoritàriament a Granollers de la Plana.

El propietari, en Jaume Rifà, era molt devot i posà tota mena de serveis espirituals a l'abast dels seus treballadors: deixava que les noies joves anessin una setmana a exercicis espirituals a Vic durant la Quaresma, feia venir missioners per fer-los xerrades divulgatives...

Habitualment, però, el responsable de l'església i d'inculcar els valors cristians entre els habitants de la colònia era el capellà de Gurb, mossèn Josep Rovira primer i mossèn Josep Clavera, després, que es desplaçaven a la colònia amb la tartana. Ells feien les classes de catecisme als més petits cada diumenge a la tarda, santificaven les festes assenyalades, administraven

Arribada de la Mare de Déu de Fàtima a Malars. S'hi reconeixen un dels propietaris de la fàbrica, Rafel Rifà, l'escriptor Amadeu Anglada, un missioner i mossèn Josep Clavera, capellà de la parròquia de Sant Esteve de Granollers de la Plana (1952). Arxiu Mercè Blanch.

els sacraments quan era necessari i, principalment, feien missa cada diumenge a la capella. L'assistència era obligatòria, i si algun treballador no hi anava, en el sermó de la setmana següent es feia públic.

197. Vegeu capítol 3, p. 98.

Processó que va portar la Mare de Déu de Fàtima a Malars (1952).
Arxiu Aquilina Serrat.

Per la festa de Corpus feien una processó, que donava la volta de l'església cap a la placeta i tornava a pujar. Aquesta festa, però, només es va celebrar uns anys després de la construcció de la capella i es va deixar de fer.

Una altra festa assenyalada era el dia de Rams. Després de la missa es feia la benedicció de la palma a la plaça de les moreres, davant la capella. Era el dia especial, sobretot pels joves, que podien estrenar la roba de primavera i lluir-la davant de tots els veïns.

Durant el mes de Maria, la canalla anava a buscar violes per a fer una ofrena floral a la mare de Déu.

El divendres de cendra, també hi havia tradició que el rector de Gurb beneís la sal i l'aigua de cada família davant del molí, a canvi d'un duro que rebia de cadascú.

Un moment important en la vida religiosa de la colònia, va ser l'arribada de la mare de Déu de Fàtima a Malars, l'any 1952. Els treballadors van acompanyar la imatge en una breu processó per la colònia, que havien decorat amb catifes de flors. Hi havia una cançó que la

El camí de Malars a Roda (mitjan segle xx). Arxiu de la Memòria Històrica de Roda de Ter.

canalla cantava quan duien la Verge de Granollers a Malars, vigilant que el mossèn no els sentís:

«La Verge Maria a Malars ha vingut
Per dur alegria, treball i salut
ja ve, ja ve, aquí dalt del Terror».

Un dels primers cotxes que va trepitjar la colònia (primera meitat segle xx). ANC, fons Brangulí (fotògrafs), 26236.

Joan Arumí Xapelli, manyà de Malars, amb la seva dona Dolors Toll Xapelli, sobre una moto a la placeta de les moreres, davant de l'església de la colònia (25 octubre 1959). Arxiu Arumí Ribas.

4.8 Les comunicacions

Tot i la proximitat amb nuclis com Roda o Manlleu, Malars estava relativament aïllada. El camí més bo que sortia de la colònia anava cap al cantó de Manlleu i Granollers de la Plana. Amb les Masies de Roda i Roda la comunicació passava per sobre del riu Gurri, que marca els límits entre aquests termes municipals. Antigament s'havia de travessar el riu directament però aviat es construí una passera de fusta per salvar aquest desnivell i facilitar, com a mínim, el trànsit de persones cap al cantó de Roda. Amb el temps se substituï per una passera de ferro, molt més estable, i es millorà la circulació rodada fent un pont sobre el riu Gurri, l'any 1943. Malgrat tot, era habitual que l'aigua dificultés aquestes comunicacions, amb les contínues revingudes tant del Ter com del Gurri.

Durant els anys quaranta i cinquanta, els cotxes no eren habituals. Se'n veien, des d'abans de la guerra, quan venia el director o visitants destacats però no hi havia ningú a Malars que en tingués. Ni tan sols el director que optava, tant ell com la seva família, per la tartana. Als anys seixanta, sobretot amb l'aparició del cèlebre 600, es van començar a veure els primers cotxes i motocicletes per la colònia. De tota manera, el mitjà de transport més habitual era la bicicleta, present gairebé a cada casa. Per anar a les poblacions properes com Roda, Manlleu o Folgueroles, s'hi anava, moltes vegades a peu. Ja sigui per anar a passeig els diumenges o per anar a treballar a Malars (els que venien de fora), els camins del voltant bullien d'activitat.

El contacte amb familiars que vivien fora de la colònia, amb l'administració, amb l'exterior en definitiva, es feia mitjançant el correu, que no el portaven des de Malars, sinó des de Roda. L'arribada de cartes dels xicots que feien el servei militar, per exemple, eren un

bon moment per fer xafarderies. El telèfon va arribar relativament tard —cap als anys cinquanta segons recorden els entrevistats— i a poques cases —només a la fàbrica i a la casa del director— i sovint no acabava de funcionar.

La primera televisió que portava les notícies del que passava al món es va comprar al Molí. Els partits de futbol van ser, durant molt de temps, una bona excusa per reunir-se en aquest local.

4.9 Una vida envoltada d'aigua

A Malars l'aigua és omnipresent. Es veu i se sent arreu recordant als qui hi vivien la seva proximitat i la seva força.

Aquest element, que havia donat vida a Malars des del seu origen, també fou protagonista d'alguns dels episodis més difícils de la seva història. En més d'una ocasió el conjunt fabril estigué a punt de desaparèixer engolit i arrasat per l'aigua. Són molts els veïns que ens han relatat els efectes de l'aigua del 1940 a la colònia gurbetana. Però els efectes d'aquesta catàstrofe van anar més enllà del record dels qui ho van viure i van plantar la llavor de la por en els que els succeïrien a Malars. Per ells l'aigua seria sempre una amenaça constant.

Afortunadament el 1940 no es van haver de lamentar desgràcies personals. La gent va reaccionar amb rapidesa i es va enfilel cap a la muntanyeta que presideix l'entrada de la colònia per la casa del director, a través de la fàbrica —amb la que connectava—, a través dels pisos que hi tenien un accés més fàcil. Els efectes de l'aigua van ser visibles a Malars durant molt dies i encara avui es pot veure a la placeta de la colònia una placa que assenyalava el nivell al que arribà l'aigua aquell 17 d'octubre, una

Grup de nens davant el pou de la colònia (1956). Asseguts al banc per l'esquerra, Joan Arumí Xapelli, manyà de la colònia i el seu fill Josep Mª Arumi. Arxiu M. D. Arumí.

placa que, per molts dels qui visqueren a la colònia, constituïa un recordatori de la vulnerabilitat del seu entorn. L'aigua que entrava de cop era un malson recurrent per moltes persones de Malars. El perill, però, el veïen en el Gurri perquè el Ter, malgrat ser més gran i cabalós, venia de lluny i els podien avisar des de Ripoll o Sant Quirze amb el temps suficient, però el Gurri creixia de cop i sense avisar. Entrava i ho negava tot.

A part del mal que podia fer l'aigua amb una revinguda hi havia els problemes econòmics que podia acabar generant, ja que si n'hi havia excés o mancança acabava afectant a la producció de la fàbrica i, en conclusió, a la feina i la supervivència dels treballadors.

L'aigua que bevien a la colònia venia d'un pou que els amos van fer excavar en el camí d'accés. Per trobar una mina d'aigua potable van contractar un monjo de

Vic que feia de saurí. Va trigar tant que els propietaris començaven a dubtar de les seves habilitats, però finalment descobrí una bossa d'aigua prou important com per fer-hi el pou. Molts antics habitants coincideixen en dir que no han begut aigua tan bona com aquella.

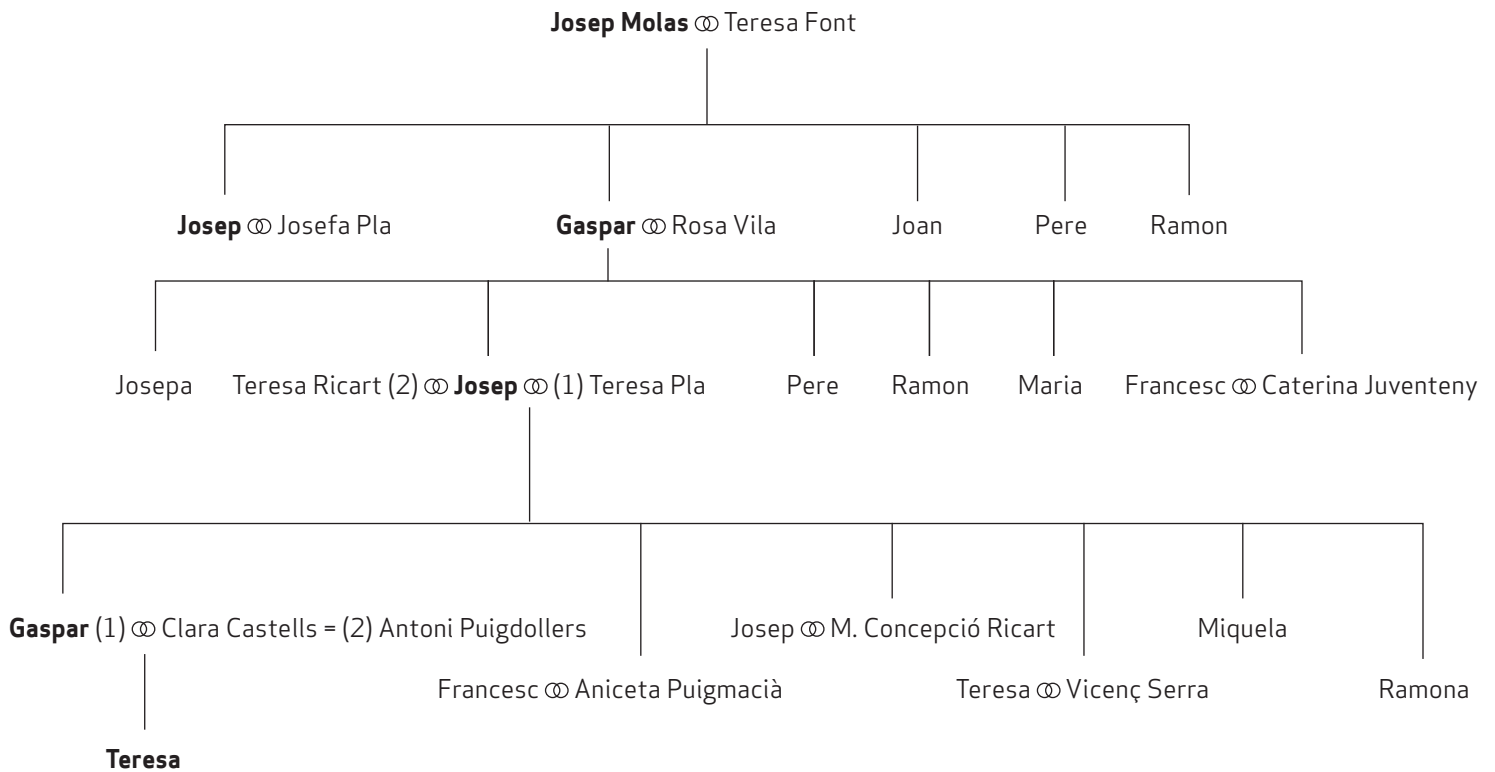
Aquell era el pou on anaven les noies a buscar aigua abans de començar el seu torn a la fàbrica. Omplien un càntir amb l'aigua fresca que en sortia, i el portaven a dins la fàbrica perquè les dones en poguessin veure al llarg del dia. El pou servia també a les dones, sobretot a les més jovenetes, per escapar-se una estoneta de la fressa de les màquines amb l'excusa d'omplir-lo novament.

/ Annex

Genealogia de la família Molas

/ Epíleg

El camí de Malars que surt de Roda en direcció a Gurb de la Plana, tot resseguint el curs del riu Ter, és avui un passeig agradable que permet gaudir del paisatge de ribera i de la tranquil·litat d'una zona rural allunyada del soroll constant dels cotxes. Un espai idíl·lic per caminants esporàdics, ciclistes i pescadors que té ben poc a veure amb el que havia estat anys enrere, quan les fàbriques tèxtils satisfieien la seva set d'energia a les inconstants aigües del Ter. El camí s'omplia aleshores de dones que es desplaçaven a peu, des de Roda, Gurb, Manlleu o Folgueroles, en hores intempestives per arribar a la fàbrica a temps. Eren les «fabricantassas» o les «xinxes» —com també se les mal anomenava— que desafiaven el fred, la son i la por per aconseguir portar un jornal a casa. Era l'època en que la cançó del riu emmudia davant l'estridència de les sirenes que cridaven els obrers a la feina.

Avui, però, les fàbriques que van fer créixer amb el seu esforç són només parets buides, estructures inútils, fòssils d'un passat que poc a poc s'esborra.

En el conjunt atrotinat de Malars, ara silenciós i castigat pel pes dels anys, també costa reconèixer-hi a la fàbrica pionera que tant contribuí, ja des de principis del segle XIX, en el procés d'industrialització de la comarca. En aquesta devesa envoltada per les aigües del Ter i del Gurri, símbol avui de l'inabastable patrimoni industrial de casa nostra, nombroses famílies vingudes d'arreu hi acabarien trobant no només una oportunitat de feina sinó també una nova llar.

Ara a Malars ja no se senten les màquines. Han callat els jocs i les cançons de la canalla i la xerrameca

dels veïns que omplia de vida les cases i la plaça de la colònia s'ha apagat per sempre. La indústria tèxtil i les colònies industrials, que havien omplert d'activitat i dinamisme econòmic la conca del Ter, ja no tenen lloc en un món globalitzat. Malars, com tants i tants establiments fabrils catalans, s'ha convertit en una relíquia d'un sistema obsolet. Un anacronisme funcional que, per molta gent, només cobra valor en els llibres d'història. Per d'altres, però, serà sempre un símbol d'un passat que donà forma i empenta a tot un territori.

Malars potser no es podrà recuperar mai, però la veu de la seva gent perviurà amagada en les seves pedres, xiuxiuejant les històries i els secrets que han quedat per escriure.

/ Bibliografia

- AGUILAR, F. de A.; SALARICH, J.: *Desgracias de Vich, o breve historias de las que causó la avenida del Méder en la madrugada del día 8 de octubre de 1863*. Vic: Imprenta y Librería de Soler Hermanos, 1863.
- ALBAREDA, J.: *La industrialització a la Plana de Vic*. Vic: Patronat Estudis Osonencs, 1981. (Osona a la butxaca, 2).
- «Roda de Ter en el segle XVIII. Resposta de la vila al qüestionari de Francisco de Zamora (1789)». *Ausa*, XII, 116 (1986), p. 21-31.
- «La batalla per l'aigua a la Plana de Vic (1825-1845)». *Manlleu, el Ter i el canal industrial. Materials per una exposició*. Manlleu: Museu de Manlleu, 1995-1996.
- «L'estat dels camins a la comarca d'Osona en el segle XVIII». *Ausa* XI, 105. (1983), p. 39-46.
- ALBAREDA, J.: *et al. Història d'Osona*. Vic: Eumo, 1984. (L'entorn, 5).
- ALBAREDA, J.; SURINYACH, M.: *La Industrialització a Manlleu. Energia hidràulica, creixement urbà, treballadors i fabricants. 1760-1931*. Museu de Manlleu, desembre 1987-abril 1988.
- BALCELLS, A.: *Trabajo industrial y organización obrera en la Catalunya contemporánea (1900-1936)*. Barcelona: Laia, 1974.
- BARRERA GONZÁLEZ, A.: «Colònia de Malars». Programa de Festa Major de Gurb, 1982.
- BARRERA PUIGVÍ, A.: «El Decret de Col·lectivitzacions d'Indústries i Comerços (24.10.1936)» [en línia] <<http://www.llibertat.cat/2013/11/el-decret-de-col-lectivitzacions-d-industries-i-comercos-24-10-1936-23649>> [Consulta: 1 desembre 2014].
- BAYÓN, E.: «Les colònies industrials del Ter Mitjà». *L'Erol*, 86-87 (2005), p. 115-118.
- «Els orígens de la industrialització al Ter mitjà». *L'Avenç*, 331 (2008), p. 32-36.
- BAYÓN, E.; CASAS P.: «Una història silenciada. La invisibilitat de la dona obrera al Ter mitjà» *Revista d'Etnologia de Catalunya*. Barcelona, núm. 33. 2008. p. 163-169.
- BENAU BERENGUER, J.M.: «Els empresaris de la industrialització. Una aproximació des de la indústria tèxtil llanera, 1815-1870», *Recerques*, 31 (1995), p. 93-113.
- BOLÒS, J.; HURTADO, V.: *Atles del Comtat d'Osona (798-993)*. Barcelona. Rafael Dalmau editor, 2001.
- CABANA, F.: *Història econòmica de la Catalunya Contemporània*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992.
- «Fàbriques i empresaris». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Vol. II. Cotoners. Barcelona, 1993. p.396-398.
- CABAÑAS, N.; OCAÑA, M.: *La dona i la fàbrica a Roda de Ter. De la filosa a la contínua (s. XVIII-XIX)*. Roda de Ter: Ajuntament de Roda de Ter, 2005.
- CASANOVAS, J.: *Josep Lladó i Quintana*. Barcelona: Fundació Roca i Galès; Valls : Cossetània, 2005.
- CASAS, P. (coord.): *Una majoria silenciada. El treball de la dona al tèxtil a la conca mitjana del Ter (1850-2000)*. Manlleu, 2009. [Inèdit].
- (coord.): *Els jardins de la industrialització. Un exemple de colonització simbòlica del territori*. Manlleu: Museu del Ter, 2012.
- CASAS, P.; GRANÉ, J.: «Els jardins de la industrialització. Un exemple de colonització simbòlica del territori», *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 39 (2014), p. 183-189.

- CASTELLÀ, R.: *Còdol-Dret. Vida d'una colònia industrial (1862-1964)*. Les Masies de Roda: Ajuntament de les Masies de Roda, 2006.
- Catálogo de la Exposición Industrial y Artística de productos del Principado de Cataluña*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez, 1860.
- CLUA, J.: *Les colònies industrials*. Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera, 2001.
- «La legislació per al foment de la població rural i la seva aplicació a les colònies industrials», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, IX, 38 (XX), p. 69-92.
- Colònies industrials*. Catàleg de l'exposició organitzada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el Museu d'Història de Catalunya i el Col·legi de Periodistes de Catalunya. Barcelona, 2 de desembre de 2009 - 7 d'abril de 2010.
- DEU BAIGUAL, E.; LLONCH CASANOVAS, M.: «La maquinaria tèxtil en Catalunya: de la total dependència exterior a la reducció de importacions. 1870-1959». *Revista de Historia Industrial*, núm. 38 (2008), p. 17-49.
- DUARTE, A.; SERRALLONGA, J.: «Una aproximació a l'obrerisme osonenc en el darrer quart del segle XIX». Dins FIGUEROLA, J. ed., *Osona i Catalunya al segle XIX. Estudis d'història*. Vic: Eumo editorial, 1990. (L'entorn, 17). p. 185-200.
- ENRECH, C.: *Indústria i ofici. conflicte social i jerarquies obreres en la Catalunya tèxtil (1881-1923)*. Bellaterra: UAB Servei de Publicacions, 2005. (Ciència i Tècniques 27).
- «L'ofensiva patronal contra l'ofici. Estructures laborals i jerarquies obreres a la indústria tèxtil catalana (1881-1923)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 12 (2001), p. 185-195.
- FONTANA, J.: *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*. Barcelona: Ed. 62, 1988.
- GARCÍA, C. (coord.): *Les Masies de Voltregà: un riu d'història*. Vic: Eumo; Masies de Voltregà: Ajuntament de Les Masies de Voltregà; Manlleu: Museu Industrial del Ter, 2010.
- GARCÍA BALAÑÁ, A.: «La fabricació de la fàbrica. Treball i política a la Catalunya Cotonera (1784-1884)». [en línia] <<http://www.thesisenred.net/handle/10803/7477>> [Consulta: 1 desembre 2014].
- «Trabajo industrial y política laboral en la Formación del Estado liberal: una visión desde Cataluña (1842-1902)». S. CALATAYUD, (ed.), *Estado y periferias en la España del siglo XIX: Nuevos enfoques*, València: 2009, 263-313.
- GRAU, M.: «Los judíos y la nobleza en el antiguo condado de Besalú (siglo XIV)». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* (1979), p. 49-120.
- GUDIOL, J.: *Sant Pau de Narbona i lo Bisbat de Vich. Memoria llegida en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona lo dia 7 de janer de 1905*. Barcelona: Impremta de la Casa provincial de Caritat, 1906.
- Gurb. Un poble arrelat a la terra*. Gurb: Àlber, 2002.
- GUTIÉRREZ MEDINA, M. L.: «La España industrial. 1847-1853, un modelo de innovación tecnológica». Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona, 1993-1994.
- LLA, A.: *Borgonyà: una colònia industrial al Ter (1895-1995)*. Barcelona: Eumo, 1996.
- JUNYENT, E.: «La comarca de Vich en 1782». *Ausa*, III (1958-60), p. 50-58.
- La ciutat de Vic i la seva història*. Barcelona: Curial, 1976.
- MADOZ, P.: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Vol. 2. Barcelona: Curial, 1985 (facsimil).
- MARQUÈS, J. M.: «Vilobí d'Onyar a través del capbreu de Ramon Malars», *Estudis d'Història Agrària*, 5 (1984), p. 27-52.
- MENÉNDEZ MOLIST, A.: «Les col·lectivitzacions d'empreses durant la Guerra Civil a Catalunya 1936-1939». [en línia] <http://www.upf.edu/politiques/_pdfVIIIIPremiErnestLluch/Col_lectivitzacions_d_empreses_durant_guerra_civil.pdf> (Consulta: 1 desembre 2014).

- NADAL, Jordi: «Los Planas, constructores de turbinas y material eléctrico [1858-1949]» *Revista d'Història Industrial*, núm. 1. Barcelona, 1992. p. 63-93.
- OLLICH, I. et al.: *A banda i banda del Ter. Història de Roda*. Vic: Ajuntament de Roda de Ter, Eumo Editorial, 1995. (L'entorn, 30).
- ORDEIG, R.: «Villae, viae i stratae d'Osona, testimonis de l'antiguitat a l'època medieval», *Ausa*, X (1982), p. 102-104.
- PÉREZ, A.: *Col·lectivitacions i control obrer, amb totes les disposicions legals que les regulen*. Sindicat Mercantil de Barcelona (UGT), febrer de 1937.
- PLADEVALL, A.: «Castell o torre de Vilagelans». *Els Castells Catalans*, vol. IV, Barcelona: ed. 1984.
- «Colònia de Malars». Programa de Festa Major de Gurb, 1982.
- PONCE, S.: *Transformacions agrícoles i canvi social a la comarca d'Osona. Segles XVIII-XX*. Vic: Eumo, 1999.
- PORTET, J.: *La Milícia Nacional de Vic durant la primera guerra carlina*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2003.
- RIAL (coord.): *Granollers de la Plana. Nou-cents anys d'història*. Vic: 1988.
- RIFÀ, R.: *Memorias de la familia Rifà. Mecanoscrit i inèdit*. 1959.
- RISQUES, M.: (ed.) *Història de la Catalunya contemporània. De la guerra del francès al nou estatut*. Barcelona: Pòrtic, 2006.
- ROCAFIGUERA I GARCIA, F. de: «Gurb el 1870». Programa de Festa Major de Gurb, 1993.
- ROMA, F.: «Règim meteorològic i desenvolupament industrial a osona (1835-1900)», *Ausa*, XXV, 169 (2012), p. 735-751.
- Industrialització i relacions sociolaborals a Osona (1750-1900)*.
- ROVIRA, J. M.: *La colònia de Salou (1864-1963). Heretat Baurier*. Roda de Ter: Ajuntament de Roda de Ter, 2003.
- ROVIRA, J. M.: *Les Masies de Roda. Història del nostre poble*. Les Masies de Roda: Ajunt. de les Masies de Roda, 2005.
- ROVIRÓ, X.: «150 anys de les degollades del Cós». *La Falguera, revista informativa*, 28 (Juny 2008), p. 12-14.
- SÁIZ GONZÁLEZ, J. P.: *Las patentes de invención en España Contemporánea*. Tesis doctoral, UAM, Madrid 1996.
- SERRA, R.: *Colònies tèxtils de Catalunya*. Manresa: Angle Editorial, 2000.
- «El patrimoni industrial de l'Alt Ter». *Revista de Girona*, 213 (juliol-agost 2002), p. 52-57.
- «Les colònies industrials de Catalunya». *Catalan Historical Review*, 4 (2011), p. 241-255.
- SERRAT, D.: «Pregó de la Festa Major de Gurb 1998». Programa de Festa Major de Gurb, 1999.
- SILVA SUÁREZ, M. (ed.): *Técnica e ingeniería en España. VII. El Ochocientos. De las profundidades a las alturas*. Vol. 2. Zaragoza: IFC-Real Academia de Ingeniería, 2013.
- SOLÀ, A.: «Una família burgesa de la Plana de Vic: els Moret, de Roda». Dins FIGUEROLA, J. (ed.) *Osona i Catalunya al segle XIX. Estudis d'història*. Vic: Eumo, 1990. (L'entorn, 17). p.201-212.
- TAÑÁ, R.: *Gurb de la Plana, gresol d'Osona*. Vic: Imp. Daví, 1977.
- TEIXIDOR, E.: *Vida de colònia: les colònies tèxtils a Catalunya*. Barcelona, Angle Editorial, 2010.
- TERRADES, I.: *La qüestió de les colònies industrials. L'exemple de l'Ametlla de Merola*. Manresa: CEB, 1994.
- VILA, P.: *Resum de geografia de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.
- VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona: Crítica, 1987. 3 vols.
- VILAR BLANCH, J.: «Apunts històrics. Inicis de la indústria tèxtil a Catalunya i a Roda». Roda de Ter, Ajuntament de Roda de Ter, 1965.
- VILAR BLANCH, M.: «Del nostre passat colonial», *El 13*, núm. 42. Nova Tertúlia, Roda de Ter, 1991.
- XUTGLÀ, M.: *El treball femení a la indústria tèxtil. Folgueroles, societat i vida d'un poble*. Vic: Eumo, 2000.

/ Fonts orals

Gràcies a totes les persones que han compartit, generosament, les seves vivències, records i fotografies amb nosaltres i han dedicat un temps molt valuós per explicar-nos com era la vida a la colònia.

Ha estat un luxe comptar amb el testimoni dels nens, joves i adults que van treballar a la fàbrica —la vella i la nova—, que jugaven a la plaça, que festejaven al banc dels enamorats, que rentaven la roba al safareig o que gaudien dels seus moments de lleure, tot fent la partideta al Molí.

Els vostres records, com l'aigua, sempre formaran part de la història de Malars.

Carme Balmes Caralt

Teresa Barnera

Germanes Mercè i Fina Blanch

Josep Casas i Pepeta Arderiu

Maria Àngels Martí

Família Oliva-Rifà

Irene Prat Puig

Maria Carme Prats

Maria Puigcorbé

Maria Dolors Pujol

Josep Maria Quert

Carme Guillén Elgueta

Maria Dolors Arumí Ribas

Maria Dolors Ribas

Josep Roca

Les germanes Carolina i Paquita Rosanas

Teresa Salés

Aquilina Serrat

Albert Toneu i Dolors Remolà

Elisa Toneu Remolà

Josep Torra

Jordi Trias i Conxita Bonet

Consol Trias

Família Verdaguer Casacuberta

A la devesa on conflueixen el riu Gurri i el Ter, en el terme municipal de Gurb, just al límit de les Masies de Roda, s'hi alcen els edificis de la fàbrica i la colònia Malars. Actualment en desús, són testimonis silenciosos d'una llarga història que comença, com la de tantes altres fàbriques de riu, amb un molí fariner. La fàbrica tèxtil, que va acabar prenent el relleu d'aquell primer establiment pre-industrial del segle XVI, va tenir un paper protagonista en els canvis que van sacsejar les poblacions de les ribes del Ter i la comarca d'Osona durant la industrialització a partir del segle XIX.

La colònia Malars forma part d'aquest ric patrimoni històric i industrial vinculat al Ter. La seva història ha quedat recollida en in comptables documents que ens permeten repassar les vicissituds d'aquest equipament industrial des del segle XVI fins que els darrers habitants van abandonar la colònia l'any 2002, ja iniciat el segle XXI. Però, per damunt de tot, el record de Malars encara és present en la memòria de tots els qui van trobar a la colònia gurbetana no només una oportunitat de feina, sinó també una llar.

La turbina 6

EumoEditorial
Universitat de Vic

Ajuntament de Gurb

MUSEU
DEL TER
MUSEU DE LA CIUTAT DE
FIGUERAS I DE LA COMARCA D'OSONA

